

Doğu Türkistan Raporu

Kültürel Asimilasyon ve Etnik Soykırım

Uygur Akademisi

Ekim 2020, İstanbul

Doğu Türkistan Raporu: Kültürel Asimilasyon ve Etnik Soykırım

Hazırlayanlar

Memet Tohti ATAWULLA

M. TANRIKUT

Nureddin İZBASAR

Yalkun ULUYOL

Editör

Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Yayın Yönetmeni

Abdulhamit Karahan

Uygur Akademisi

Bu raporun tüm hakları saklıdır, sadece kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu raporun içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellifine aittir.

İletişim:

Adres: Bahçelievler Mah, İzzettin Çalışlar Caddesi, No: 55/5, PK: 34180,

Bahçelievler / İstanbul, Türkiye

Telefon: 0212-589 76 67

E-posta: bilgi@akademiye.org | Web Sayfa: www.akademiye.org

DOĞU TÜRKİSTAN RAPORU

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ / NUREDDİN İZBASAR	1
1.1 DOĞU TÜRKİSTAN'IN YERALTI ZENGİNLİKLERİ	3
1.2 TARİHİ SÜRECİ	4
2. ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASININ DÖNÜŐMÜ / M. TANRIKUT.....	8
2.1 11 EYLÜL TERÖR SALDIRISI VE DOĞU TÜRKİSTANLILARA TERÖRİST ETİKETİ	9
2.2 5 TEMMUZ 2009 UYGUR TÜRKLERİNİN KENDİ KONUMLARINI ANLADIĞI GÜNDÜR.....	10
2.3 BİR MİLLETE KARŞI TOPYEKÜN SAVAŞ: ÇİN TARZI NAZİ KAMPLARI VE ETNİK TEMİZLİK	11
3. ASİMİLASYON VE SOYKIRIM / NUREDDİN İZBASAR	13
4. KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA İZOLE EDİLMİŞ BÖLGE: DOĞU TÜRKİSTAN / M. TANRIKUT ..	27
5. TOPLAMA KAMPLARI / NUREDDİN İZBASAR	31
5.1 TOPLAMA KAMPINA ALINMANIN GEREKÇELERİ	33
5.2 TOPLAMA KAMPININ DETAYLARI.....	39
5.3 KÖLE İŞÇİLİK.....	46
6. ÇİN'İN TERÖR TANIMI VE “TERÖRE KARŞI S-AVAŐ” İDDİASI / MEMET TOHTI ATAWULLA..	48
7. YURTDİŐINDAN DOĞU TÜRKİSTAN'A DÖNEN / GÖNDERİLEN UYGURLAR VE AKİBETLERİ HAKKINDA / YALKUN ULUYOL	51
7.1 SHAHİT.BİZ VE BENZERİ PLATFORMLAR HAKKINDA	51
7.2 MİSİRDAN ZORLA GÖNDERİLEN UYGURLAR	52
7.3 ÇİN'İN YURTDİŐINDAKİ UYGURLARI TEHDİT OLARAK GÖRMESİ, PASAPORTLARA EL KONULMASI VE ŞANTAJLA DÖNENLERİN GENEL PROFİLİ	53
8. DİASPORADAKİ DOĞU TÜRKİSTANLILARA TEHDİT VE ŞANTAJ / YALKUN ULUYOL.....	53
9. ÇİN'İN GÖZÜNDE TÜRKİYE VE TÜRKİYE'DEKİ DOĞU TÜRKİSTANLILAR / M. TANRIKUT .	56
9.1. ÇİN'İN TÜRKİYE'YE BAKIŞI.....	56
9.2. ÇİN'İN TÜRKİYE'DEKİ UYGURLARA BAKIŞI	58
10. ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN'DA UYGULADIĞI POLİTİKALARININ ÇİN ANAYASASI VE ULUSLARARASI YASALARA AYKIRI OLAN TARAFLARI / MEMET TOHTI ATAWULLA	58
10.1 ÇİN ANAYASASINA AYKIRI OLAN TARAFLARI	59
10.2 ULUSLARARASI YASALARA AYKIRI OLAN TARAFLARI	60
11. DOĞU TÜRKİSTAN MESELESİNİN ULUSLARARASI ARENADA GÜNDEME GELMESİNİ SAĞLAYAN ÖNEMLİ OLAYLAR / YALKUN ULUYOL.....	61
SONUÇ / NUREDDİN İZBASAR	65
ÖNERİ VE ÇÖZÜM.....	66
TÜRKİYE DİŞ POLİTİKADA NELER YAPABİLİR.....	66
TÜRKİYE İÇ POLİTİKADA NELER YAPABİLİR.....	67
KAYNAKÇA	69

1. Giriş

Nureddin İZBASAR

Son olarak 1944 senesinde bağımsız bir cumhuriyetin ilan edildiği Doğu Türkistan, ikinci Dünya savaşından sonra uluslararası güç merkezleri arasında yapılan pazarlıklar sonucu Çin sınırları içinde kalmaya mahkûm edildi. 1949 senesinde Çin Komünistlerine bağlı kuvvetlerin Doğu Türkistan'a girmesi ve bölgenin Çin komünistlerinin kontrolüne geçmesiyle birlikte büyük dönüşüm ve değişim yaşadı. Daha önceki Çin yönetimlerinin gözünde jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli olan Doğu Türkistan Çin Komünist Partisi (ÇKP) yönetimi döneminde keşfedilen zengin yerüstü ve yer altı kaynaklarıyla Çinliler için jeoekonomik bakımdan vaz geçilmez hâle gelmiştir.

Şekil 1: Doğu Türkistan Haritası

İlk olarak tamamı Uygurlar başta olmak üzere etnik Türklerden oluşan ülkenin demografik yapısını değiştirmeyi hedefleyen ÇKP yönetimi, milyonlarca etnik Han Çinlisini bölgeye yerleştirdi. 1949 yılında Doğu Türkistan genel nüfusunun yüzde 5'ini teşkil eden Han Çinlilerinin oranı bugün yüzde 40-45'lere ulaşmış durumdadır. Bunun yanı sıra ÇKP yönetimi bir taraftan devletin tüm imkânlarını kullanarak geniş istihbarat ağı ve güvenlik tedbirleriyle Doğu Türkistanlıların dünya ile olan ilişkisini kesmeye çalışırken, diğer taraftan dinî inanç başta olmak üzere kültürel yaşamın her alanına müdahale ettiler. Bütün bunlara rağmen köklü

tarihe ve zengin kültüre sahip olan Doğu Türkistanlıları bir türlü asimile edemeyen ÇKP yönetimi daha saldırgan bir tutum sergilemeye başladı.

Doğu Türkistanlıların Çin ulusal kimliğini benimsememeleri, kendilerini Çinli olarak görmemeleri, bilinçli ya da bilinçsiz kendilerini Çin ile bir bütün hissetmemeleri ve bunun arkasında yatan tarihi gerçekler süper güç olmak hevesindeki Çin yöneticilerinin uykusunu kaçıyordu. 2012’de Xi Jinping’in ÇKP genel sekreteri ve Çin devlet başkanı olmasının ardından dile getirdiği Çin Rüyası ve ortaya koyduğu Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamında Doğu Türkistan Çinliler için yüzde yüz güvenli hale gelmesi gerekiyordu.

Şekil 2: Doğu Türkistan ve Türkiye'nin Dünyadaki Konumu

Doğu Türkistanlıların dış görünüşünden, yaşayış biçimleri ve hatta konuştukları dile kadar bütün bu farklılıkları güvenlik tehdidi olarak gören ve bunlara tahammülleri tükenen ÇKP yönetimi şu ana kadar uygulamaya çalıştıkları asimilasyon merkezli etnik politikasını görmezlikten gelerek baskıcı, zorlayıcı yanlış uygulamalara Doğu Türkistanlılarca gösterilen haklı tepkileri terörizm ile suçlamaya çalıştı. Ekonomisinin kalkınması ve yumuşak gücünün kuvvetlenmesiyle başta komşu ülkeler olmak üzere Avrupa ülkelerinin de cılız tepkiler vereceğine emin olduklarında ise Doğu Türkistan’da risk ve güvenlik tehdidi olarak gördükleri bütün farklılıklara öldürücü darbe vurmaya istedikler. Bütün bu tahammülsüzlük Çin’in geleneksel güvenlik anlayışındaki “benden olmayanın niyeti kötüdür” felsefesiyle totaliter, despotik komünist devlet sisteminin organik bütünleşmesinin tezahürüydü.

Bütün hazırlıklar tamamlandığında takvimler 2017’yi işaret etmekteydi. Çok geniş arazilere devasa binalar çoktan yapılmış ve yüksek teknolojik aletlerle donatılmıştı. Yıllar önce başlayan DNA örneklerinin toplandığı veriler ÇKP yetkililerine ulaştırılmıştı. Ayrıca Türk ailelerine yerleştirilmiş Çinli görevlilerin not defterleri incelenerek potansiyel tehdit olarak görülen i

milyonlarca insan toplama kamplarına kapatıldı. Bunlar yetmezmiş gibi, camiler yıkıldı, mezarlıklar dahi yok edildi. Bütün bunlar tüm dünyanın gözü önünde pervasızca yapıldı

1.1 Doğu Türkistan'ın Yeraltı Zenginlikleri

Çin'in Doğu Türkistan'dan vazgeçmemesinin en önemli nedenlerinden birisi bölgenin zengin doğal kaynaklarıdır. Şu ana kadar Doğu Türkistan'da tespit edilen maden türü 138 olup, Çin'deki maden türünün yüzde 78'ini oluşturmaktadır¹. Üretilen madenler ise Çin'in yüzde 85'ini teşkil etmektedir. Rezerve bakımından çok zengin olan madenler Krom, Tuz, Demir, Taş Pamuğu, Mangan, Bakır, Silisyum, Kurşun, Pırlanta, Altın, Gümüş, Kömür ve Uranyumdur². Bunların çoğu Çin'de bulunmayan madenlerdir.³ Bu madenler Doğu Türkistan'dan çıkartılıp kullanılabilir hammadde haline dönüştürüldükten sonra Çin'deki fabrikalara taşınmaktadır. 2015 yılına ait verilere göre Doğu Türkistan'daki dört büyük petrol havzasından toplam 27 milyon 880 bin ton ham petrol Çin'e taşınmıştır. 2020 senesinde ise Çinliler bu miktarı petrolde 29 milyon tona, doğal gazda ise 36 milyar metre küpe ulaştırmayı planlamaktadır.⁴ Çin'in yıllık petrol istihsalinin yüzde 60'ından fazlası Doğu Türkistan'dan çıkartılmaktadır.⁵ Enerji kaynakları açısından çok zengin olan Doğu Türkistan'da jeolojik uzmanların verdiği bilgilere göre toplam 60 milyar ton petrol rezervi bulunmaktadır.⁶ Petrol Çin'e trenle taşınırken Doğal Gaz ise toplam 7378 km uzunluğundaki üç büyük boru hattıyla Shanghai, Fujian, Guangzhou bölgesine her sene 30 milyar metre küp miktarında taşınmaktadır.⁷ Çinliler bu boru hattının sayısının beşe yükseltilmesini planlamaktadır. Ayrıca Doğu Türkistan Çin'in toplam pamuk üretiminin yüzde 84'ünü teşkil etmektedir.⁸

¹ Muhtar Zari, Xinjiang'daki Yeraltı Zenginlikler ve Onların Özellikleri, Xinjiang Üniversitesi Akademik Dergisi (Sayısal Bilimler), 2013-03, Urumçi. s.14

² Barış Adıbelli, Doğu Türkistan, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s.18

³ Muhtar Zari, Xinjiang'daki Kazma Zenginlikler ve Onların Özellikleri, Xinjiang Üniversitesi Akademik Dergisi (Sayısal Bilimler), 2013-03, Urumçi. s.2

⁴ 人民网 - خەلق تورى - ئۆتكەن يىلى شىنجاڭدىكى تۆت چوڭ نىفىتلىك 880 مىلىيۇن 27 مىڭ توننا خام نىفىت ئىشلەپچىقاردى. 17,08, 2020, <http://uyghur.people.com.cn/156325/15563726.html>

⁵ Mehmet Saray, Doğu Türkistan Türkleri Tarihi, Aygan Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 28

⁶ Barış Adıbelli, Doğu Türkistan, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s.18

⁷ Xinjiang'daki Doğal Zenginlikler Çıkartılmaya Devam Ediyor, 人民网, 10.08.2020 http://www.uygnr.com/xwzx/zdxw/201210/t20121017_395503.html

⁸ *China profiting off of forced labor in Xinjiang: report.* (n.d.). Retrieved August 17, 2020, from <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/china-profiting-off-of-forced-labor-in-xinjiang-report/156278>

Şekil 3: Doğu Türkistan'ın Genel Bostanlık ve Pamuk Üretim Alanlarını Gösteren Harita

1.2 Tarihî Süreç

Yazılı kaynaklara göre milattan önceki dönemlerden itibaren Hunların, sonra ise Göktürklerin ve Uygurların kurduğu devletlerin tümü Doğu Türkistan'ı kendi sınırları içerisinde bulundurmaktaydı. Türk devletlerinin ortaya çıktığı bu dönem, aynı zamanda Çin saldırılarının yoğunlaştığı dönemdi. Çinliler, 751'de meydana gelen Talas savaşında ağır yenilgiye uğradıktan sonra Doğu Türkistan topraklarını terk etmek zorunda kalırken⁹, Türkler daha sonraki süreçte Koçu Uygur Kağanlığı ve Karahanlı Devleti gibi Doğu Türkistan merkezli devletleri kurmuş, 10. Yüzyılın ortalarından itibaren İslam'ı benimsemişlerdir.

13. Yüzyıldan itibaren Moğol İmparatorluğunun kontrolü altına giren Doğu Türkistan, Cengiz'in oğlu Çağatay ve onun evlatlarınca yönetildi. Çağatay hanlığı zayıflayınca Timurlu İmparatorluğu kurulmuş ve Türkistan yerel yöneticiler arasında yeniden bölünmeye başlamıştır. Böylece Doğu Türkistan coğrafyası, 1347 senesinden 1696 yılına kadar, biri diğerine üstünlük sağlamaya çalışan Cungar Hanlığı, Doğu Çağatay Hanlığı ile Yarkent Hanlığı¹⁰ arasında bölünmüş bir vaziyette kaldı.¹¹

⁹ Muhammed Emin Buğra, Şarki Türkistan Tarihi, İstanbul 1998, s.290

¹⁰ Wei Liangtao, Yarkent Hanlığı Tarihi, Heilongjiang chubanshe, Harbin 1994 s.83 魏良弢、叶尔羌汗国史纲、黑龙江出版社、哈尔滨 1994、83 页

¹¹ Muhammed Bilal Çelik, Yarkent Hanlığı'nın Siyasi Tarihi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 89-90

1696 senesinden sonra ise Doğu Türkistan’da Hocalar Dönemi diye adlandırılan bir dönem başladı. Bu dönemin en önemli özelliği, Nakşibendi tarikatı mensubi dinî grupların Aktağlık ve Karatağlık adıyla iki sülke ayrılarak iktidar mücadelesine girişmeleridir. Kalmuk ve Çinlilerin de dahil olduğu bu iktidar çekişmesi 1759 yılında Mançu-Çin istilasıyla son bulmuştur. Dinî ve siyasi kargaşa ile dolu bu hocalar dönemi güvenlik zaafi oluşturmuş ve gelecek yılların “Çin İstilasası için Hazırlık Devrini” başlatmıştır.¹²

Bununla birlikte, Doğu Türkistan’ın bağımsızlığını ortadan kaldıran Mançu-Çin hakimiyetine karşı bölge halkının isyanı başlamış ve uzun yıllar devam etmiştir. Büyük Hocalar İsyanı (1757-1759), Uçturfan İğde İsyanı (1765), Ziyauddin Hoca İsyanı (1847) Veli Han Töre İsyanı (1857) Kuça İsyanı (1862)¹³ gibi isyanlar bunların bazılarıdır. Yıllarca süren bu direniş boyunca 500.000’den fazla doğu Türkistanlının öldüğü kaydedilir.¹⁴

Kuça ayaklanmasından sonra Çinliler, birkaç küçük bölge hariç Doğu Türkistan’ın tümünden atılmıştı. Kısa süre içinde bölgede kalan diğer Çin kuvvetlerini temizlemeyi ve şehir devletlerini idaresi altına almayı başaran Yakup Beg, Doğu Türkistan’da Kaşgar Emirliğini kurdu. Yakup Beg Kaşgar hâkimi olduktan sonra 1870’ten itibaren Rusya ve İngiliz-Hint İmparatorluğu gibi iki büyük güçler ile doğrudan komşu haline gelmiş oldu ve “Büyük Oyun”da rolünü oynamaya başladı.¹⁵ Kaşgarya Devleti başlarda İngilizlerle kavga etmekten kaçınan bir siyaset izlediyse de¹⁶ tüm Orta Asya ve Türkistan coğrafyasında yayılmaya başlayan Rus devleti için aynı şey geçerli görünmüyordu. Rusya’nın güneye inmesi ve tüm Türkistan coğrafyasını tehdit etmeye başlaması üzerine, Kaşgar devleti Osmanlı’dan yardım istedi. Türkistan hanlıklarının Osmanlı Devletinden istedikleri silah ve asker yardımı Kaşgar (Doğu Türkistan) Devletine gönderilmiştir.¹⁷ Böylece Osmanlı, hem Rusya’yı dengeleyerek Asya siyasetinde daha etkili bir duruma gelmeyi, hem de Çin’in Osmanlı Devleti’ne doğrudan karşılık verecek vaziyette olmayışını fırsata dönüştürmek istiyordu.¹⁸

Osmanlı Sultanı Abdülaziz, 16 Haziran 1873 tarihinde Yakup Beg’in biat talebini kabul etmiş ve kendisine Emir unvanı vererek Kaşgar’da Halife adına hutbe okutmasına ve para

¹² İklil Kurban, Hocalar Devri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1992, s.1

¹³ İklil Kurban, a.g.e., s. 70

¹⁴ Baymirza Hayit, a.g.e., s.136

¹⁵ Ahat Andican, Osmanlıdan Günümüze Orta Asya ve Türkiye, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 236

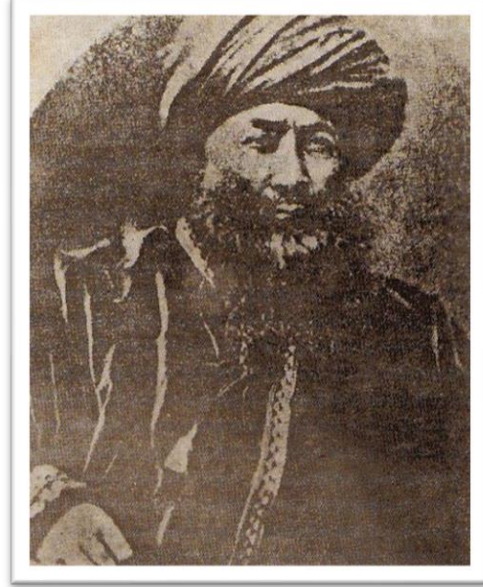
¹⁶ Nuri Yavuz, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kâşgar Emirliğiyle Osmanlı Devleti Arasındaki İlişkiler ve Ali Kâzım İbrahim Efendi’ nin Layihası, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 23, Sayı 2, Ankara 2003, s. 45

¹⁷ Mehmet Saray, Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s. 29

¹⁸ Saadettin Yağmur Gömeç, Uygur Türkleri Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara 2015, s. 191

bastırmasına izin vermişti. Bu siyasi adımların yanı sıra, Kaşgar emrine 6 adet savaş topu, 1200 tüfek, mühimmat ve birkaç barut imal ustası ve Kaşgar ordusunun eğitimi için dört subay gönderilmiştir.¹⁹ Bunun haricinde Kaşgar emiri Yakup Beg'e şahsi hediyeler olarak altın kabzalı bir kılıç, mücevher ve birinci rütbeden bir kıta nişan-ı aliyi Osmanlı hazırlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin gönderdiği bu yardımlar Kaşgar'a ulaştıktan sonra, Yakup Beg, Osmanlı Padişahının Kaşgar elçisini güzel bir şekilde karşılamış, ona ihsanlarda bulunmasının yanı sıra yüz pare top atılmıştı. Bu yardımlar, memnuniyet yaratmakla kalmamış, Rus işgali altındaki diğer Müslüman Türk devletlerinin de kurtluma arzusunu güçlendirmişti.²⁰

Şekil 4: Kaşgar Emiri Yakup Beg

Ancak 1877 yılında Yakup Beg'in ölümü, bölgeye yönelik Çin ihtiraslarını yeniden canlandırdı. Bölgede Osmanlı'ya bağlı bir devletin varlığı, ne Rusya ve ne de Çin'in işine gelmiyordu ve Doğu Türkistan'ın İli bölgesini işgali altında tutan Çarlık Rusya ile Çinliler 1875'ten beri ittifak halindeydi.²¹ Nihayetinde Yakup Han'ın ani ölümü ardından başlayan iç iktidar hesaplaşmasını fırsata çeviren Çin ordusu, 80 bin kişilik bir güçle hızlı bir şekilde Doğu Türkistan'ı işgal etti.²² Kaşgar'ın Çinliler tarafından istila edilmesi sonucunda Yakup Han'a çalışmış olan kim varsa tutuklanmış, hapse atılmış ve çoğu da öldürülmüştür.

Çinlilerin Doğu Türkistan işgalinde ikinci hamlesi 1884 senesinde geldi ve bölge Çin'e bağlı bir eyalete dönüştürülerek bugün dahi kullanılan Xinjiang eyaleti adı verildi. Yaşanan isyanlardan dolayı uzun bir süre baskı ve intikam politikası izlendi. Ancak merkezi otoritenin zayıflamaya başladığı 1911 senesinden sonra Çin işgaline karşı yeniden isyanlar başladı. Bunların önemli bir bölümü kanlı biçimde bastırılmış olsa da, ardı arkası kesilmeyen olaylar

¹⁹ Liu zhixiao, Uygur Tarihi, Milletler Neşriyatı, Beijing 1985, s. 412 刘志霄、维吾尔历史、民族出版社、1985 北京、412 页, Ahat Andican, a.g.e., s. 238 T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Belgelerle Osmanlı Türkistan İlişkisi (XVI.-XX.Yüzyıllar), Ankara 2004, s. 81-82 BOA, Y.EE, 91/3

²⁰ Mehmet Emin Efendi, İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat, Hazırlayan: Rıza Akdemir, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s.132

²¹ Mehmet Saray, Doğu Türkistan Türkleri Tarihi, s. 224

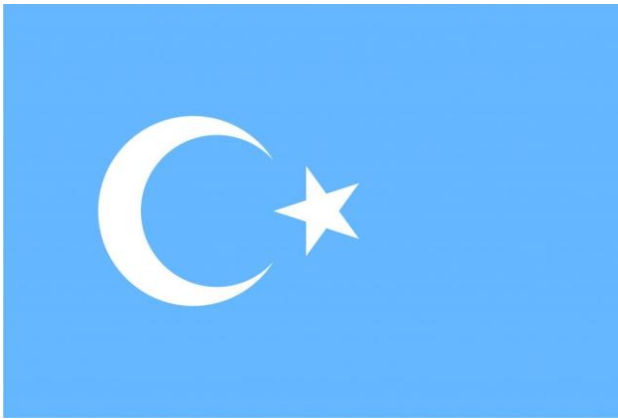
²² N.M Prjevalskiy, Tibet Seyahatnamesi, Türkçeye çeviren: Ömer Cenap Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 82-83

hiç dinmeden 1933 senesinde bütün Doğu Türkistan'da geniş çapta bir ayaklanmaya dönüştü. Kumul'un dağlık bölgelerinde başlayan isyanın bir sonucu olarak 12 Kasım 1933 günü Kaşgar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ilan edildi.

*Şekil 5: Doğu Türkistan İslam Cumhuriyetinin Kurucuları, 12 Kasım 1933
(Sağdan 3. Kişi Cumhuriyetin Başvekili Sabit Damolla)*

Kurulan bu cumhuriyet hiçbir yabancı ülkenin desteğini almadan, Doğu Türkistan halkının kendi imkânları ve milli iradeleri ile kurulmuş bir cumhuriyetti.²³ Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti 30 maddeli anayasa ilan etmiş ve bugün dahi kullanılan Ay Yıldızlı Gök bayrağı cumhuriyetin bayrağı ilan etmişti.

Şekil 6: Doğu Türkistan Bayrağı ve Arması

²³ Sekoika Hideyuki, İkinci Dünya Savaşı Sırasında Japonya'nın Doğu Türkistan Politikası, Dünya Uygur Yazarlar Birliği, 2019, Washington.

Hoca Niyaz Hacı, bağımsız devletin cumhurbaşkanı oldu. Yeni kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti Çin ile Sovyetler Birliğini rahatsız etti. Doğu Türkistan'ın bağımsız olmasının, Rus işgali altındaki diğer Türk yurtları için de tehlike arz edeceğini düşünen Sovyetler Birliği hem askeri hem istihbarat açısından Çinlilere ciddi yardımlarda bulunarak Doğu Türkistan milli kuvvetlerini bastırdı.

Şekil 7: Doğu Türkistan Cumhuriyetinin Kurucuları, 12 Kasım 1944

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti yıkıldıktan 11 sene sonra Doğu Türkistan'ın Kulca şehrinde Ali Han Töre liderliğinde başlayan ayaklanma, Kazak Türklerinin de katılımıyla 12 Kasım 1944'de Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kuruluşunu getirdi. Böylece bölgede yeni bir bağımsızlık dönemi başlamış oldu. 1949 yılında komünist güçleri tüm Çin'de yönetimi ele geçirince Doğu Türkistan'a yöneldiler ve Sovyetler Birliği'nin desteğiyle bölgeyi işgal edip Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ne son verdiler. Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin yöneticileri şüpheli bir uçak kazasıyla yok edildi. ÇKP, 1955'te Doğu Türkistan'a Özerklik Statüsü tanıyarak Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi adını verdi. Bu tarihte Doğu Türkistan'ın 1000 yıllık Türk İslam geleneğini devam ettiren tüm medreseler kapatıldı.

2. Çin'in Doğu Türkistan Politikasının Dönüşümü

M. Tanrıkut

Mazlum milletlerin bağımsızlıklarını destekleme ve onlara yardım etme vaat ve programıyla politik sahneye çıkan Çin komünistleri 1949 yılında Milliyetçi Çin iktidarını devirdikten sonra önceki vaatlerini unutup Doğu Türkistan halkının irade ve rızası olmadan yasadışı bir şekilde bölgeyi işgal etmeleriyle başlayan süreç asimilasyon merkezli politik ve

sosyal tasarımlarla bu topraklarda yaşayan Uygur Türkleri başta olmak üzere tüm Türk varlığını sistematik bir şekilde Çinlileştirme ve eritme çabalarıyla devam etmiş, örtük biçimde devam eden bu süreç 11 Eylül terör saldırısı sonrasında hızlı bir şekilde su yüzüne çıkmıştır.

Çin komünist yönetimi 11 Eylül terör saldırısını bahane ederek asimilasyon ve imha politikalarını meşrulaştırmaya çalışmış, 5 Temmuz 2009'da Ürümqi'de barışçıl bir şekilde gösteri yapan Doğu Türkistanlıları terör bahanesiyle acımasızca bastırmıştır.

Böylece Uygur ve Çin toplumu arasındaki siyasi, dini ve kültürel fay hattı kırılmış büyük sarsıntı meydana gelmiştir. Bu süreçte merkezi Çin komünist yönetimi Doğu Türkistan idare kadrosunda bazı değişiklikleri yapmış ise de bölge halkına yönelik temel devlet politikasında bir değişiklik olmadığı için sonuç değişmemiştir. Mesele daha önceki örtük ve gizli bir şekilde yürütülen politikanın açıkça uygulanmaya konulması meselesidir.

2.1 11 Eylül Terör Saldırısı ve Doğu Türkistanlılara Terörist Etiketleri

Çin komünist yönetimi Doğu Türkistanlılara yönelik imha politikası için 11 Eylül terör saldırısını istismar etmiş, kendi yaratmış olduğu bazı marjinal grupları bahane ederek tüm toplumu cezalandırma yoluna gitmiştir. Çin komünist yönetimi 1949 – 2001 yılları arasındaki süreçte Uygurlar başta olmak üzere Doğu Türkistanlıları hep “pantürkist”, “panislamist”, “yerel milliyetçi”, “kapitalist”, “burjuva”, “revizyonist”, “ayrılıkçı” olmakla suçlayarak imha etmiştir. Örneğin kendini Türklere yakın hisseden, Türkiye devletini seven, Atatürk'ü öven ya da takdir edenler “pantürkist”, beş vakit namazını kılan, Müslümanların kardeş olduğunu söyleyen “panislamist”, 1933 ve 1944 senelerinde kurulmuş olan Doğu Türkistan Cumhuriyeti hakkında konuşan, yazan ve okuyanlar “ayrılıkçı”, Uygur ya da Kazak kimliğine bağlı olan, bu konu hakkında yazıp çizenler “yerel milliyetçi”, zengin ise “kapitalist”, entelektüeller “burjuva” ve yanlış olanları dile getirenler ise “revizyonist” olarak suçlanmış ve cezalandırılmıştır. Etnik Han Çinlisi olmayanlara karşı duyulan aşırı güvensizlik nedeniyle Çin, normal bir toplumda olağan sayılan, kendi dini ve milli kimliğinin farkında olmayı “aşırılık”, “ayrılıkçılık”, “hastalık”, “beyni yıkanmışlık” olarak görme eğilimindedir. Çinli yazar Huang Zhangjin Zhihu adındaki web sitesinde yayınladığı makalesinde, başta Türkiye olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde Türklük çerçevesinde düzenlenen zirve ve etkinlikleri “beyin yıkama” olarak görüp bunu Doğu Türkistan'daki Çin hakimiyetine karşı en büyük kültürel tehdit diye

nitelendirmiştir.²⁴ Halbuki, Çin ablukasından dolayı, Doğu Türkistan halkı bu tür etkinliklerin hemen hemen hiçbirinden haberleri bile yoktur.

11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra Çin rejimi, Doğu Türkistanlılara “terörist” etiketi yapıştirarak uluslararası arenaya Uygurlar başta olmak üzere tüm Müslüman Türkleri terörist olarak tanıtmaya ve suçlamaya çalışmıştır. Bugün Çin’in bölgede uyguladıkları sıkı yönetimden ya da ikinci sınıf vatandaş muamelesine maruz kalmalarından en ufak bir şikâyeti olan kişileri de “terörist” olarak tanımlamaktadır. Benzer bir olay Çin’de vuku bulursa “adi suç”, Doğu Türkistan’da meydana gelirse “terör” olarak tanımlanmaktadır. Çin, uyguladıkları baskı politikalarını haklı göstermek için propaganda araçlarıyla bütün Çin genelinde Doğu Türkistanlıları, özellikle Uygurları terörist olarak göstermeye çalışmaktadır. Buna delil olarak, 28 Temmuz 2020 yılında Uygur İnsan Hakları Projesinin (UHRP) düzenlediği ve aralarında ABD’nin Çin işleri uzmanı Sarah Cook gibi ünlü isimlerin de bulunduğu bir panelde konuşan Çin asıllı avukat Tengbiao’un, Uygurları görmeyen ve bilmeyen Çinlilerin bile Uygurları terörist olarak görmekte olduklarını söylemesini göstermek mümkündür.²⁵ Böylelikle Doğu Türkistanlılar Çin genelinde kötü insanlar olarak algılanır hale gelmiştir. Ama yurtdışında olayları istediği gibi manipüle edemediği için Çin’in kötü gösterme çabası başarılı olamamıştır.

2.2 5 Temmuz 2009 Uygur Türklerinin Kendi Konumlarını Anladığı Gündür

Çin, 2000’li yılların başlarında ucuz işgücüne ihtiyaç duyduğu için Doğu Türkistan’ın köylerinden her sene belli kontenjanla aralarında kızların çoğunlukta olduğu Uygur gençlerini Çin’in sanayileşmiş bölgelerine götürmeye başlamıştır.²⁶ Çok düşük maaşla çalıştırılan bu işçiler bazen ücretlerini bile alamamışlardır. Uygur İnsan Hakları Projesinin (Uyghur Human Rights Project) edindiği bilgilere göre, 2007 yılında Kaşgar eyaletinin Yarkent bölgesinden 213 genç kız Çin’in bir fabrikasında maaş olarak aylık 500 Yuan, yani yaklaşık 75 dolar anlaşmayla götürülmüş, ama Patigül adında bir kızın Radio Free Asia’ya söylediğine göre türlü bahanelerle bu ödeme bile yapılmamıştır.²⁷ 26 Haziran 2009 yılında Çin’in Guangdong eyaletinin

²⁴ HuangZhangjin (2015), *En korkunç Kültürel Silah! Pan- Türkist Beyin Yıkama Gölgesinde Xinjiang*, Zhi hu, 2015. 27.07.2020. <https://zhuanlan.zhihu.com/p/20011069> 黄章晋,(2015)最可怕的文化武器! 泛突厥主义洗脑阴影下的新疆, 知网

²⁵ Tengbiao: *Uygurları Görmeyen ve Bilmeyen Çinlilerin Bile Uygurları Terörist Olarak Görüyor*, RadioFreeAsia (Uyghur) 27.07.2020. from <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/xitay-twhswiqati-07292020175627.html>

تېڭ بېياۋ: «ئۇيغۇرلارنى كۆرۈپ باقمىغان خىتايلارمۇ ئۇيغۇرلارنى «تېررورچى» دەپ قارايدۇ».

²⁶ Konu hakkında daha detaylı bilgi için bakınız: *Uyghurs for sale* | Australian Strategic Policy Institute | ASPI. 17.07.2020, from <https://www.aspi.org.au/report/uyghurs-sale>

²⁷ *Uyghur Girls Forced into Labor Far from Home By Local Chinese Officials* | Uyghur Human Rights Project. 27.07.2020, from <https://uhrp.org/news/uyghur-girls-forced-labor-far-home-local-chinese-officials>

Shaoguan ilçesinde bulunan oyuncak fabrikasında zorunlu işçi olarak çalıştırılan Uygurlarla Çinli işçiler arasında çıkan sürtüşmede, Çinli işçiler sabah saat 2:00 surlarında Uygur erkek işçilerin odasını basarak hazırlıksız yakalanan gençleri acımasızca dövmüşler, odadan sokağa sıçrayan kavgada kalabalık bir grup Çinli demir sopalarla Uygur işçileri döverek öldürmüşlerdir. Bu olayı videoya çekip internette yayımlayan Çinliler büyük zafer kazandığını söylemişlerdir. Çin yönetimi bu olay hakkında hiçbir ifade bildirmedigi için 5 Temmuz 2009 yılında, Urumçi’de Uygur gençler ellerinde Çin Halk Cumhuriyeti bayrağıyla meydana toplanarak Çin rejiminden açıklama talep etmiştir. Çinli polisler toplanan kalabalığa ateş açınca, kargaşa başlamış ve sonuçta devlet destekli Han Çinlileri 5- 7 Temmuz arasında açıkça katliam yapmışlardır.²⁸

Şekil 8: 05 Temmuz 2009 Urumçi Katliamında Çin Güvenlik Güçlerine Direnen Uygur Ana

Uygur Türkleri bu katliamla 60 yıldır samimiyetine inandığı / güvendiği Çin komünist partisi yönetiminin gerçek yüzünü görmüş, Çin devletinin kendilerini normal vatandaş olarak görmediğini ve hedef aldığını öğrenmiştir.

2.3 Bir Millete Karşı Topyekûn Savaş: Çin Tarzı Nazi Kampları ve Etnik Temizlik

Çin rejimi 5 Temmuz Urumçi katliamında da kendisini sorumlu görmemiş, suçu Uygurlara atarak daha sıkı tedbirlere başvurmuştur. 2009’dan sonra gittikçe artan baskı, 2012

²⁸ Adı geçen olay hakkında daha fazla bilgi için bkz: Dr.Emet, Erkin (2009), *5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan*, Grafiker Yayınları.

yılında şimdiki Çin devlet başkanı Xi Jinping'in başa geçmesi ve Tibetleri acımasızca bastırmakla Xi Jinping'in takdirini kazanmış olan²⁹ Chen Quanguo'nun 2016 yılında Doğu Türkistan'a yönetici olarak atanması, mevcut asimilasyon sürecini hızlı bir şekilde etnik temizliğe, soykırıma dönüştürmüştür.³⁰ Chen'in daha önce Tibet'te uyguladığı aşırı sert politikalar göz önüne alınırsa, onun Doğu Türkistan'a Komünist Parti Sekreteri olarak atanmasının planlı ve kasıtlı olduğu anlaşılır.

Çin'in 2016 yılından sonra Doğu Türkistan'a yönelik politikalarını bir kat daha sertleştirmesinin nedeni ne olabilir? Bu herkesin merak ettiği sorudur. Çin her ne kadar bölgede terör olaylarının, aşırılıkların arttığını, aldığı önlemlerin buna yönelik olduğunu belirtse de ikna edici olmamıştır. Çünkü Çin'in terör tanımı çok belirsiz ve muğlaktır. Uluslararası hukukta tanımlanan terör tanıma benzememektedir. Sakal ve bıyığı olan da radikaldir, dolayısıyla o da potansiyel tehdittir. Halbuki evrensel hukuk anlayışına göre, hiçbir insan suç işleme ihtimali ya da potansiyelinden dolayı yargılanamaz.

Ancak bu sorunun ya da bu dönüşüm politikasının nedeni şu olabilir. Yani, Çin rejimi Doğu Türkistan'daki Türkleri etnik kökeni ve dini inançlarından ötürü kendine düşman olarak tanımlamıştır ve bu yüzden zulmün boyutu etnik temizlik derecesine gelmiştir. Bunun başka mantıklı açıklaması yoktur ve Çin tarihinden biliniyor ki, Çin hâkimiyetleri için farklılık tehdittir.

Bununla birlikte, Çin'in 2013 yılında ilan ettiği "Bir Kuşak Bir Yol" projesi üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Söz konusu proje Çin'in kaderiyle ilgili hayati öneme sahiptir. Doğu Türkistan bu projenin kavşak noktasıdır. Ayrıca eşsiz jeopolitik ve jeoekonomik değeri haizdir. Müslümanların çoğunlukta olduğu bu bölge projenin güvenliği ve gerçekleştirilmesi açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla Çin yönetimi Doğu Türkistan'ın sahibi olan Uygur ve Kazakları en büyük engel olarak görmektedir.³¹ Bu engeli bertaraf etmek için Doğu Türkistanlıları uluslararası topluma "terörist" olarak gösterip önlem için Nazi tarzı toplama kamplarına atmıştır. Onların benimsediği İslam'ı ise hastalıklı zihniyet olarak

²⁹ Chen Quanguo, Wikipedia, 19 July 2020, at 17:16 (UTC), 27.07.2020.

³⁰ Çin rejiminin uyguladıkları politikalarının uluslararası etnik temizlik kriterlerine ulaştığına ilişkin bilgi için bakınız: *Experts: China's Uighur population control meets criteria for genocide*. 27.07.2020, <https://www.pri.org/stories/2020-07-03/sterilization-abuse-ughurs-china-meets-international-legal-criteria-genocide>

³¹ Detaylar için bakınız: *Xinjiang and the Belt and Road Initiative | Real Clear Defense*. 27,07 2020, https://www.realcleardefense.com/articles/2019/06/17/xinjiang_and_the_belt_and_road_initiative_114507.html

nitelemiştir.³² Hatta her fırsatta Uygurlar başta olmak üzere diğer yerli Türk halklarının Türklük kimliğini inkâr etme ve kendi aralarındaki akrabalık bağlarını kesme ve onları etnik olarak Han Çinlilerine daha yakın olduğunun propagandasını yapmaya çalışmaktadır.³³

Şekil 9: Çin resmi yayın kuruluşları tarafından yayınlanan ve daha sonra İnternet'ten kaldırılan Doğu Türkistan'daki toplama kamplarından bir tanesi, Lop İlçesi, Hoten

Çin, 2016 yılının sonundan şimdiye kadar yaklaşık 3 milyona yakın insanı kampa atmıştır, İslam'ı ve Türklük bilincini pasifize etmeye çalışmaktadır, çocukları tamamen Çin kültürüyle yetiştirmektedir, Türk kızlarını Çinli erkeklerle evlenmeye zorlamaktadır, Türk kadınlarını kısırlaştırmaktadır. Bunu yaparken bölgenin dış dünyayla iletişimini tamamen kesmiştir.

3. Asimilasyon ve Soykırım

Nureddin İzbasar

ÇKP ordusunun Doğu Türkistan'a girmesiyle birlikte Doğu Türkistan'da yeni bir tarihi süreç başladı. 1950-1952 yılları arasında Doğu Türkistan'da on binlerin katıldığı ayaklanmalar oldu, ancak ÇKP askerleri tarafından bastırıldı. Doğu Türkistan halkının Müslüman olması hasebiyle kendi ideolojisini yaymada çok fazla başarı göremeyen ÇKP yönetimi ilk olarak

³² For China, Islam is a “mental illness” that needs to be “cured” | China | Al Jazeera. 27,07 2020, from <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/china-islam-mental-illness-cured-181127135358356.html>

³³ Gen haritası üzerinden Uygurlarla ilgili tartışmalı meseleleri incelemek. Baidu. 29,07,2020. https://www.yidianzixun.com/article/0KZ0V3hy?s=mochuang&appid=s3rd_mochuang&toolbar=&ad=&utk=从民族基因图谱来分析几个与维吾尔人相关的有争议的问题, 百度文库.

medreseleri kapattı. Hemen ardından din adamları, aydınlar ve müderrisler halk düşmanı adı altında yok edildi. 1955 senesine gelindiğinde sosyalist devlet anlayışı ve azınlık ulusların haklarının korunması vaadiyle Doğu Türkistan'a Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi adı verildi. Ancak o dönemde özerklik yasası çıkarılmadığı için özerklik kâğıt üzerinde kaldı. Şöyle ki, yerel hükümet temsilcileri ve yerel yöneticiler yine bizzat ÇKP yöneticileri tarafından atanıyordu, en üst makamda ÇKP başkanları yer alıyordu. Ayrıca birinci kuşakta Çinlilerle iş birliği yapmış az sayıdaki yerlilerden Komünist parti başkanı atansa da ikinci kuşaktan itibaren hepsine etnik olarak Han Çinlisi olma şartları koşulurdu. Komünist parti başkanı bölgenin en üstün idari yönetim yetkilisi olup bu yetkili Çinli olmak mecburiyetindeydi. İdari açıdan Özerk Bölge yönetiminden yerel muhtarlıklara kadar yerel idareyi hükümet temsilcileri yönetirken, yönetilen bu hükümete sunulacak karar ve genelgeler hep komünist parti başkanlığınca gönderiliyordu, bütçe müzakerelerinden, yatırım ihalelerine kadar, madenlerin ve doğal kaynakların işletilmesinin izinleri yine komünist parti başkanlıklarından alınıyordu.

Şekil 10: Doğu Türkistan'ın Coğrafi Konumu

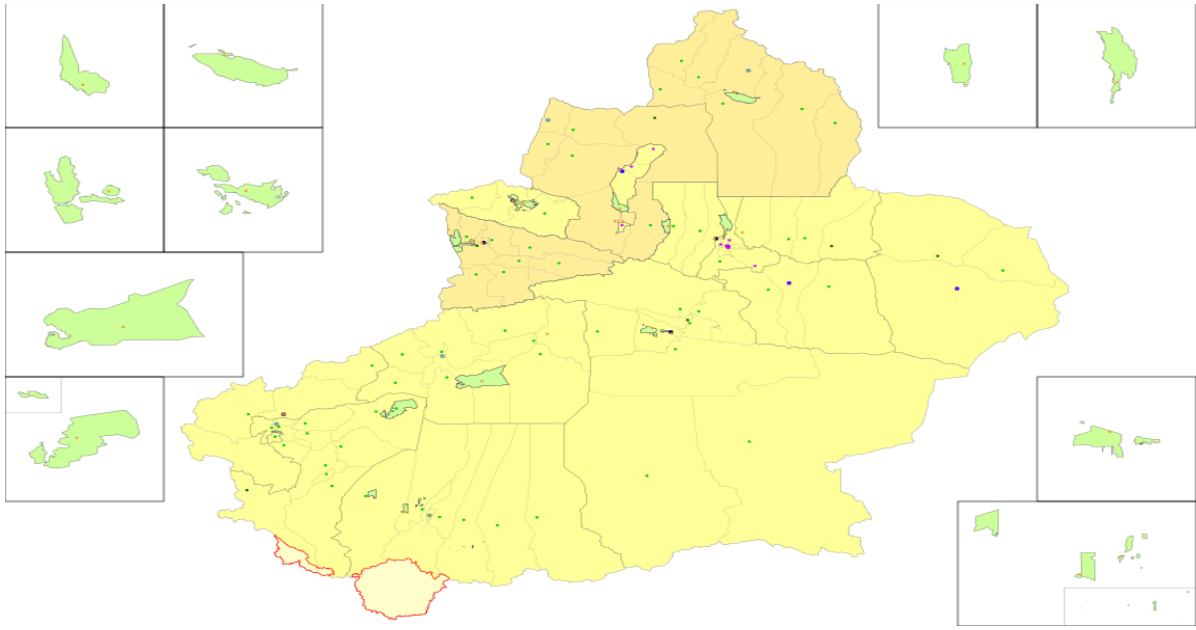
ÇKP, Doğu Türkistan'a girdikten sonra bir taraftan komünizm propagandası yaparken, diğer taraftan Doğu Türkistan'da daha önce hâkimiyeti elinde tutan Çin kuvvetlerinden kendilerinin farklı olduğunu, Doğu Türkistan'da olan bitenlerin bir işgalden kaynaklanan etnik çatışma değil, yöneticiler ile halk arasındaki sınıf çatışması olduğunu var gücüyle ileri sürdü. Komünist ideoloji kapsamında sosyalist ülkede etnik eşitliğin tarihin hiçbir döneminde

görülmemiş bir şekilde tezahürünün ortaya çıkacağını, ülkenin tek uluslu değil, çok uluslu, halkın demokrasisiyle yönetilen bir ülke olduğunu savundular. Böylece uzun bir süre aşırı milli baskı ve katliama maruz kalan köylülerin ve fakir ailelerin çocuklarını komünist ideoloji ile eğitmeye, yerel idari yönetimde yerli halklarla ilişkili uygulamaların propaganda ve uygulanasında, polis teşkilatı ve istihbarat alanlarında kullanmaya başladılar. Özellikle Doğu Türkistan'da Çin işgali başladığından beri Çinlilere çalışan aileler tespit edilerek, eğitime tabi tutuldu ve önemli mevkilere getirildi. Yerel milliyetçilik, Türkçülük ve İslamcılık ideolojisiyle mücadele adı altında Doğu Türkistan'ı Türk dünyasından ayırmaya ve İslam dünyasından izole etmeye çalıştılar.

Marksist düşünce ve teorisi bağlamında daha önce Sovyetlerin uygulamaya çalıştığı ama başarılı olamadığı yeni etnik ad ve yazı dili ortaya çıkarma çalışmasıyla Doğu Türkistan'da sosyalist etnik ayrımın kabullendirilmesi politikası ve bu politika çerçevesinde yazı dilinin dönüştürülerek basitleştirilmesi, belli şiveleri ön plana çıkartarak özellikle Batı Türkistan'daki Türkçe ile aralarında daha büyük farklılıkların ortaya çıkarılması için büyük çabalar harcadılar. İlk başlarda Doğu Türkistan'ın Çin'in bir parçası olduğu iddiasından ziyade komünistlerin amacının Doğu Türkistan'a barış ve adalet, sosyal eşitlik ve kalkınma getireceği propagandası daha çok ön plana çıkarılırken, 1955 senesi eyalet hükümetinin Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi olarak değiştirilmesiyle beraber Çin'in daha önceki komünizm propagandasına ilaveten Doğu Türkistan'ın ezelden beri Çin toprağı olduğu, daha önceki Çinli yöneticilerin yanlış politikaları yüzünden araya etnik çatışmaların girdiği, bunun daha çok dış güçler tarafından planlanan suni sorun olduğu ve her türlü ayrılıkçılığın ağır suç teşkil ettiği ortaya kondu. Ama ilginç olan şudur ki, daha önce GMD (Milliyetçi Çin Partisi) kuvvetlerine çalışan başta Burhan Şehidi olmak üzere çok sayıda kişi, Çin'e olan sadakatinden ötürü, ÇKP döneminde yine üst düzey yöneticilerin yanında görev alabildiler.

Doğu Türkistan'ı kalıcı olarak Çin toprağı yapabilmek için daha önceki Çin hâkimiyetlerinin yaptığı gibi çok sayıda Çinliyi Doğu Türkistan'a yerleştirmekle beraber, Komünistlerin daha fazla imkân ve güce sahip olmasıyla birlikte 1954 senesinden itibaren Çin Kurtuluş ordusuna bağlı kolordu birliklerini Doğu Türkistan'a kalıcı olarak yerleştirdiler. Resmi rakamlara göre Çin Halk Kurtuluş ordusuna bağlı 1.kolordu ve 24. kolordu olmak üzere toplam 175,000 asker Doğu Türkistan'ın en verimli topraklarının bulunduğu bölgelere

yerleştirilmiştir³⁴. Bu askeri birliğe Bingtuan (Xinjiang Üretim ve İnşa Kuvvetleri) adı verilmiştir. Aynı bir yönetim tarzında hareket eden bu askeri birlik bizzat Çin Merkezi Hükümetine bağlıdır. Uygur Özerk Bölge hükümetinin bu birliği yönetme yetkisi yoktur. 1966 senesinde bu birliğe bağlı nüfus 1,480,000'e ulaşmıştır³⁵. İlk başta iki bölgede kurulan bu birlik 2010 senesine gelindiğinde 74,300 km2 toprağa ve 2,607,184 nüfusa sahip özel bir askeri birlik haline gelmiştir³⁶. Bu askeri birlik hem verimli topraklarda tarımsal üretim yaparken petrol ve diğer doğal zenginliklerin çıkarılmasında özel imtiyaz sahibidir. Bölgedeki en verimli yer olan Cungar havzası ve Tarım havzasındaki sulak bölgelere yerleştirilen askeri birlikler büyük ölçüde tarımsal ürünleri üretmekte ve gıda hammaddelerinin üretimini de elinde tutmaktadır.

Şekil 11: Haritadaki Yeşil Alan Doğu Türkistan'daki Çinli Bingtuan Yerleşim Alanlarını Göstermektedir

1960'lı yıllardan itibaren ÇKP ve Sovyetler arasında meydana gelen çeşitli anlaşmazlıklar sırasında Sovyetler, Doğu Türkistan üzerindeki nüfuzundan yararlanarak Çin'in üzerine baskı kurmaya çalışınca sınır bölgelerinde gerginlik arttı. Daha önce askeri

³⁴ Çin Halk Cumhuriyeti Parlamentosu Bingtuan raporu. 中华人民共和国国务院新闻办公室. 康小兰, 编. 新疆生产建设兵团的历史与发展. 中华人民共和国国务院新闻办公室. 2014-10-05 [2014-10-12] (中文).

³⁵ Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık, İHH İnsani Yardım Vakfı, İstanbul 2012, s.78

³⁶ 29.12.2011 tarihli Bingtuan Gazetesi, 《兵团日报》 (2011年12月29日): [2010年兵团第六次全国人口普查暨兵团人口统计调查主要数据公报](#)

ayaklanmaların olduğu İli ve Tarbagatay bölgesinde yaklaşık 500 binden fazla kişi ÇKP'nin Çinlileştirme politikasına karşı günümüzdeki Kazakistan topraklarına göç etti.³⁷

1966 senesinde Mao liderliğindeki ÇKP Çin genelinde Kültür Devrimi adı altında büyük bir ihtilal gerçekleştirdi. ÇKP bu ihtilali bir fırsat olarak kullanıp Doğu Türkistanlı Türklerin milli kültürü ve milli kimliğine karşı savaş başlattı. Uygur Türkçesine binlerce Çince sözcük sokarak milli dili tahrip etti. Diğer yandan Doğu Türkistanlıların bağımsızlık mücadelesi bu devrim adı altında bastırıldı. 1976 senesindeki Mao'un ölümüne kadar 10 sene devam eden Kültür Devrimi Doğu Türkistan Türkleri açısından telafisi zor maddi ve manevi zararlar vermiştir.

Mao'un ölümünden sonra parti içi iktidar mücadelesinden başarılı çıkan Deng Xiaoping ÇKP'nin başına geçti ve 1978 senesi açılım ve ekonomik reform başlattı. Bu reform çerçevesinde Çin sınırlarını ticarete açma, batı ülkeleri ve özellikle de ABD ile yakın ilişki kurma girişimlerinde bulundu, yönetim olarak komünist sistemi devam ettirmekle birlikte ekonomik açıdan serbest piyasa ve kapitalist sisteme geçildi. Özellikle bu politika Çin'in doğu ve güney doğu eyaletlerinde serbest ticareti ve üretimi hızlandırdı. Ekonominin canlanması siyasi kısıtlamaları da eskisine nazaran gevşetti. Doğu Türkistan'da ise Çinlileştirme ve Siyasi baskılar devam etmekle birlikte ticaret serbest bırakıldı, Çin'e yatırım yapacak olan ülkelerin özerk bölgelerdeki siyasi baskı ve kısıtlamaların gevşetilmesi, bireysel özgürlük ve inanç özgürlüğünde yasaların verdiği hakların korunması talepleri üzerine hac ibadeti ve yurtdışı seyahati başladı, komşu ülkelerle ticaret yapmak, kısıtlı kontenjanlarla da olsa Çin'in iç kesiminde ve yurt dışında eğitim almak imkanı doğdu, camiler üzerindeki denetimi gevşetildi. Ancak reform politikası çerçevesinde Han Çinlilerine tanınan ticari alanların genişliği ve prosedürdeki kolaylık Türklere tanınmıyordu, özellikle maden işletmesi, petrol ve ham madde üretimi, sanayi işletmeleri, inşaat sektörü, ulaşım ve haberleşme, yabancı firmalarla ortak iş yapmak gibi kâr marjı yüksek alanlarda ciddi kısıtlamalar uygulanıyordu. Buna ilaveten bölgedeki Han Çinlilerine tanınan iskân politikası yüzünden ayrımcılık ve kutuplaşma giderek arttı. Han Çinlileri bölgede hızla çoğalırken, tarım alanlarında ve yaylalarda ciddi hak ihlalleri meydana geldi. Yerel yönetim ve hükümet temsilciliklerinde de Çinliler yüksek yetkili makamlara getirilirken Uygur Türkleri daha çok sembolik olarak açılan kadrolarda bulunduruluyordu. Böylece Han Çinlileri ile Uygur Türkleri arasında ciddi anlaşmazlıklar ve çatışmalar meydana geldi, yönetimin uygulamaları haricinde Han Çinlilerinin millet olarak

³⁷ Mackerrons, C. China's Minorities, Oxford University Press, New York, 1994, s.171

ötekilerin kültürüne saygı duymamaları, bireysel olarak kendilerini yerli Türklerden üstün görmeleri, empati ve sağ duyardan uzak olmaları, bencil ve şımarık davranmaları aradaki açığı daha da büyüttü. Böylece 1980'lerden itibaren bölgedeki yerlilerle Han Çinlileri arasındaki etnik çatışmalar derinleşmeye, Uygur Türkleri kendi dinine ve kültürüne daha sıkı sarılmaya başladı. Çinliler her ne kadar kültürel bütünleşmeyi, ulusların dayanışmasını ve her türlü propagandayı var gücüyle yapmış olsa da politik uygulamadaki farklılıklar ve sosyal eşitsizlik, kutuplaşmayı hızlandırdı. Çinlilerin geleneksel olarak kendi ulusundan olmayanlara karşı güvensizlik ve tahammülsüzlüğü her fırsatta barız olarak ortaya çıkıyordu. Tek çare Doğu Türkistanlı Türkleri asimile etmektir.

Bir taraftan bölgede Han Çinlilere her türlü ayrıcalık tanınır ve bölgeye yerleşmesi için çeşitli teşvik paketleri sunulurken, 1986 senesinden itibaren Doğu Türkistan'da doğum kontrolü yasası uygulanmaya başladı. Bölgede hızla çoğalan Türk nüfusuna karşın sert bir şekilde uygulanmaya başlayan doğum kontrolü yasası doğuma az süre kalmış olsa dahi anne karnındaki bebeklerin kürtajını zorunlu kılmaktaydı. Köy ve kasabalarda 3 çocuk, şehirlerde ise 2 çocuk doğmasına izin verildi.

1953 senesi resmi rakamlara göre Doğu Türkistan'da 3,640,125'i Uygur, 504,500'ü Kazak, 70,000'ı Kırgız³⁸ olmak üzere yaklaşık 4 buçuk milyon Türk nüfusu bölgenin yüzde 90'ını teşkil ederken Çinli nüfus 300,000 civarında olup yaklaşık yüzde 7'lik bir orandaydı. Ancak ÇKP'nin göçmen politikasına bağlı olarak 1982 yılında etnik Han Çinlisinin Doğu Türkistan'daki nüfusu 5,286,533'e ulaşmıştır. Bu rakam 2015 yılında Uygur Türkleri için 11,303,300, etnik Han Çinlisi için 8,601,000 olarak ilan edilmiştir. Kazak Türkleri için ise bu rakam 1,591,200 olarak ifade edilmektedir³⁹.

1990 senesinde ÇKP'nin uyguladığı doğum kontrolü yasasına karşı Kaşgar'ın Barın ilçesinde büyük ayaklanma meydana geldi, çok geniş bir kitlenin katıldığı bu ayaklanma Çin güvenlik güçleri tarafından ağır top atışları ve savaş uçaklarıyla bastırıldı. Bu tarihten itibaren Doğu Türkistan'daki Türk nüfusunun artışı yavaşladı ve yerine çok sayıda Çinli getirildi.

Sovyetlerin parçalanmasından sonra Doğu Türkistan'daki Türklerin bağımsızlık istekleri artmaya başladı. Ayrıca Sovyetlerin başarısız olması ÇKP'nin sürekli olarak

³⁸ Benson, L.,I. Svenberg, The Kazaks of China Essays on an Etnic Minority, Ekblands, Vasteric-Sweden, 1988, s.35

³⁹ Xinjiang'ın son nüfus verileri! Her bir etnik grubun nüfusunun ne olduğunu biliyor musunuz? Bunu okuyun 【速看】新疆最新人口数据！你知道各民族人口占多少吗？看这里…… 08.07.2020. https://www.sohu.com/a/209513977_245017

kurguladığı dünyanın en adil düzeninin komünizm olduğu iddiasını çökertti. Sovyetlerde uygulanan ırkçılık, diktatörlük ve despotizm ve şovenizm gibi politikalar ÇKP'nin işgal ettiği Doğu Türkistan'da bire bir daha sert uygulanmaktaydı. Sovyetlerin başarısızlığından tedirgin olan ÇKP, Doğu Türkistan'a daha fazla askeri birlik konuşlandırmaya, demir yolu ağlarını genişleterek daha fazla Çinli göçmen nakletmeye, sınır kontrolünü sıkılaştırmaya başladı.

1996 senesinde kurulan Shanghai İş birliği Örgütü de ÇKP'nin Doğu Türkistan'daki kaygılarını temel alarak kurulmuştur. 1990-2000 yılları arasında yüzlerce ayaklanma ve protesto meydana geldi. İçinde en meşhur olanı 1997 senesinde Kulca şehrinde meydana gelen dini ibadetlerin serbest bırakılması ve doğum kontrol yasasının iptali için yapılan protesto olmuştur. Barışçıl bir şekilde yapılan bu gösteriyi Çin istihbaratı önce provoke etti, ardından Çin askerleri ateş açtı, gösteri çatışmaya dönüştü ve binlerce genç öldürüldü. 2001 senesinde meydana gelen 11 Eylül olayından sonra ÇKP her türlü muhalif düşünce ve harekete terör adını vererek, bölgede uyguladığı baskı politikalarını hızlandırdı.

Git gide daha sert uygulanan doğum kontrol yasası ile her gün yüzlerce bebek anne karınlarından alınırken, köy ve kırsallarda yaşayan kadınlar dâhil olmak üzere bütün kadınların gebelik testi belli aralıklarla zorunlu bir şekilde yapıldı, doğum yapmamaları halinde para ödülü, vergi indrimi gibi politikaları yürürlüğe soktu. Kaçak olarak doğum yapanlara ise yüksek miktarda para cezası verilirken, devletten maaş alanlar işten çıkartıldı ve doğan çocukların nüfus kaydı yapılmadı. Bölgede Çinliler ve Türkler ilkokuldan itibaren ayrı okullarda eğitim görürken, 2005 yılından itibaren üniversitelerde, 2007'den itibaren ise ilkokullarda Türkçe eğitim dili olmaktan çıkartıldı. Bundan önce de Çince okullarda okuyan öğrencilere üniversite sınavında ek puan verilerek, Çince okumaları teşvik edilirdi.

2019 senesinde Doğu Türkistan'daki en büyük üniversite olan Xinjiang Üniversitesi'ne kabul edilen lisans öğrencileri içinde Türk öğrenciler 1032 kişi ile yüzde 22'lik bir alanı doldurmuşken, Etnik Han Çinlisi öğrenci 2881 kişi ile yüzde 62'lik alanı doldurmuştur.⁴⁰ Buna ilave olarak 2000 senesinden itibaren ortaokuldan yüksek puanla mezun olan öğrencileri Çin'in iç bölgelerindeki liselere götürmeye başladı. Götürülen öğrenciler askeri disiplin içinde yaşıyorlardı ve ana dilinde konuşmaları kesinlikle yasaktı. Öğrenciler özellikle yüksek puan kazanan, başarılı öğrencilerden seçiliyordu, amaçları ise Çin kültürünü kutsamış, Çin kültürü ile bütünleşmiş bir kuşak yaratıp, gelecekte Doğu Türkistan'ın yerel yönetimlerinde

⁴⁰ 2019 新疆大学本科新生大数据新鲜出炉, 红湖畔迎来 4685 名新主人! -新疆大学红湖网. 17.08.2020, <http://sz.xju.edu.cn/info/1066/11273.html>

kullanmaktı. 2006 senesinde Çin'e götürülen öğrenci sayısı 3990, Çin'deki üç yıllık liselerde okumakta olan öğrenci sayısı ise 10,000'i bulmuştur⁴¹. 2010 senesinde ise bu sayı 20,000'i aşmıştır.

2008 senesinde Pekin'de gerçekleşecek olan Olimpiyatlardan dolayı, dünyanın dört bir yanındaki insan hakları ve sivil toplum kuruluşları Çin'in Doğu Türkistan'da ve Tibet'te yaptığı baskılara dikkat çekti. Tibet'teki ağır baskı ve soykırıma tepki gösteren Tibetliler 14 Mart 2008 senesi başkent Lhasa'da geniş bir protesto yaptılar, Çin kuvvetleri bu gösteriyi kanlı bastırdıktan sonra, aynısının Doğu Türkistan'da da olmaması için Doğu Türkistan'ın güneyinde güvenlik kontrol noktaları oluşturuldu. İnsanların seyahat özgürlüğü büyük ölçüde kısıtlandı. Keyfi tutuklamalar hat safhaya ulaştı. Kısacası olimpiyatlar bahane edilerek büyük bir temizlik harekâtı başlatılmıştı. Bütün bunlara tepki olarak Olimpiyatlara az bir süre kala birçok şehirde Çinlilere karşı ayaklanma ve isyanlar meydana geldi.

2005 senesinden itibaren ÇKP yönetimi Doğu Türkistan'ın köylerinden genç kızları Çin'deki fabrikalara işçi olarak götürmeye başladı. Bu da Doğu Türkistan'daki ayaklanmaların en önemli sebeplerinden biri idi. Sadece 2006 senesinde Yapurga Nahiyesinden yaklaşık 2500 Türk kızını Çin'in Shandong eyaletine taşımıştır⁴². İlk başlarda aileleri kızlarını göndermeye ikna yöntemleri kullanılsa da ailelerin bu teklifi kabul etmemesinin ardından köy ve kasaba bazında Çin'e götürülecek kızların yaş sınırlaması ve götürülmek istenen kontenjanlar zorunlu kılındı.

Her köy ve kasabadaki yerel yönetim ÇKP'nin bölge başkanlıklarına karşı bu kontenjanları doldurmak ve belirlenen süre içinde kızları ÇKP başkanlıklarına teslim etmekle yükümlü kılındı. Yerel yönetim ailelerin ektiği tarım arazilerine el koymak, tarlalarına su vermemek, siyasi şüpheli aile listesine almak, bölücülük ve ayrılıkçılık suçu ile yargılamak gibi çeşitli tehdit yöntemleriyle kızları zorla alıyorlar ve kızlar kendi istekleri olmadan ailelerinde ayırıyorlardı. Sadece kızların götürülmesi çok fazla tepki çekince erkek gençlerden de götürmeye başladı. ÇKP'nin vaatleri ise fazla iş gücünü değerlendirmek, fakir aileleri zenginleştirmekti. Ancak götürülen kızların cinsel köleliğe zorlandıkları, ailelerine dönmek

⁴¹ 到 2010 年新疆内高班人数将增加到 2 万人 _ 新浪教育 _ 新浪网 . 17.08.2020, <http://edu.sina.com.cn/exam/2006-08-21/104251067.html>

⁴² خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ياش ئۇيغۇر قىزلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش باھاسىدا خىتاي ئۆلكىلىرىگە يۆتكەشنى ھەقىقىي مەقسىتى نېمە؟

17.08. 2020, https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/tepsili_xewer/xitaygha-yotkesh-20070116.html

isteyenlere izin verilmediği, gittiği fabrikalarda hapis hayatı yaşadıkları, maaşlarının ödenmediği, taciz ve tecavüze maruz kaldıkları hakkında haberler duyulmaya başladı.

26 Haziran 2009'da Çin'in Guangdong Eyaletine bağlı Shaoguan Nahiyesinde oyuncak fabrikasında zorla çalıştırılmakta olan 800'den fazla Doğu Türkistanlı gence Çinli işçiler saldırdı. Gece saat iki civarında başlayan olaylara polisler sabah 6 sularında müdahale etti. Bu olaya fabrika dışındaki ırkçı Çin mafyaları da destek verdi. 100'den fazla genç yaralandı ve onlarcası öldürüldü⁴³. Bu olaydan sonra Çin resmi medyaları Doğu Türkistanlıların aleyhinde birçok yalan haber yayarak olayı örtbas etmeye çalıştı. Shaoguan'deki bu oyuncak fabrikasına getirilen işçiler Doğu Türkistan'ın Tokuzak Nahiyesinden zorla Çin'e getirilmişti ve bu olay vuku bulana kadar adı geçen nahiyeden 10 binden fazla kişi Çin'e getirilmişti.

Olay hızla sosyal medyada geniş yankı uyandırdı, zaten yıllardır ÇKP hükümetinin Doğu Türkistanlıları Çin'e götürmesi yüzünden büyük bir rahatsızlık vardı, bu olaydan sonra hükümetin yine Doğu Türkistanlıları suçlayan tavırları ve Çinlilerin sosyal medya platformlarındaki ırkçı tavırları Doğu Türkistanlılar için bardağı dolduran son damla oldu. Aradan birkaç gün geçmesine rağmen, olayın faillerinin cezalandırılmaması, öfkeyi daha da arttırdı. Doğu Türkistan'ın Urumçi şehrinde yaşayan çoğu üniversite öğrencisi gençler sosyal medyada örgütlenerek, olayda vefat edenlerin haklarının korunması, insanların zorla Çin'e götürülmemesi, artan baskı ve ayrımcılık politikalarından vaz geçilmesini talep ederek sokaklara döküldü. İlk başta 1000'den fazla gençle başlayan protesto hızla genişledi. Gündüz saatlerinde Çin polisleri göz yaşartıcı bomba, biber gazı sıkarak protestoyu dağıtmak istedi ve olayı provoke etmeye başladı. Protesto böylece çatışmaya dönüştü. Havanın kararmasıyla polis özel kuvvetleri protestocuları dar sokaklara sıkıştırarak ateş etti.

Görgü tanıklarının ifadesine göre Urumçi'deki Müslüman Türklerin yaşadığı mahallerde silahlı kuvvetler önüne çıkana ateş açmıştır ve aynı günden itibaren Doğu Türkistan'ın 6 ay boyunca internet erişimi kapatılmıştır. Tutuklamalar devam ederken 7 Temmuz günü Urumçi'de yaşayan Han Çinlileri intikam için sokaklara dökülmüş ve Müslüman Türk avına başlamıştır. Ancak görgü tanıkları ve yayılan videolar vasıtasıyla anlaşıldığı gibi, Çin polisleri intikam için sokaklara dökülen Han Çinlilerine hiçbir müdahale etmemiştir, hatta bazı videolarda Çin askerlerinin Çinlilere sopa ve diğer kesici aletleri dağıttığı ortaya çıkmıştır⁴⁴. Bu olaylardan sonra da Çin'e Doğu Türkistanlıları taşıma politikasından vaz geçmeyen Çin

⁴³ *World Uyghur Congress | World Uyghur Congress' Statement on July 5th Urumqi Incident.* 17.08.2020, <https://www.uyghurcongress.org/en/world-uyghur-congress'-statement-on-july-5th-urumqi-incident/>

⁴⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=B2m8nitkFss>

yönetimi, 2018 senesi yayınlayan raporunda aynı yıl içinde Doğu Türkistan genelinde 2 milyon 805 bin kişinin göç ettirilerek “istihdam” edildiğini yazmaktadır⁴⁵.

Şekil 12: Hoten Tren İstasyonundan Çin'e Mecburi Götürülmekte Olan Genç Uygur Kızları, Mart 2020

5 Temmuz Urumçi katliamı Doğu Türkistan'ın politik tarihi açısından oldukça öneme sahiptir. ÇKP yönetimi Doğu Türkistan'ı ele geçirdiği tarihten buyana sürekli olarak yapageldiği ulusların barışı, sosyalist milliyetler politikası, azınlıkların hak ve hukukunun korunması, hukukun üstünlüğü ilkesi propagandalarının gerçek dışı olduğu ortaya çıktı. Çin devletinin Türklere karşı düşmanca tavrının tarihte olduğu gibi günümüzde de devam ettiği gerçeği bir kez daha ortaya çıkmış oldu.

5 Temmuz 2009 tarihinden sonra Çin'in bütün politik söylemleri inandırıcılığını tamamen kaybetmiş ve Çin yönetimi iflas etmiş etnik politikasını revize etmenin yerine daha sert uygulamalara başladı. 5 Temmuz Urumç katliamından sonra Doğu Türkistanlılar Çin komünist partisi iktidarına olan güvenini tamamen kaybetmiş, Han Çinlileri ile Uygur Türkleri arasında büyük bir uçurum meydana gelmiştir. Çin yönetimi bütün bunların farkındaydı ve Çin'in genelinde pek fazla karşılık bulamadığı komünizmin siyasi söylemlerinin yerine Çin milliyetçiliğini merkeze alan ve gösterişli bir şekilde uygulayan bir tutum sergiledi. Uluslararası arenada 5 Temmuz'u bir terör olayı olarak gösterdi, uluslararası basında ise zarar görenlerin

⁴⁵ خەلق تورى - ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات 人民网. Çin resmi Haber Sitesi The People, Hükümet Hizmet Raporu, 17.08.2020, <http://uyghur.people.com.cn/156325/15752980.html>

Çinliler olduğuna ait görselleri servis etti. Ağustos ayında Çin Polis Kuvvetlerinin tutuklama, yargılama, idam konusunda daha serbest hareket edebilmesini sağlayan Terörle Mücadele Yasasını ilan etti⁴⁶. Bu yasayla polislere geniş yetki sağlanmış oldu. Polisler bu yasaya dayanarak Doğu Türkistan'daki herhangi bir olayı terörle irtibatlandırarak cezalandırılabilir, olaylara müdahale sırasında serbestçe ateş edebilir, gece baskınları yapabilir, mahkeme kararı olmadan hapse atabilir, istediği şekilde işkence edebilir. Böylece Çin Halk Cumhuriyeti devleti Doğu Türkistanlıları açık hedef haline getirdi ve top yekûn terörist muamelesi uygulamaya başladı. Olaydan sonraki beş ay içinde Uygur Türkçesindeki çeşitli internet formları ve sayfalarının yüzde 80'i kapatıldı. Çin genelindeki televizyon ve medya kuruluşları da sürekli olarak Doğu Türkistanlıların ayrılıkçı, terörist, radikal düşünceye sahip olan insanlar olduğu propagandasını yoğunlaştırdı.

Mayıs 2010'de Pekinde 5 Temmuz'u konu alan Xinjiang Çalışma Formu yapıldı. Toplantıda Doğu Türkistan'daki meselelerin temelinde ekonomik geri kalmışlığın yattığı, ekonominin kalkınması halinde her şeyin çözüleceği, ortada hiçbir etnik mesele ya da politik hata olmadığı ortaya konularak, Kaşgar ve Korgas'ı ekonomik serbest bölge ilan etti⁴⁷. Daha çok Uygur Türkünün Çin'e götürülüp istihdam edilmesi gerektiği, bölgeye daha çok Çinli göçmen getirerek bölgenin kalkınması gerektiği gibi hususlar gazete manşetlerinde yer aldı. Muhalif hareketlerin ise en sert bir şekilde bastırılması gerektiği vurgulandı. Özellikle Kaşgar'ın kalkınması planı çerçevesinde büyük inşaat şirketleri Kaşgar'a girdi. Devam eden süreçte esas amacın Uygur Türklerinin yoğun yaşadığı geleneksel Türk-İslam mimari yapıların yıkılması olduğu ortaya çıktı. Yüzlerce yıllık tarihi dokuya sahip Kaşgar'daki mahalleler zorla yıkılmaya başladı. Uluslararası kuruluşların tespitine göre Doğu Türkistan'da toplamda 24400 adet cami vardır ve bu camilerin çoğu 2017 senesinden sonra yıkılmıştır⁴⁸. Kumul ilinde bulunan 800'den fazla caminin sadece 80'inin kalması vahameti gözler önüne sermektedir⁴⁹.

⁴⁶ *China Approves Law Governing Armed Police Force - The New York Times*. 17.08.2020, <https://web.archive.org/web/20161009121859/http://www.nytimes.com/2009/08/28/world/asia/28china.html?ref=world>

⁴⁷ *新疆喀什设立经济特区（2010年5月19日）_历史上的今天_中国高校之窗*. 18.08.2020, <http://www.gx211.com/news/2011517/n682450196.html>

⁴⁸ *توقسۇن ناھىيىسىنىڭ يۇلتۇزباغ بازىرىدىكى 20 مەسچىتىن ئون بىرى چېقىۋېتىلگەن* 19.08.2020.

<https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/din/toqsuda-11-meschit-cheqilghan-08242018184321.html>

⁴⁹ *قۇمۇل شەھىرىدىكى 800 دەك مەسچىتنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چېقىپ تاشلانغان* 18.08.2019.

https://www.rfa.org/uyghur/qisqa_xewer/qumulda-800-meschit-cheqilghan-08312018201828.html

Şekil 13: Yıkılan Camiden Bir Örnek

Bir taraftan artan tutuklamalar, diğer taraftan inanç özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar, özellikle erkeklerin sakal bırakmaları ve kadınların İslami kurallara uygun giyinmelerinin dahi suç sayılması söz konusuydu. Ancak bir taraftan camiler yıkılırken, diğer taraftan Doğu Türkistan'ın birçok yerinde haşmetli Budist tapınakları inşa edildi.

Şekil 14: Uurmçi'deki Midong Budist Tapınağı

Çift dilde eğitim adı altında bütün köy, kasaba ve kırsal alanlar dahil olmak üzere Çince eğitimin zorunlu kılınması, kreşlerde Uygur Türkçesinin yasaklanması, evlere baskın yapılarak Kur'an-ı Kerimin toplatılması, ardı arkası kesilmeyen keyfi tutuklamalar devam etti. 15 Ocak

2014'de Pekin'deki Merkezi Milliyetler Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. İlham Tohti tutuklandı. İlham Tohti Doğu Türkistan'daki meselenin yasaların tam olarak uygulanmamasından, hukuk ihlallerinden, adaletsizlikten kaynaklandığını tespit etmiş, sorunun yine yasaların ve hukukun gerçek anlamda uygulanmasıyla çözülebileceğini dile getirmiştir. Bu çerçevede ÇKP'nin Doğu Türkistan'daki baskı politikalarını açık bir biçimde eleştirmiştir. Onun tutuklanması ÇKP'nin Doğu Türkistan'da çözüm odaklı hiçbir teklifi kabul etmeyeceği, baskı ve asimilasyon politikalarıyla Doğu Türkistanlıları yok etmeyi hedeflediklerini açık bir şekilde ortaya koydu. İlham Tohti, Uygurların güzel geleceği Pekin'den geçer söylemini çok sık kullanırdı.

Çin yönetiminin bu adaletsiz, haksız ve baskıcı uygulamaları sertleştikçe, Doğu Türkistanlılar da gayet doğal olarak buna tepki göstermişlerdir. Örnek vermek gerekirse 27 Temmuz 2014'de Yarkent ilçesine bağlı İlişku kasabasındaki bir köyde kadir gecesinde kadınların ibadet ettiği eve Çin polisleri baskın yaparak ateş açtı. Eşleri vefat eden erkekler hükümetten görevini kötüye kullanan suçluların cezalandırılmasını isteyerek protesto yürüyüşü yaptı, ancak kalabalığın üzerine ateş açılınca kasaba halkı Çin kuvvetleri ile çatışmak zorunda kaldı. Görgü tanıklarının ifadesine göre günlerce devam eden çatışmada birkaç köy haritadan silindi ve en az 2000 kişi Çin polisleri tarafından öldürüldü⁵⁰. Olaylar devam ederken, Çin'in devlet olma özelliğini gittikçe kaybedip, daha önce gizlemeye çalıştığı ve belli ölçülerde başardığı işgalci yönünü açıkça göstermeye başladı. Artık Doğu Türkistan'daki insanların Çin kültürüne direnmesi, Çinlilerden farklı görünümüne sahip olması, farklı konuşması, farklı düşünmesi suç olarak görülmeye başladı. Çin'in güvenliği için en büyük tehdit Doğu Türkistanlılar olarak belirlendi.

15 Kasım 2012 tarihinde ÇKP'nin başına geçen Xi Jinping, iktidara geldikten sonra parti içi disiplini mücadelesi ile kendine muhalif olanları temizlerken, Çin milliyetçiliğini daha ön plana çıkararak Çinlilerin beğenisini kazanmaya çalıştı. 1949 senesinden buyana çeşitli komünist söylemlerle kitleleri harekete geçirebilen ve belli oranda desteklenen söylemler, ekonominin gelişmesi, ÇKP yöneticilerinin yolsuzluk ve rüşvette sınır tanımamaları, baskıcı ve despotik yönetim sistemi, sosyal olayları acımasızca bastırması gibi nedenler ile etkisini kaybetmiş durumdaydı. ÇKP yönetimi Çin'de artık çıkar odaklı dev bir sistematik devlet makinesi haline gelmişti. Açılım sürecinden sonra Çin'deki baskı yönetiminin güçlü devlet mekanizması ve düşük ücretli işçi potansiyeli dünya üzerindeki büyük sermayelerin Çin'e

⁵⁰ 17.08.2020, <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/kishilik-hoquq/yerken--08012014213753.html>

akışını hızlandırdı, sermayeler kendi çıkarlarını korumak için de ÇKP'nin devamlı olarak iktidarda kalmasını arzu ediyordu. Ülkesinin ekonomik olarak kalkınması ve kendi iktidarının da bu paydan yararlanması için sermayelerin garantörü yine ÇKP iktidarı idi. Sermayeler de ülkelerindeki hükümetlere Çin ile iyi geçinmesi için baskı yapıyordu. Çin dünyanın üretim üssü haline gelmişti.

2012 senesi Xi Jinping iktidara geldiğinde Çin'in milli geliri 8,561 trilyon dolara ulaşmıştı⁵¹. Xi, iktidara geldikten kısa süre sonra “Bir Kuşak Bir Yol” projesini açıkladı. Açıklanan bu proje asrın en büyük projesi olarak lanse edildi. Tam da bu sırada Doğu Türkistan'da toplama kampları için uygun araziler seçiliyor ve inşaata başlanıyordu. Çünkü bu projenin bir kuşak denen kısmı Doğu Türkistan topraklarından geçmek zorundaydı ve Doğu Türkistanlılar da Çin için en güvenilmez unsurdu. Dolayısıyla Doğu Türkistanlıların Çin için tehdit olmaktan çıkarılması gerekliydi. Yıllardır uygulanan asimile ve sindirme politikaları işe yaramıyordu. Bunun için kitlesel soykırım planlarından ziyade toplama kampları kurmak, baskı ve korku imparatorluğu kurarak sindirmek ve her türlü planları bu işin içinde kaynatmak ÇKP için hiç de zor değildi. Bunun için Doğu Türkistanlıların Çin'in içi ve dışında terörize edilmesi gerekiyordu. Bu yüzden Doğu Türkistanlıların en hassas noktalarına saldırmak, kadınların başörtüsünü açmak için ailelerine kadar girip tacizde bulunarak cinnet geçirtmek ve radikal tepkiler vermesini sağlamak hedeflendi. Bu alanda çeşitli istihbarat çalışmalarıyla uygun ortam oluşturuldu ve verilen tepkileri hem Çin kamuoyuna hem uluslararası kamuoyuna terör olayları olarak gösterdiler. Ancak bütün olaylarda aşırı güç kullanımı ve geniş çapta tutuklamalar yapılarak daha çok potansiyel tehdidi yok etmiş oldular.

2013 senesinden itibaren her türlü dini ibadetlerin yasak olduğu halde Doğu Türkistan'ın dört bir yanında Çin istihbarat elamanları yoğun bir şekilde DAESH terör örgütünün propagandasını yapmaya başladılar. Amaçları insanları DAESH saflarına yönlendirmek idi. Çin yurtiçi ve yurtdışında bütün istihbarat ayaklarını organize ettikten sonra binlerce Doğu Türkistanlıyı normal şartlarda kuş bile uçurtmayan güney Çin sınırlarından sorunsuzca geçerek Malezya ve Tayland üzerinden Türkiye'ye gelmelerini sağladılar. Son durak Suriye ve Irak idi. Her şey planladıkları gibi gitmişti ve Doğu Türkistanlıları terörist göstermek için sahne hazırды. Medyalarda artık DAESH saflarında savaştığı iddia edilen Doğu Türkistanlılar gösterilmeye başlamıştı ve Çin artık bir terör kurbanı olan “masum” bir ülkeydi.

⁵¹ Ulusal Statistik Bürosu 2012 senesi yıllık GDP Değerlendirme Bildirisi, 08.05.2020, http://www.stats.gov.cn/tjsj/zxfb/201401/t20140108_496941.html 国家统计局关于 2012 年 GDP（国内生产总值）最终核实的公告

Doğu Türkistan'da ise toplama kamplarına götürülecek olanların belirlenmesi gerekliydi. Pekin, Tibet bölgesi ÇKP genel sekreteri Chen Quanguo'yu 2016 senesi ağustos ayında Doğu Türkistan'a genel sekreter olarak atadı. Tibet Özerk Bölgesi Komünist Parti sekreterliği yaptığı dönemlerde bölge halkına uyguladığı aşırı baskı ve cezalandırma politikalarına dayanamayıp çok sayıda Tibetli kendini yakmıştı. Chen, Doğu Türkistan'da göreve geldikten sonra ilk icraat olarak her Türk ailesine birer Çinli yerleştirmeyi hedefleyen "Kardeş Aile Projesi"ni yürürlüğe soktu. Böylece her aile için özel sicil kayıtları tutulmaya, Çin için ne kadar tehdit olabileceği, sülale yapısı, dini yaşamı, örf ve adetlerine bağlılığı gibi her şeyi kayıt altına aldılar. Kısacası bu sicil ile Çinleşmeye elverişli olmayanlar, gelecekte Çin'e tehdit olma ihtimali olanlar not edildi.

Doğu Türkistanlı din adamları, aydınlar, kanaat önderleri, zenginler, özel hastane açanlar ve hemşirelik yapanlar kayıt altına alındı. 2017 senesi yurt dışında eğitim görmekte olan Doğu Türkistanlı öğrencileri mayıs ayına kadar yurda dönmeleri için tebligat gönderdi⁵² Geri dönmek istemeyen öğrencilere gözdağı vermek ve yurt dışında yaşayan öğrencilere korku salmak için 7 Temmuz günü Mısır'ın başkenti Kahire'de Çin istihbaratı ile Mısır güvenlik güçleri ortaklaşa operasyon düzenleyerek Uygur öğrenci avına çıktı, 90'dan fazla öğrenciyi tutuklayıp Çin'e gönderdi⁵³.

4. Küreselleşme Çağında İzole Edilmiş Bölge: Doğu Türkistan

M. Tanrikut

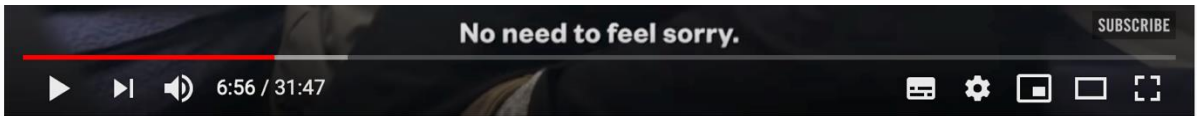
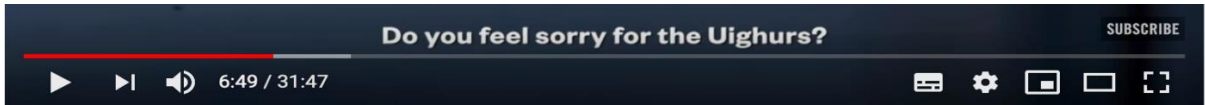
Çin rejimi bugün Doğu Türkistan'ı dünyadan izole etmiş durumdadır. Çin uluslararası medyalarda bölgeye isteyen gazetecinin gidebileceğini, ama Çin'e önyargılı olanların gitmelerine izin vermeyeceklerini söylüyor. Madem Doğu Türkistan'da hiçbir zulüm yok, o halde onları davet ederek "önyargılarını" kırmaları daha mantıklı değil mi? Üstelik önyargılı olup olmamanın kriterleri de Çin'in söylediklerine inanıp inanmayacakları ve onların belirlediği noktalarda önceden kurgulanmış ve hazırlanmış mekân ve tiyatroları sorgusuz bir şekilde izleyip haber verip vermeyecekleridir. Türkiye'den de bir heyet gidecekti, ama belki bu kriterlerden dolayı bu heyet hala seçilemiyor. Bunun haricinde Çin'in izin verdiği gazeteciler

⁵² Çin yurt dışında okuyan Uygur Türklerini sorgulamak için geri çağırıyor - BBC News Türkçe. 17.08.2020, <https://www.bbc.com/turkce/40798913>

⁵³ Erkin Tarım, Mısır Muhafazakarlar Partisi Uygur Öğrencilerin Çin'e İade Edilmesi Olayının İncelenmesini İstedi. مەسىر كونسېرۋاتسىپلار پارتىيەسى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ خىتايغا قايتۇرۇۋېلىش ۋەقەسىنى تەكشۈرۈشنى تەلەپ قىلغان. 17.08.2020, https://www.rfa.org/uyghur/qisqa_xewer/misirda-uyghur-mesilisi-08302019235620.html

de sokakta rastgele bir Uygur ya da Kazak'a soru soramaz, çünkü onların yabancılarla konuşma yasağı vardır.

Bir de gazetecilerin arkasında her zaman onları 24 saat takip edenler vardır.⁵⁴ Bunca engellere rağmen, BBC ve VICE News gibi Batı medyaları gizlice bölgeyi gezmeyi başarmıştır. Bu kuruluşların yayınladığını habere göre durum çok vahimdir. ViceNews'in yayınladığı videoda Uygur genç gazeteciye konuştuğu için toplama kamplarına atılabileceğini söylerken, Çin'in Doğu Türkistan'a Han Çinlisi yerleştirme projesi kapsamında bölgeye getirilen Çinli kadın Uygurların kamplara atılmasına üzülmeye gerek olmadığını söylemektedir.⁵⁵

⁵⁴ In China's Xinjiang, surveillance is all pervasive | China | Al Jazeera. 17.08.2020,

<https://www.aljazeera.com/blogs/asia/2018/11/china-xinjiang-surveillance-pervasive-181106010716601.html>

⁵⁵ China's Vanishing Muslims: Undercover In The Most Dystopian Place In The World, VICE News. 29.06.2019 29.06.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=v7AYyUqrMuQ>

Videoda gerçekleşen sohbet aynen şu şekildedir:

Gazeteci: Ben çok sayıda Uygurların Kamplara atıldığını duydum.

Gazeteci: Sen Uygurlara acıyor musun?

Çinli bayan: Acımaya gerek yok.

Gazeteci: Uygurları götürdükleri yeri eğitim merkezleri diyorlar ve insanlar kendi isteğiyle gidiyorlarmış.

Uygur genç: Hayır, polis zorla götürüyor. Orası eğitim merkezi değil, hapishane.

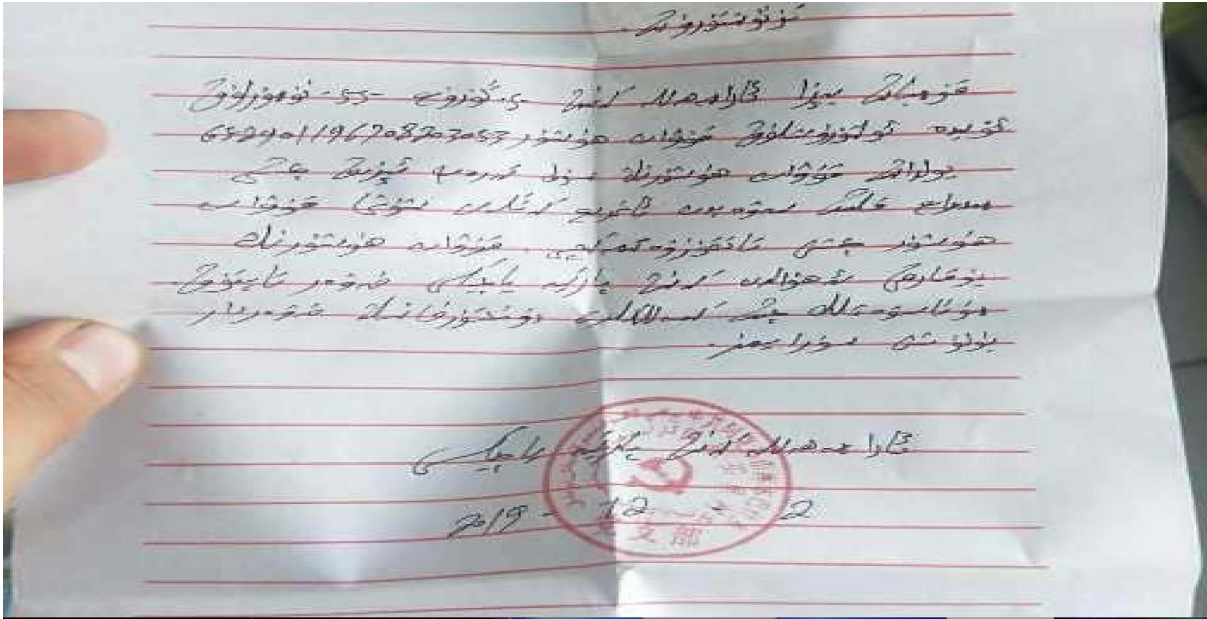
Uygur genç: Konuştuğumuzu kimseye söyleme, (fotoğrafta) yoksa beni hapishaneye götürebilirler.

Çin yönetimi ortada onca kanıt varken yalanlarına devam etmektedir. Çin sürekli uluslararası medyalara Doğu Türkistanlıların hiç zulüm görmediklerini, hatta onların dünyanın en mutlu insanları olduklarını söylemektedir. Diğer taraftan Doğu Türkistan halkını yurtdışından gelen herhangi aramalara cevap vermemek, herhangi sosyal medya aracılığıyla gönderilen mesajları yanıtlamamak, yurtdışında yaşamakta olan herhangi birini sosyal medya arkadaşlığından silmek ve kısıtlı görüşme imkânı olanları ise herkesin çok mutlu ve refah içinde yaşamakta olduklarını söylemeleri konusunda tehdit etmektedir.⁵⁶ Dolayısıyla Doğu

⁵⁶ *Family of Uighurs in China say are blocked, deleted by scared family* - Business Insider. 17.08.2020, <https://www.businessinsider.com/family-of-uighurs-in-china-say-are-blocked-deleted-by-scared-family-2019-2>

Türkistanlıların pek çoğu ailesinin ne durumda olduklarını bilememektedir ya da vefat ettikten aylar hatta yıllar sonra ancak haberdar olmaktadır. Özellikle tüm dünyayı tedirgin eden ve yüzbinlerin canına mal olan KOVID-19 döneminde bile ailesinin ne durumda olduklarını öğrenememektedirler.

Binlerce Doğu Türkistanlının ailesi parçalanmış ama birbirlerinin hallerinden habersizce yaşamaktadır. Böyle bir şeyin özellikle bu yüzyılda yaşanıyor olması akıl almazdır. Bu konu hakkında her bir Doğu Türkistanlı bir tanıktır ama burada da Rusyalı gönüllü aktivist Gene Bunin'in Shahit.biz adındaki şahit videoları toplama sitesini kanıt olarak gösterebiliriz.⁵⁷ Neredeyse dünyanın tümüyle ilişkisi kesilmiş durumda olan Doğu Türkistanlılar kendileri yaşadığı bölgelerde özgürce gezmeleri ve şehir atlayarak akraba ziyaretine ve hekime gitmeleri bile kısıtlanmış olup özel izine tabi tutulmuşlardır. Alttaki fotoğrafta Kuvanhan adındaki Uygur kadının diş hekimine gidip dişini çektirebilmesi için köy komünist bürosunun kadının diş acısının gerçek olduğuna tanıklık ettiği ve izin verdiği bir mühürlü yazı bulunmaktadır.

Şekil 15: Kuvanhan Hakkındaki Resmî Belge

Ayrıca, Uluslararası İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün de rapor ettiği gibi, cep telefonu kullanan herkes Çin'in casusluk uygulamasını telefonlarına yüklemekle yükümlüdür. Bu

⁵⁷ <https://shahit.biz/eng/>

Xinjiang Victims Database. 17.08.2020, <https://shahit.biz/eng/>

uygulama ileri teknoloji sayesinde kullanıcının tüm bilgilerini ve hareketini 24 saat gözetebilmektedir.⁵⁸

5. Toplama Kampları

Nureddin Izbasar

01 Nisan 2017'den sonra Doğu Türkistanlıların yurt dışına çıkması yasaklandı. Geniş çapta tutuklamalar başladı ve Doğu Türkistanlılar Nazi tarzı toplama kamplarına götürüldü. Kısa sürede bir milyon insanın kampa götürüldüğü haberleri geldi. Ayrıca bu kamplara daha önce baskılara pek fazla maruz kalmayan Kazak Türkleri de götürülmeye başladı. Çünkü ÇKP Doğu Türkistan'da artık Çinli olmayan hiç kimseyi istemiyordu. Kazakistan'da akrabaları bulunan çok sayıda Kazak Türkünün sürekli olarak Kazakistan Dışişleri Bakanlığına haber alamadıkları akrabaları hakkında soruşturma dilekçelerinin verilmesi ilk önce Kazakistan'ı harekete geçirdi.

ÇKP önce kampların ve herhangi bir eğitim merkezinin olmadığını iddia etmiş, Kazakistan'ın girişimleri sonucu kamptan kurtulup Kazakistan'a gelen ve gördüğü her şeyi basına anlatan Ömürbek Bekali'nin verdiği röportajlar üzerine önce Kazakistan'a baskı yapmaya çalışsa da uluslararası tepkiler karşısında gözetim altında tutulan insanların olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı. Ömürbek Bekali 7 Nisan 2018'de Avrupa Parlamentosu ajansına verdiği röportajda yaşadığı psikolojik şiddetin çok ağır olduğunu ağlayarak anlatmıştı. Bekali, kamptaki 20. günün sonunda kendini öldürmek istediğini söylemişti⁵⁹. Sekiz ay sonra kamptan çıktığında ise 40 kilo zayıfladığını fark etmiş ve Kazakistan'a geldikten sonra uzun bir süre yoğun bakımda kalarak hayata geri dönebilmiştir. Kendisi Kazakistan'da Çin istihbaratına çalışanlarca sürekli olarak tehdide maruz kalınca Türkiye'ye gelip bir yıldan fazla kaldıktan sonra Hollanda'ya gitmiş, halen orada sığınmacı olarak yaşamaktadır. Bekali, Doğu Türkistan'daki toplama kampını dünyaya anlatan ilk şahittir.

29 Ağustos 2017 tarihinden itibaren Doğu Türkistan'daki tüm okullarda Uygurca ve Kazakça dil ve edebiyat dersleri yasaklandı⁶⁰. Dersler tamamen Çince okutulmaya başladı.

⁵⁸ HRW: "Mass Surveillance App" Used To Target Muslims In China's Xinjiang. 17.08.2020,

<https://www.rferl.org/a/hrw-mass-surveillance-app-used-to-target-muslims-in-china-s-xinjiang/29915912.html>

⁵⁹ Kamplar... İşkence korkunç - İlber Ortaylı | Köşe Yazıları. 17.08.2020,

<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/kamplar-iskence-korkunc-41007791>

⁶⁰ Çinliler Çift Dilde Eğitim Adı Altında Uygur Dili ve Edebiyatını Resmi Yasakladı, 06.06.2020,

<http://turkistantimes.com/uy/news-2055.html>,

خمتايچە «قوش تىللىق» مائارىپتا ئۇيغۇرچە تىل - ئەدەبىيات دەرسى رەسمىي چەكلەندى.

Bütün bu uygulamalara eş zamanlı olarak yurt dışında yaşayan Doğu Türkistanlıların süresi dolmuş pasaportlarının uzatma başvuruları reddedilmeye başladı⁶¹.

转发自治区教育厅《关于少数民族文字教材教辅选用有关工作的通知》

各乡镇（场）学区办、县直学校：

现将自治区教育厅《关于少数民族文字教材教辅选用有关工作的通知》（新教传〔2017〕353号）转发给你们，请你们严格按照文件要求执行，现就具体事宜通知如下：

1. 凡是自治区维吾尔文和哈萨克文《语文》的所有教辅资料停止使用，学校现有的一律封存。
2. 国家统编教材《道德与法治》、《历史》教材少数民族文字翻译工作尚未全部完成，也停止使用。
3. 相关学科少数民族文字教辅资料停止使用。
4. 各学校严格执行本《通知》要求，不得违规选用教辅资料，发现的问题及时上报。

联系人：罗丹

电话：7863719 15999258716

附：1. 自治区教育厅《关于少数民族文字教材教辅选用有关工作的通知》（新教传〔2017〕353号）

伊宁县教育局

2017年10月10日

Şekil 16: 10.10.2017 tarihli Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi Eğitim Başkanlığınca 2017-353 Nolu Uygur ve Kazak Türkçesinin Okullarda Yasaklanmasına Dair Resmî Belge

⁶¹ *Weaponized Passports: the Crisis of Uyghur Statelessness*. 17.08.2020, https://docs.uhrp.org/pdf/Weaponized_Passports.pdf

5.1 Toplama Kampına Alınmanın Gerekçeleri

2018 senesinin ağustos ayında BM, Doğu Türkistan'da bir milyondan fazla Müslüman Türkün toplama kamplarında tutulduğunu açıkladı⁶². İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) 2018 senesi Eylül ayında hazırladığı 125 sayfalık raporuna göre toplama kampına götürülme emri aşağıdaki 48 sebepten oluşmaktadır⁶³:

1. Çadır sahibi olmak
2. Başka birine yemin etme demek
3. Yurtdışına çıkanlar veya Yurtdışından gelenler ile sohbet etmiş olmak
4. Kaynak makinası/ekipmanı bulundurmak
5. Başka birine günah işleme demek
6. Yurtdışına çıkmış olmak
7. İhtiyaç fazlası gıda bulundurmak
8. Sahurda/İmsak vaktinden önce yiyecek yemek
9. Yurtdışına çıkmış birini tanımış olmak
10. Pusula bulundurmak
11. Yetkililer ile tartışmak
12. Çin'in öteki ülkelerden daha geride olduğunu söylemiş olmak
13. Fazla bıçak bulundurmak
14. Yerel yöneticileri (üst makamlara) şikayet etmiş olmak
15. Fazla çocuk sahibi olmak
16. İçki içmemek
17. Yetkililerin evinde yemek yemesine, konaklamasına, yatağında yatmasına izin vermemek

⁶² *Former inmates of China's Muslim 'reeducation' camps tell of brainwashing, torture - The Washington Post*. 17.08.2020, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/former-inmates-of-chinas-muslim-re-education-camps-tell-of-brainwashing-torture/2018/05/16/32b330e8-5850-11e8-8b92-45fdd7aaef3c_story.html

⁶³ *48 Ways to Get Sent to a Chinese Concentration Camp – Foreign Policy*. 17.08.2020, <https://foreignpolicy.com/2018/09/13/48-ways-to-get-sent-to-a-chinese-concentration-camp/#>

18. VPN (Sanal Özel Ağ) bulundurmak
19. Sigara içmemek
20. Kimlik bulundurmamak
21. WhatsApp kullanmak
22. Anne babası vefat ettiğinde yas tutmak, üzüntülü olmak
23. Hükümet yetkililerinin DNA örneği toplamasına engel olmak
24. Yabancı görsel veya film izlemiş olmak
25. Çin bayrağı önünde başı örtülü olmak
26. 45 yaşından küçükken başörtüsü takmış olmak
27. Camilere ve Mescitlere gitmiş olmak
28. Dua etmek
29. Oruç tutmak
30. Dini vaaz dinlemiş olmak
31. Yetkililerin irislerini taramasına karşı gelmek
32. Yetkililerin telefonunda bulunan her şeyi indirmesine karşı gelmek
33. Yetkililere kendi ses kaydını vermemek
34. Okulda ana dilinde konuşmak
35. Hükümet ve resmi dairelerde ana dilinde konuşmak
36. Yurtdışında Skype, WeChat ve başka kanallar ile konuşmak
37. Üzerinde Arap harfli bir gömlek giymek
38. Sakal bırakmak
39. Dini çağrıştıran kıyafetler giymek
40. Zorunlu propaganda derslerine katılmamak
41. Zorunlu bayrak çıkarma törenlerine katılmamak
42. Halka İbret-eleştiri toplantılarına katılmamak
43. Halka ibret-eleştiri toplantılarında kendi ailesinden bireyleri ve kendini eleştirmemek

44. Tutuklu iken intihara kalkışmak
45. Toplama kamplarında intihara kalkışmak
46. Ölülerini İslami usulde defnetmek
47. Polisin izni alınmadan ve kaydı yapılmadan evine misafir davet etmiş olmak
48. Yukarıda sayılan suçlardan herhangi birini işleyen biri ile ilişkisi olmak

Şekil 17: Bir Toplama Kampının Önünde Akrabalarından Haber Almayı Bekleyen ve Günlük Eşyalarını Teslim Etmek İçin Bekleyen Doğu Türkistanlılar

Çinli yetkililer Doğu Türkistanlıların bu kamplarda radikalizme karşı eğitildiğini ve Devlet dili olarak nitelendirdiği Çinceyi öğrendiğini iddia etmektedir, yabancı gazetecilere verdiği mülakatta ise bir Çinli yetkili Çin yönetiminin suçluları önceden tespit ederek suç işlemeyen önce onları cezalandırarak suç işlemesini önlediğini söylemiştir. Çin makamları tarafından yayınlanan radikalizmin 75 belirtisi ve bununla ilgili ihbarname tebligatı Çin'in gerçekte radikalizmi bahane ederek Doğu Türkistan'ın Türk ve İslam kimliğini hedef aldığını açıkça göstermektedir. Aşağıda 2014 senesi Çin makamlarınca açıklanan 75 çeşit radikalizm belirtisi yer almaktadır ⁶⁴. Toplama kampına alınma gerekçesi olarak kullanılan bu 75 çeşit

⁶⁴ Xinjiang'in Bazı Bölgelerinde 75 Çeşit Dini Aşırılıkla Karşılaşırsanız Polise İhbar Ediniz, 17.11.2019, http://www.cssn.cn/zjx/zjx_zjsj/201412/t20141224_1454905.shtml?COLLCC=1466161707&, 新疆部分地区学习识别 75 种宗教极端活动 遇到可报警

radikallik belirtisi içinden çarpıcı birkaç maddeyi görmek keyfi tutuklamaların anlaşılması için yeterli olacaktır.

Şekil 18: Doğu Türkistan'da Köy'ün Birinde Duvara Yazılan "Kulsan da Namazı Beş Vakit, Allah Vermez Sana Etli Ekmek" Sloganı

7. madde, Sincan tarihini çarpıtarak Budizm'i ve Sincan tarihinde yer etmiş diğer dinleri kabul etmemek, diğer etnik ve dinî grupları ve kültürleri dışlamak.

8. madde, "Putperestlik" ve "dinsizlik" gerekçesiyle temel düzeydeki personele ve parti (ÇKP) üyesi kadrolara hakaret etmek, bu kişileri dışlamak, onlarla "el sıkışmayı, selamlaşmayı, ilişki kurmayı, hasta olanları ziyaret etmeyi ve ölümünden sonra cenaze törenlerine katılmayı" kabul etmemek.

9. madde, Uzun sakallı olan ve paçaları kısa pantolon giyen genç ve orta yaşlı erkeklerle çarşafli ve peçeli kadınlar dinî aşırılık gösteren kişilerdir. Bunlar onların genel özellikleridir.

10. madde: İçki ve sigara içen kişilerin bu alışkanlıklarını aniden bırakması ve bu tür alışkanlıkları olan arkadaş, akraba ve hatta ebeveyniyle iletişimi kesmesi.

11. madde: Hükümet tarafından tutulan suçluların yakınlarına gizlice yardım etmek.

13. madde: "Helal" olan şeyleri kasıtlı olarak genişletmek, helal olmadığı gerekçesiyle sigara ve alkolü yasaklamak ve aynı gerekçeyle benzeri malların satışını boykot etmek.

20. madde: Restoran ve diğer yiyecek ve içecek satıcılarının Ramazan ayında dükkânlarını kapatmaları ve servis personelinin dinî kıyafetler giymesi.

21. madde: Normal olmayan bir şekilde ev, arazi, mal ve diğer yaşam ve üretim araçlarının satılması, şüpheli bir şekilde ailece ikamet edilen yerin terk edilmesi ya da buna teşebbüs edilmesi; aniden sebepsiz yere nüfus kaydının sildirilmesi.

22. madde: Evde fazla miktarda yiyecek saklanması veya tek seferde fazla miktarda yiyecek satın alınması ve buna benzer anormal faaliyetlerde bulunulması.

25. madde: Geçerli bir sebebi olmadan il, ilçe, kasaba ve köylere giderek dinî faaliyetlere katılma.

29. madde: Üzerinde ay yıldız bulunan tişört giyilmesi, yüzük ve kolye takılması, cüzdan, aksesuar ve telefon kılıfı kullanılması, motosiklet ve araçlara ay yıldızlı sticker yapıştırılması ve Doğu Türkistan logolu aksesuar kullanılması.

30. madde: Kültürel tanıtım ve aşırı fikirlerin yayılması amaçlı **Türkçe, Urduca, Arapça** vb. dillerin öğretilmesi.

33. madde: Geçerli bir sebep olmadan halter, barbell, boks eldivenleri, kulplar ve kollar ile benzeri diğer ekipmanların yanı sıra harita, pusula, teleskop, halat, çadır ve diğer eşyaların satın alınması ve bunların bulundurulması.

34. madde: İş amaçlı olmadan çok miktarda havai fişek, kükürt, fosfor, eter, potasyum permanganat, Nitrat gibi patlayıcı ve zehirleyici üretilebilecek kimyasal maddenin; pala, hançer, mızrak, Tatar yayı, ok, mutfak eşyaları ve diğer ürün veya cihazların satın alınması.

36. madde: Düğünlerde alkol kullanmama, sigara içmeme, dans etmeme ve şarkı söylememe.
Cenaze

Törenlerinde erkeklerin beyaz kemer yerine siyah kemer, kadınların ise beyaz başörtüsü yerine siyah başörtüsü takmaları. Cenaze defni sırasında Kur'an okumak yerine İslam inancını pekiştirecek tebliğler yapılması.

38. madde: Telekomünikasyon, ses platformları veya sosyal sohbet gruplarını (QQ, WeChat, sesli sohbet odaları vb.) kullanarak yasa dışı Kur'an öğretimi, vaaz ve tebliğ faaliyetleri yürütme.

39. madde: Cep telefonları üzerinden mesajlaşma ve WeChat gibi sosyal medya alanlarından yasa dışı dinî propaganda materyallerini okuma ve yasa dışı propaganda materyallerini tavsiye etme.

41. madde: Uydu alıcıları ve internet üzerinden, radyo ve benzeri diğer cihazlar aracılığıyla yurt dışından yayın yapan dinî radyo ve TV programlarını yasa dışı olarak takip etme ve bunu yaygınlaştırma.

45. madde: Reşit olmayanları ve öğrencileri ibadet etmeye zorlamak, Kur'an öğretmek ve oruç tutturmak.

46. madde: Çocukları veya diğer kişileri yasa dışı Kur'an öğrenme etkinliklerine katılmaya teşvik etmek veya zorlamak.

64. madde: Uygur şapkası kullanmak, kadınların yüzlerini örtmesi ve diğer hassas dinî konular üzerinden kışkırtma yaparak yasa dışı miting ve gösteriler düzenlemek, dilekçeler vermek ve benzeri faaliyetlerde bulunmak.

66. madde: Aşırı dinî içerikli kitaplar, optik diskler, multimedya kartları ve “hicap” gibi kıyafetler hazırlamak, satmak, satın almak, taşımak ve dağıtmak.

68. madde: Yurt dışındaki dinî aşırılık yanlısı web sitelerinde oturum açmak, bu siteleri ziyaret etmek, dinî aşırılığı teşvik eden kitap veya görsel-ışitsel dosyalara göz atmak ve bu dosyaları indirmek, dağıtmak.

71. madde: Yasa dışı Kur'an öğretim faaliyetleri organize etmek veya bu programlara katılmak, “hicret” ve “cihat” gibi konularla ilgili görsel işitsel materyallerin izlenmesini organize etmek veya kamusal alanda aşırı dinî fikirler hakkında propaganda yapmak⁶⁵.

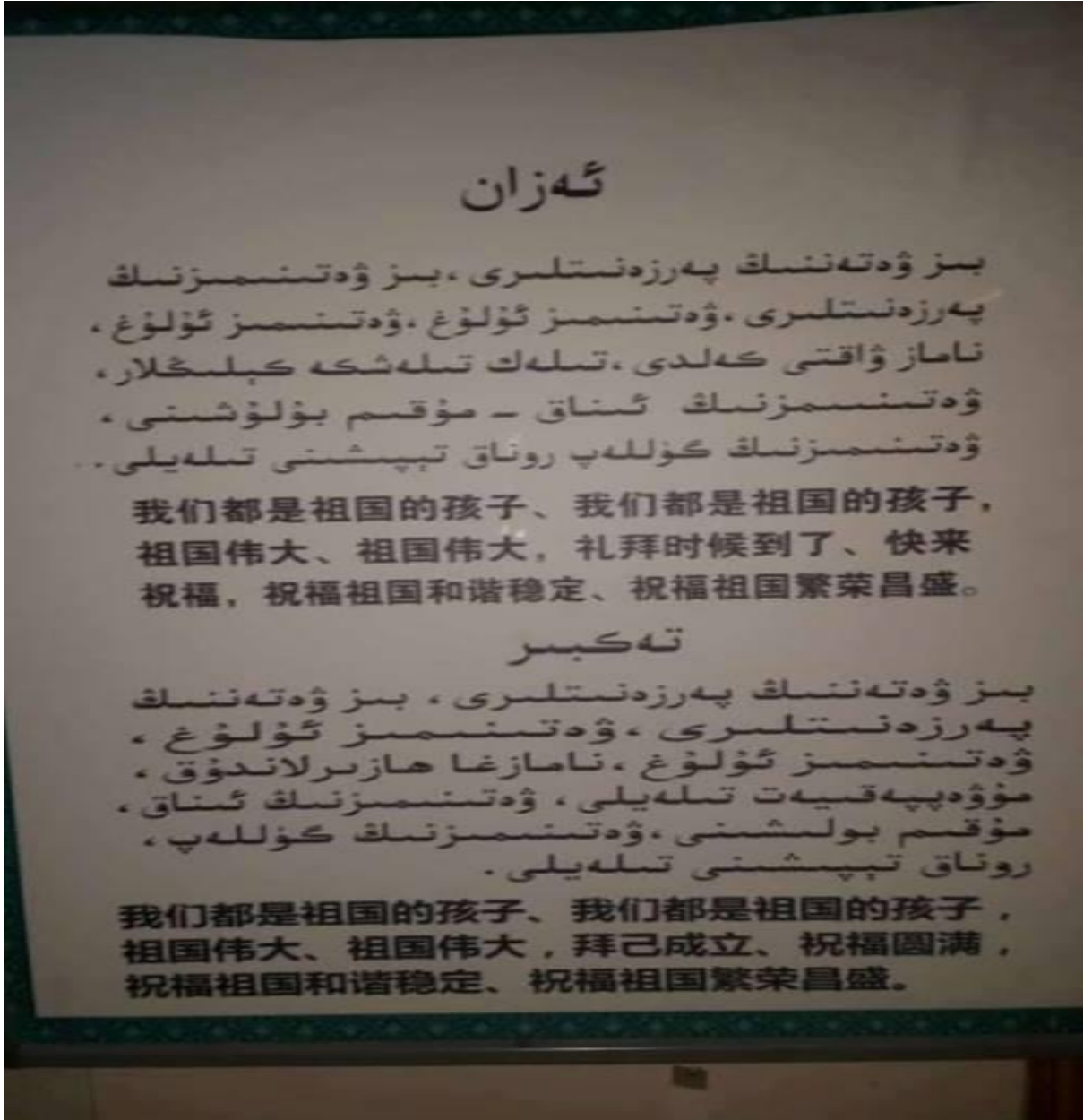
Dinî radikallik adı altında İslam dinin Çinlileştirilmesi politikası kapsamında ezan ve Tekbirler şu şekilde değiştirilmiştir.

Ezan: “Biz Çin ülkesinin evlatlarıyız, Çin ülkesinin evlatlarıyız. Ülkemiz uludur, ülkemiz uludur. Namaz vakti geldi. Dilek dilemeye gelin. Ülkemizin asayiş içinde gelişmesini dileyelim.”

Tekbir: “Biz Çin ülkesinin evlatlarıyız, Çin ülkesinin evlatlarıyız, Ülkemiz uludur, Ülkemiz Uludur. Namaza hazırlandık, Başarılar dileyelim. Ülkemizin asayiş içinde gelişmesini dileyelim.”

Bütün bunlar cami ve mescit duvarlarına aşağıda fotoğrafını verdiğimiz şekilde asılmıştır ve uygulanmıştır.

⁶⁵ Çince metnin tamamının Tercümesi için bkz. Murat Yılmaz, Doğu Türkistan'da Toplama Kampları Adım Adım Soykırım, İHH-İNSAMER, 05.07.2020. İstanbul.

Şekil 19: Çinlileştirilen Ezan ve Tekbir

5.2 Toplama Kampının Detayları

Kamplar yüksek duvarlarla çevrilmiş, gözetim kulelerinden oluşan ve dikenli tellerle kaplanmış, içinde farklı blokların olduğu geniş yapılardan oluşmaktadır. Bazı yerlerde boşaltılmış okullar da kamp olarak kullanılmıştır. Kampların girişine yeniden eğitim merkezleri, meslek edindirme kursları ve teknik beceri okulları gibi isimlerle tabelalar asılmıştır. Ancak dış görünümünden hapisaneyi andıran bu yapılar çok yoğun güvenlik önlemleriyle yaklaşılması yasak bölgelerdir.

Şekil 20: Toplama Kampının Dış Duvarının Resmi

BM'nin raporundan sonra çeşitli medya kuruluşları Doğu Türkistan'daki Toplama kampları hakkında haber yayımlamaya başlayınca, ÇKP yönetimi seçtiği gazetecilerden heyetler oluşturarak eğitim merkezleri olarak hazırladığı ortamları ziyaret ettirdi. Ancak ziyaret sırasında bazı gazetecilerin gözünden bazı ayrıntılar kaçmadı. Kampları ziyaret eden gazetecilerden Arnavut asıllı Kanadalı Olsi Yazexhi kampları gezdikten sonra verdiği röportajda toplama kampları cehennemden ta kendisidir demiştir⁶⁶. Ancak ona dans eden, şarkı söyleyen, meslek öğrenen, spor yapan insanlar gösterilmiştir ki, o perdenin arkasındakileri de görmekte hiç zorlanmamıştır. Özel izinle kampa giren BBC muhabiri John Sudworth kamplarda kurulan sistemin cezaevine yakın olduğunu, yetkililerin kendilerine burada suç işleme ihtimali olan insanların eğitildiğini söylediğini ancak çekim sırasında kampın تنها bir köşesinde “Kalbim Dayanmaya Devam Et” yazısı muhabire her şeyi anlatıyor⁶⁷.

⁶⁶ Alim Seyitof, Olsi Yazexhi: Çin'i "Yeniden Eğitim Merkezleri" Cehennemden Ta Kendisidir, 01.07.2020, <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/olsi-yazeji-08312019202541.html>,
گولسى يازېچى: خىتاينىڭ «كەسپىي تەربىيەلەش مەركىزى» دوزاخنىڭ نەق ئۆزى ئىكەن.

⁶⁷ BBC, Çin'de Müslüman Uygur Türklerinin tutulduğu "eğitim kamplarına" girdi - BBC News Türkçe 17.08. 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48680543>

Şekil 21: 2019 Senesinin Sonlarında Toplama Kampına Alınan Çin'in Guangdong Eyaleti Foushan İlçesinde Taobao Alışveriş Sitesinde Pazarlama Yapan Bir Firma İçin Modellik Yapan Merdan Ghappar

Kamlara ne kadar insanın kapatıldığı hakkında CHINESE HUMAN RIGHTS DEFENDERS(CHRD) kuruluşunun 3 Ağustos 2018 tarihinde yayımladığı rapor oldukça açık bilgi vermektedir. Kuruluşun raporuna göre 2018 senesi temmuz ayının sonuna kadar Doğu Türkistan'da iki milyondan üç milyona kadar insan tutuklanarak yeniden eğitim merkezlerine kapatılmıştır⁶⁸. Raporu göre sadece Doğu Türkistan'ın güneyinde köylü nüfus sistemine kayıtlı 600 bin kişi tutuklanmış ve kampa götürülmüş, 1 milyon 300 bin kişi ise bulunduğu yerlerde gündüzlük ve gecelik sınıflara ayrılarak zorunlu eğitime tabi tutulmuştur. Kuruluş 2017 senesi temmuz ayından 2018 senesi haziran ayına kadar Kaşgar vilayetine bağlı birkaç nahiyede köylü nüfus sistemine kayıtlı onlarca Uygur Türkünü ziyaret etmiş. Ziyaret ettiği insanlar buldukları köy ve beldelerde neredeyse hiç insan kalmadığını, insanların yeniden eğitim merkezlerine kapatıldığını anlatmış ve şu cümleleri söylediklerini kaydetmiş:

“Bizim kasabada hiç erkek kalmadı diyebilirim.”

⁶⁸ China: Massive Numbers of Uyghurs & Other Ethnic Minorities Forced into Re-education Programs | Chinese Human Rights Defenders. 17.08.2020, <https://www.nchrd.org/2018/08/china-massive-numbers-of-uyghurs-other-ethnic-minorities-forced-into-re-education-programs/>

“Kasabamızda hiç erkek kalmadı, çalışacak durumda olan erkekler ya hapiste ya da eğitim merkezlerine götürüldü.”

“Ergen olan herkes eğitime gitmesi gerekli sanırım.”

“Her aileden bir ya da iki kişi tutuklandı ya da eğitim merkezlerine götürüldü.”

20 yıldır Doğu Türkistan’da ticaretle uğraşan bir Çinli CHR D ekibine şunları söylemiş: *Güney Xinjiang’daki bütün köylerde genç ve orta yaşlı kimse kalmadı, onların hepsi yeniden eğitim merkezlerine götürüldü, sadece yaşlılar ve uysal olanlar kaldı.*

CHR D ekibi Kaşgar’ın 1500 ile 3000 nüfusa sahip toplam sekiz köydeki insanlarla görüşerek kampa götürülenlerin sayısı ile ilgili aşağıdaki tabloya ulaşmıştır.

Yine adı geçen rapor 2016 senesi resmi rakamlara göre Doğu Türkistan’ın güneyindeki Aksu, Kaşgar, Hoten ve Kızılsu’da toplam 11 milyon insanın yaşadığını, Uygur Türklerinin 8.8 milyon kişi ile nüfusun yüzde 80’ini oluşturduğunu kaydediyor. Uygur Türklerinin nüfusunun yüzde 80’i ise köylü nüfus sistemine kayıtlıdır. Kaşgar vilayetinde ise toplam 3 milyon nüfusun 2.4 milyonu köylü nüfustur. Ekip Kaşgar’daki araştırmalarına dayanarak Aksu, Kaşgar, Hoten ve Kızılsu (kısa Tarım Havzası) bölgesinde en az 2 milyon kişinin toplama kampına gittiğini aşağıdaki tablo ile ortaya koymuştur. Bu şehir nüfusuna kayıtlı insanları ve Doğu Türkistan’ın diğer bölgelerini kapsamamaktadır.

Toplama kampları 2017 senesinden itibaren hızla inşa edilmeye başlamıştır. 2015 senesi Nisan ayında Doğu Türkistan’da çimento üretimi bir önceki aya göre yüzde 23,16 azalarak 3,823,400 ton iken⁶⁹, 2017 senesi eylül ayında bir ay içinde üretilen çimento 5,677,700 tona ulaşmıştır⁷⁰. 2017 senesi 1 Mayıs’tan itibaren Çin genelinde sadece Doğu Türkistan’da 32.5 değerindeki düşük dayanıklı çimento üretimini yasaklayarak 32.5R değerindeki yüksek dayanıklı beton hammaddeli çimento üretimine geçilmesi zorunlu kılınmıştır⁷¹. Ailesinden herhangi birinin alınması durumunda çocuklar da mecburi olarak Çinliler tarafından alınmakta ve yetimhane tarzındaki çocuk kamplarında Çinlileştirilmektedir.

⁶⁹ Çinde Eyalet Bazında Çimento Üretim Rakamları (Ocak-Nisan 2015), 08.07.2020, www.ibaogao.com, 中国各省市水泥产量数据（2015年1-4月）

⁷⁰ Eylül 2017’de Çin’in Eyalet ve Şehir Bazında çimento üretim sıralaması, Jiangsu Eyaleti İlk Sırada, 08.07.2020, https://www.sohu.com/a/200316970_642249, 2017年9月中国各省市水泥产量排行榜：江苏省为水泥产量第一大省！

⁷¹ 2016 Senesi Çin Geneli Çimento Sektörü Faaliyet Raporu, 05.06.2020, http://lwzb.stats.gov.cn/pub/lwzb/gzdt/201707/t20170728_4255.html, 2016年中国水泥行业运行报告

Şekil 22: Geleneksel Çin Kıyafetleri İle Çince Yarışmaya Katılmaya Zorlanan Uygur Türkü Çocuklar

Çeşitli kuruluşlar hem uydu görüntüsünden hem bölgede yaptıkları araştırmalardan yola çıkarak kampların hangi bölgelerde olduğu ve kampların sayısı hakkında çeşitli bilimsel raporlar hazırlamıştır. ASPI (Australian Strategic Policy Institute)'ye bağlı Uluslararası Siber Politika Merkezi (International Cyber Policy Centre)'nin raporunda Adrian Zenz'in araştırmalarına yer vermiş olup, araştırmada Zenz saptanabilen kamplardan 28'ini mercek altına almıştır ve 2016 senesi yıl başından 2018 senesi Kasım ayına kadar söz konusu 28 kampın alanı yüzde465 büyümüştür⁷². Toplam alan 2,700,00 m2 zemine sahip olan kamplar, 43 adet Melbourne Kriket Sahası stadyumu kadar büyüklüktedir⁷³. Bu raporun yayımlandığı tarihe kadar çeşitli medya kuruluşları 128 adet kampın yerini kesin olarak saptamış olmakla beraber, Doğu Türkistan'da toplamda 1200'den fazla kampın bulunduğunu tahmin etmektedir.

New York Times'in 2018 Eylül ayındaki haberine göre 2016'da Hotan'da 7000 m2 olarak inşa edilen bir kamp Eylül 2018'e gelindiğinde 172.850 m2 büyüklüğü ulaşmıştır⁷⁴.

⁷² Zenz, A. (2019). 'Thoroughly reforming them towards a healthy heart attitude': China's political re-education campaign in Xinjiang. *Central Asian Survey*, 38(1), 102–128. <https://doi.org/10.1080/02634937.2018.1507997>

⁷³ Zenz, A. (2019). 'Thoroughly reforming them towards a healthy heart attitude': China's political re-education campaign in Xinjiang. *Central Asian Survey*, 38(1), 102–128. <https://doi.org/10.1080/02634937.2018.1507997>

⁷⁴ *China Is Detaining Muslims in Vast Numbers. The Goal: 'Transformation.'* - *The New York Times*. 17.08.2020, <https://www.nytimes.com/2018/09/08/world/asia/china-uyghur-muslim-detention-camp.html>

Şekil 23: 2019 Ağustos Sonlarında Hoten'deki Bir Merkezi Bölgede Genişletilen Toplama Kampının Uydu Görüntüsü

2020 Şubat ayına kadar toplama kampları ile ilgili 3 kez gizli belge basına sızdırıldı. İlk belge ise toplama kamplarının bizzat Çin'in devlet başkanı Xi Jinping'in talimatı ile yürütüldüğünü gösteren belgeydi, ayrıca belgede Xi, görevlilerin Müslüman Türklere kesinlikle acımamaları gerektiğini yazıyordu. İkinci belgede ise Doğu Türkistan'daki toplama kamplarının fikri mimarı olan ÇKP'nin Özerk Bölge Başkanlığının sekreter yardımcısı Zhu Hailun'un kamp görevlilerine verdiği talimatlar ortaya çıkmıştır. Üçüncü belge ise Karakaş Arşivleri adında basına sızdı ve bu belgelerde Hoten'e bağlı Karakaş ilçesinin Bostan köyünde insanların ne tür suçlamalar ile kampa götürüldüğü yazıyordu. Nedenlerin içinde sakal bırakmış olmaktan 80li ve 90li yıllarda doğan insanlar yüksek şüpheli olarak kampa atılmıştı.

APPENDIX I

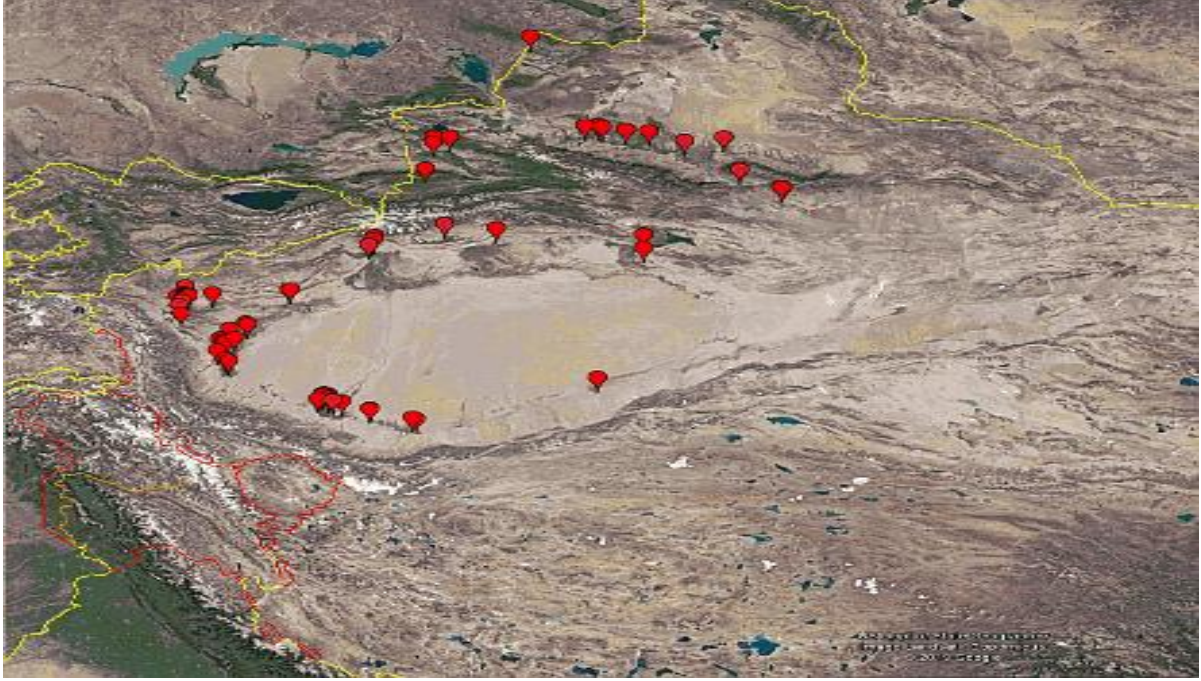
出境未归人员亲属送培学员

Table with columns: 序号 (Serial Number), 教育中心 (Education Center), 入营时间 (Arrival Time), 姓名 (Name), 身份证号 (ID No.), 多康 (Dokan), 村社 (Village/Community), 组号 (Group No.), 监护人姓名 (Guardian Name), 监护人身份证号 (Guardian ID No.), 监护人电话 (Guardian Phone), 监护人住址 (Guardian Address), 监护人职业 (Guardian Occupation), 监护人教育程度 (Guardian Education), 监护人月收入 (Guardian Monthly Income), 监护人年收入 (Guardian Annual Income), 监护人其他情况 (Guardian Other Info), 监护人备注 (Guardian Remarks), 监护人照片 (Guardian Photo), 监护人身份证 (Guardian ID Card), 监护人户口本 (Guardian Household Register), 监护人结婚证 (Guardian Marriage Certificate), 监护人离婚证 (Guardian Divorce Certificate), 监护人房产证 (Guardian Property Deed), 监护人购车证 (Guardian Vehicle License), 监护人驾驶证 (Guardian Driver License), 监护人其他证件 (Guardian Other Documents), 监护人其他信息 (Guardian Other Information), 监护人其他备注 (Guardian Other Remarks).

Şekil 24: Karakaş Arşivleri Adıyla Basına Sızan Hoten'in Karakaş İlçesindeki Toplama Kampına Alınanların Genel Bilgileri-Gizli Evrak

Toplama kampı şahitlerinin anlattıklarına göre insanlar toplama kampına alındıktan sonra sıkı bir sorgudan ve işkenceden geçtikten sonra kendilerine isnat edilen suçların yazıldığı itirafnameye zorla imza attırılıyor ve hiçbir mahkeme kararı olmaksızın direk yargılanıyor. Sorgu sırasından en çok daha önce dini ibadet yaptığı, yurt dışında akrabası olduğu, yurt dışıyla telefon görüşmesi olduğu, insanları ibadet yaparak iyilik yapmaya teşvik ettiği, milli kültürünü yaşattığı, içki içmediği, Çince bilmediği gibi bir sürü hususlarla suçluyorlar. Sokaklarda ve caddelerde kurulan kontrol merkezlerinde Uygur Türklerinin cep telefonları rutin olarak incelenmekte ve telefonlarından Allah yazısı yazan fotoğraf, Türk bayrağı, Ay Yıldız sembolü resim, ayetler ya da hadisler ve İslam'ı çağrıştıran belge ya da bilginin bulunması halinde kamplara alınabilir 75.

75 Doğu Türkistan'daki Çin toplama kampında kalan tanık Zumret Davut Çin işkenceleri anlatıyor, 08.06.2020, https://www.youtube.com/watch?v=vAd3BrppYR4

Şekil 25: Uluslararası Kuruluşların Tespit Ettiği Toplama Kamplardan Uydu Üzerinden Belirlenen Konumları

5.3 Köle İşçilik

ÇKP yönetimi 2019 senesinin ortalarından itibaren kampları kapattıklarını iddia etmişlerdi ancak, kampları kapatmamakla birlikte içinden seçtiği özellikle 16-18 yaşları arasındaki gençleri Doğu Türkistan'ın içinde ve Çin'de çeşitli fabrikalarda zorunlu olarak çalışmaya göndermiştir. İnsan hakları örgütleri Çin'de zorla çalıştırılan Uygurlar ve diğer Türk azınlıkların sayısı 1,8 milyonu bulabildiğini ifade etmektedir⁷⁶. ASPI araştırmaları sırasında 2019 senesi Doğu Türkistan dışındaki Çin genelinde toplamda 82 yabancı ve Çinli firmanın Doğu Türkistanlıları köle işçi olarak çalıştırdığını tespit etmiştir⁷⁷. Bu markalar aşağıdaki gibidir: *Abercrombie & Fitch, Acer, Adidas, Alstom, Amazon, Apple, ASUS, BAIC Motor, BMW, Bombardier, Bosch, BYD, Calvin Klein, Candy, Carter's, Cerruti 1881, Changan Automobile, Cisco, CRRC, Dell, Electrolux, Fila, Founder Group, GAC Group (automobiles), Gap, Geely Auto, General Motors, Google, Goertek, H&M, Haier, Hart Schaffner Marx, Hisense, Hitachi, HP, HTC, Huawei, iFlyTek, Jack & Jones, Jaguar, Japan Display Inc., L.L.Bean, Lacoste, Land Rover, Lenovo, LG, Li-Ning, Mayor, Meizu, Mercedes-Benz, MG,*

⁷⁶ Zorla çalıştırılan Uygurlar için Apple ve Nike'a çağrı - BBC News Türkçe. 17.08.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53511144>

⁷⁷ Uyghurs for sale | Australian Strategic Policy Institute | ASPI. 17.08.2020, <https://www.aspi.org.au/report/uyghurs-sale>

Microsoft, Mitsubishi, Mitsumi, Nike, Nintendo, Nokia, Oculus, Oppo, Panasonic, Polo Ralph Lauren, Puma, Roewe, SAIC Motor, Samsung, SGMW, Sharp, Siemens, Skechers, Sony, TDK, Tommy Hilfiger, Toshiba, Tsinghua Tongfang, Uniqlo, Victoria's Secret, Vivo, Volkswagen, Xiaomi, Zara, Zegna, ZTE.

ÇKP yetkilileri sosyal medya ve haber siteleri üzerinden Doğu Türkistan kökenli köle işçilerin pazarlamasını yapmakta ve fabrikalardan sipariş almaktadır. Bir internet sitesindeki işçi ilanının içeriği şu şekildedir: “elimde Xinjiang hükümeti tarafından organize edilen bin kişilik Xinjianglı (Uygur) stajer ekibi vardır, sağlık durumu iyi ve yaşları 16-18 arasındadır, Xinjiang idari yetkilileri tarafından resmi olarak yönetilmekte ve fabrikalar isterse Polisleri davet edip 24 saat gözetimi sağlayabilirler, sözleşme süreci bir yıl olup, Xinjiang'dan aşçı getirilecektir. Belirlenen yurtlarda kalacaklar (yönetimi kolaylaştırmayı sağlar), benimle sözleşmeyi imzaladıktan sonra 15 gün içinde iş başı yapması sağlanacaktır. İşçi ihtiyacı olanlar benle irtibat kursun, Xinjianglıları kullanmanın avantajıysa askeri disiplinle yönetilir, dayanıklı, istediği zaman ayrılamaz, sözleşme süreci uzatılırsa daha çok işçi temini yapılır, asgari sayı 100 kişidir.”⁷⁸

Şekil 26: Uygur İşçiler Urumçi'deki Tıbbi Malzeme Fabrikasında Çalıştırılmakta, 27.01.2020

⁷⁸ 1000 少数民族，在线等预约. 12.08.2020. <https://archive.fo/fYIV4>.

Kamp şahitlerinin verdiği bilgilere göre, tutsakların sorgulanmaları bittikten sonra uzun soluklu ve detaylı bir sağlık muayenesinden geçenler, özellikle iç organlarının sağlık durumu analiz edilenler durumlarına göre belirlenen kamplara götürülmektedir. Kampta gün boyu ellerine ve ayaklarına kelepçe takılı olarak ve takılan kelepçelerde ağır zincirlerle birbirine bağlı olarak koğuşlara atılır. Her gün rutin olarak sabah erken saatlerde kalkmak zorunda olan tutsaklar Çin'in bayrak şarkısını söyledikten sonra Xi Jinping'e teşekkür, Yaşasın Xi Jinping sloganlarını attıktan sonra yemek yiyebiliyor. Her cuma günü özellikle domuz eti yemeye, dini ve Allah'ı inkâr eden yeminler etmeye zorlanırlar. İnsanların kendi dillerinde konuşmaları kesinlikle yasak olan kamplarda sürekli olarak insanlar kayboluyor ve işkencelere dayanamayıp hayatına veda ediyor.

Yazın aç ve susuz kızgın güneş ışığında beklemek, kışın ıslatılmış buz parçasının üstünde çıplak ayakta beklemek, karanlık hücreye atılmak, omuzlara kadar suda beklemek gibi cezalar ise kamp kurallarına aykırı davrananlara verilen cezalardandır⁷⁹. Kadınların üzerine sıvıların enjekte edildiği, sürekli olarak çıplak olarak vücudun kontrol edildiği, ağlamanın dahi yasak olduğu, genç kızlara tecavüz etmenin sıradanlaştığı zindanlar olduğu ifade edilmektedir. Sorgu sırasında yüksek voltajlı elektrik vererek işkence yapmak da en yaygın işkence yöntemlerindedir. Bütün bu işkencelerin dışında bütün metinleri Çince olmak üzere ÇKP'yi öven, Çin'in öven, her çeşit disiplin kurallarının yazılı olduğu belgeleri ezberlemeye zorlamaktadır⁸⁰. İyi hal sergileyenlerin ise kamplara entegre olarak inşa edilen fabrikalarda zorunlu olarak ücretsiz çalıştırılmaktadır.

6. Çin'in Terör Tanımı ve “Teröre Karşı Savaş” İddiası

Memet Tohti Atawulla

Çin rejimi 11 Eylül 2001 yılında ABD'de yaşanan terör olayından önce Doğu Türkistan'daki anayasa ve bölgesel özerk kanunu ihlallerine, haksızlıklara ve zulme karşı meydana gelen tepkisel eylemler için “terör” ifadesini neredeyse hiç kullanmıyordu. 11 Eylül terör saldırısından sonra Bush yönetiminin dünya genelinde “teröre karşı savaş” açmasıyla birlikte Çin de kendisinin “terör mağduru” olduğunu iddia ederek, Dünya çapında teröre karşı oluşan yeni uluslararası ortamdan istifade etmek istedi ve Doğu Türkistan ile ilgili söylemlerini

⁷⁹ Çin'in Toplama Kamplarından Kurtulan Uygur Türkü Anlatıyor, 07.05.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=37NOnWZANIA&t=206s>

⁸⁰ Bir Uygur'un Hayatta Kalma Hikayesi: Mihrigül Tursun, 12.05.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=kbDSfeK7j4k>

birden değiştirerek tepkisel nitelikli tüm eylemleri “terör”, failleri de “terörist” olarak tanımlarken, kendisinin yıllardır Doğu Türkistan halkına yönelik uyguladığı baskıcı ve sert politikalarını “teröre karşı savaş” olarak nitelemeye başladı.⁸¹ Şöyle ki, Çin 11 Eylül sonrası oluşan uluslararası ortamı ve olaydan sonra ABD’nin dünya genelinde başlattığı “teröre karşı savaş”ı kendisinin Doğu Türkistan’daki işgal ve asimilasyon politikalarını meşrulaştırmak için bir fırsat olarak kullandı.⁸² Bunun için önce yasal zemin oluşturmak isteyen Çin rejimi işe mevcut ceza hukukunu değiştirmekle başladı ve teröre karşı uluslararası anlaşmalara imza attı. Bu çerçevede Çin ceza hukukunda yapılan ilk değişiklik 2001 yılının sonlarında gerçekleşti. Bu değişiklikle Çin ceza hukukuna yeniden 10 çeşit “terör suçu” eklendi. Çin ceza hukukunun bu yeni nüshasında bir dizi eylemler “terör suçu” olarak sıralansa da terörün ne olduğu, neyin terör suçunu oluşturduğu konusunda net bir tanıma yer verilmedi.⁸³ Böylece Çin’in terör tanımı yıllarca muğlak ve belirsiz bırakıldı. 2015 yılına gelindiğinde, Çin ilk defa “Terörizmle Mücadele Yasası”nı çıkarttı ve “teröre karşı savaş” sürecinde ilk defa terör hakkında bir tanımlama yaptı. Söz konusu yasanın 3’ncü maddesinde terörizm şöyle tanımlanmaktadır:

*“Bu yasada adı geçen “terörizm” terimi, politik, ideolojik vd. hedefleri gerçekleştirmek için şiddet, tahrip, şantaj vd. yöntemlerle sosyal panik yaratan, kamu güvenliğini tehlikeye atan, insanlara ve mülklere zarar veren veya devlet organları, uluslararası örgütleri tehdit eden teşebbüsleri ve davranışları (主张和行为 /zhuzhang he xingwei) ifade eder”.*⁸⁴

Çin’in bu ilk “terörizmle mücadele yasası” ilan edildikten sonra uluslararası insan hakları örgütleri tarafından endişe ve eleştirilerle karşılandı. Onlara göre, bu yasa çok geniş ve müphem olup, muhalif görüştekileri ve dini azınlıkları bastırmak için kullanılabilir. Bu konuda açıklama yapan Uluslararası Af Örgütü dinini yaşayan ve hükümeti eleştiren kişilerin bu yasa kapsamında “terörizm ve aşırılık”la suçlanarak cezalandırılmamasının hiçbir garantisi olmadığını dile getirirken; bir diğer uluslararası insan hakları kuruluşu olan İnsan Hakları

⁸¹ Sean R Roberts (2018), “The Biopolitics of China’s ‘War on Terror’ and the Exclusion of the Uyghurs”, *Critical Asian Studies*, 1–27, <https://doi.org/10.1080/14672715.2018.1454111> ;
Elena Pokalova (2013), “Authoritarian Regimes against Terrorism : Lessons from China,” *Critical Studies on Terrorism*, 6:2, 279-298, <https://doi.org/10.1080/17539153.2012.753202>;
Michael Clarke, “China’s ‘War on Terror’ in Xinjiang: Human Security and the Causes of Violent Uighur Separatism”, *Terrorism and Political Violence* 20:2 (2008): 271–301, <https://doi.org/10.1080/09546550801920865>.

⁸² Michael Clarke (2010), “Widening the Net: China’s Anti-Terror Laws and Human Rights in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region,” *International Journal of Human Rights*, 14:4, s.543, <https://doi.org/10.1080/13642980802710855> .

⁸³ Çin ceza yasasının çeşitli versiyonları için bakınız: www.chnlawyer.net/law/subs/xingfa.html (7/15/2020).

⁸⁴ Çin’in “Terörizmle Mücadele Yasası” için bakınız: www.npc.gov.cn/zgrdw/npc/xinwen/2018-06/12/content_2055871.htm (7/15/2020).

İzleme Örgütü ise bu yasanın uluslararası standartlara uygun olmadığını belirtmektedir.⁸⁵ Bu yasadaki en çok dikkat çeken ve eleştirilen bir nokta ise terörizmi tanımlarken düşünce ve söz alanlarına kadar genişletilebilecek oldukça gevşek “teşebbüs” (主张) terimini suç kapsamına almasıdır.⁸⁶ Yoğun eleştirilerden dolayı bu yasanın ilk tasarısında yer alan “her hangi düşünce, söz ve eylem...” ifadeleri bu son halinden çıkartılmış olsa da şu anki “teşebbüs” teriminin kendisi bile düşünce ya da söz olarak yorumlayabilmek için yeterli derecede müphemdir.⁸⁷ Ayrıca, Çin’in iddia ettiği terör olayları ile rejimin uygulamalarına karşı şiddet içeren toplumsal olayları bir birinden ayırt etmek de oldukça zordur. Bu konuda araştırma yapan akademisyenler Çin hükümetinin terör eylemleri olarak ilan ettiği ve Çin medyasının terör olarak duyurduğu birçok olayın gerçekte terörün hukuki tanımına uygun olmadığını belirtmektedir.

Akademisyenlere göre, Çin’in terör olayları hakkındaki resmi açıklamalarında ve Çin devlet medyasının buna ait haberlerinde çoğu zaman olayın önceden planlanıp planlanmadığı, olayın arkasında net olarak hangi şahıs ve örgütlerin olduğu, olayın nasıl organize edildiği, mali desteklendiği ve gerçekleştiği, saldırının nerede planlandığı ve saldırganların nerede eğitildiği ve failerin uluslararası terörist gruplar olarak tanınan örgütlerle ne derecede işbirliği içinde olduğu gibi anahtar sorular hep cevapsız kalıyor. Etnik-dini protestolar, sosyal huzursuzluktan kaynaklanan toplumsal olaylar da Çin Komünist rejimi tarafından terör ve şiddet olayları gibi hassas konular olarak görüldüğü için Çin’deki şiddet olaylarına ait gerçek bilgi edinmek çok güçtür. Doğu Türkistan ve Tibet’te yaşanan olaylara gelince doğru bilgi almak Çin’in başka eyaletlerine göre daha da güçtür.⁸⁸ Bu nedenle Çin’in terör söylemlerine dikkatle yaklaşmak gerekir.

Sonuç olarak, “terör” ve “teröre karşı savaş” terimlerini sık sık kullanmasına rağmen, Çin’in hala açık ve net bir terör tanımlaması bulunmamaktadır. Çin’in bu konudaki asıl amacı teröre karşı savaşmak değil, tam tersine “teröre karşı savaş” adı altından Doğu Türkistan’da Uygur Türklerine yönelik uyguladığı işgal, asimilasyon ve soykırım politikalarını meşrulaştırmak olduğu için, Çin yasalarında kasıtlı olarak terör kavramının tanımı muğlak, kapsamı gevşek tutulmaktadır. Çin’in terör tanımlamasındaki bu tür esneklik rejimin kendisine

⁸⁵ BBC, “China Passes Controversial New Anti-Terror Laws,” 28 December 2015, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-35188137> (15.07.2020).

⁸⁶ Human Rights Watch, “China: Draft Counterterrorism Law a Recipe for Abuses”, January 20, 2015, <https://www.hrw.org/news/2015/01/20/china-draft-counterterrorism-law-recipe-abuses> (24.07.2020).

⁸⁷ Zunyou Zhou, “China’s Comprehensive Terrorism Law: A Closer Look at the contents of China’s first comprehensive antiterrorism law,” January 23, 2016, <https://thediplomat.com/2016/01/chinas-comprehensive-counter-terrorism-law/> (7/15/2020).

⁸⁸ Murray Scot Tanner and James Bellacqua, “China’s Response to Terrorism”, CNA, June (2016), <https://doi.org/IRM-2016-U-013542-Final>.

yönelik tüm tehditleri ve stratejik hedefleri karşısındaki bütün engelleri “teröre karşı savaş” kapsamında ortadan kaldırmasına olanak sağlamaktadır.

7. Yurtdışından Doğu Türkistan’a Dönen / Gönderilen Uygurlar ve Akıbetleri Hakkında

Yalkun Uluyol

2016 yılının sonlarından itibaren Doğu Türkistan’da kurulmaya başlayan Toplama Kamplarında zorla tutulan Uygur Türklerinin akıbetleri meçhuldü. Dünyanın dört bir yanında eğitim veya çalışma amaçlı bulunan/ikamet eden Uygurlardan türlü şantaj veya yakınlarının rehin alınması dolayısıyla dönenler; buldukları ülke ve Çin makamlarınca anlaşmalar çerçevesinde dönenler veya kendi istekleri üzerine dönenlerin de akıbetleri merak konusuydu. Çalışmanın bu kısmında bu durumda olan Uygurların akıbetlerini elimizde olan verilere dayanarak aktarmaya çalışacağız.

7.1 Shahit.biz ve benzeri platformlar hakkında

Doğu Türkistan’da toplama kamplarında zorla tutulma, haksız yere hapis cezası verme, pasaportlarına el koyma, seyahat kısıtlaması getirme, yurtdışındaki aile bireyleri ile iletişimi kesme gibi durumlar ortaya çıkınca, yurtdışında olup yakınlarıyla irtibat kuramayan Doğu Türkistanlılar kendi akraba ve arkadaşları hakkında şahitlik yapmaya başladı. Farklı sivil toplum kuruluşları ve inisiyatifler bu bilgileri standart hale getirmeye ve ilgili kuruluşlara rapor olarak sunmaya başladı.

Şu ana kadar yapılan en geniş kapsamlı çalışmalardan biri Shahit.biz web sitesidir. Kazakistan merkezli yürütülen çalışmalar neticesinde yaklaşık 9270 mağdurun bilgisi veri tabanında yer almaktadır. 6500’den fazla erkek ve 2500’den fazla kadının bulunduğu listede, Uygurlar çoğunlukta olup, hemen sonrasında Kazak gibi diğer etnik grup mensupları geliyor. 1817 mağdurun durumunun incelenmesi neticesinde ortaya çıkan tabloda, dış dünya ile iletişimde bulunma, yurtdışı seyahati yapmış olma, yurtdışında herhangi bir amaçlı ikamet etmiş olma, yakın akrabasının yurtdışında olması gibi sebeplerden tutuklanan kişi yüzde 30’den fazla olup, ‘dini sebepler’den sonra en çok tutuklanma sebeplerinden biri olarak gözlemlenmektedir.⁸⁹

⁸⁹ Database of Xinjiang Victims. 03.08.2020, from <https://www.shahit.biz/eng/#stats>

7.2 2017 Mısır'dan Zorla gönderilen Uygurlar

Çin hükümeti yurtdışında bulunan Uyguları farklı yöntemlerle geri getirme girişiminde bulundu. Bazılarını pasaport yenileme, sorguya çekme, aile bireyleri ile tehdit etme gibi yöntemlerle dönmeye ikna ederken, bazılarını ise buldukları ülkenin emniyet birimleriyle iş birliği yaparak zorla götürdü. Bu kapsamda yapılan en büyük operasyon Mısır'da yaşayan Uygurlara yönelikti. 2017 Temmuz ayında Mısır güvenlik güçleri Uygurların yoğun olarak yaşadığı bölgede baskınlar yaparak, birçok öğrenci ve iş insanını gözaltına aldı.⁹⁰ 2 Temmuz 2017'de başlayan operasyonların hedefinde özellikle Ezher Üniversitesi'nde eğitim gören Uygur öğrencileri vardı,⁹¹ Türkiye vizesi olan Uygurlar baskınlar başlar başlamaz Türkiye'ye sığınmıştır.⁹²

Şekil 27: Mısır'ın Çin ile İşbirliğinde Çine İade edilen Uygur Türklerini Karikatörü

Mısır hükümeti ile iş birliğinde gerçekleşen operasyon, Çin'in yurtdışındaki Uygurlara yönelttiği en büyük operasyonlardandır.⁹³ Prof. Abdurresid Celil Karluk'un yaptığı

⁹⁰ Mısır'da Uygur Türkleri gözaltına alındı. 03.08.2020. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misirda-uygur-turkleri-gozaltina-alindi/855213>

⁹¹ Karluk, A. C. Uyghur Refugees Living in Turkey and Their Problems. *Exchange of Experiences for the Future: Japanese and Turkish Humanitarian Aid and Support Activities in Conflict Zones*, 86.

⁹² Egypt detains Chinese Uyghur students, who fear return to China: rights group - Reuters 03.08.2020, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-china-uyghur/egypt-detains-chinese-uyghur-students-who-fear-return-to-china-rights-group-idUSKBN19S2IB>

⁹³ Chung, Chien-peng, "China's Uyghur Problem After The 2009 Urumqi Riot: Repression, Recompense, Readiness, Resistance", *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, Volume 13, 2018/2, Pages 185-201

araştırmalara göre Mısır'dan Türkiye'ye sığınan Uygurlar ekonomik, psikolojik ve güvenlik açısından ciddi zarar görmüştür.⁹⁴

7.3. Çin'in yurtdışındaki Uygurları tehdit olarak görmesi, pasaportlara el konulması ve şantajla dönenlerin genel profili

Doğu Türkistan'daki Uygur ve diğer Türk toplulukları Çin'in diğer bölgeleriyle kıyaslanmayacak şekilde seyahat engeliyle karşı karşıyadır. Yurtdışı giriş çıkışların farklı şekilde engellenmesi araştırmacılar ve insan hakları örgütlerinin dikkatini çekmektedir. Bu çerçevede pasaportların verilmesi, el konulması ve tahribe uğraması söz konusudur.⁹⁵ Uzmanlara göre Uygur ve Kazak gibi diğer toplulukların en temel hakları olan seyahat özgürlüklerin iadesi, suçsuz yere hapiste yatanları serbest bırakmak kadar önemlidir.⁹⁶

Çin'in yurtdışında bulunan Doğu Türkistanlılar konusunda bu kadar hassas olmasının sebebi ise 2009 Urumçi katliamı sonrası artan baskı ile beraber, uluslararası insan hakları örgütlerinin dikkatini çekmesi, diasporadaki Uygurların siyasi olarak aktif kampanyalar yürütmesi, bununla birlikte Doğu Türkistan meselesinin uluslararası boyut kazanmasıdır⁹⁷.

8. Diasporadaki Doğu Türkistanlılara Tehdit ve Şantaj

Yalkun Uluyol

Çin Doğu Türkistan'daki baskıcı politikasıyla beraber yurtdışında yaşayan Uygurlara yönelik tehdit ve şantajını da önemli ölçüde artırmaya başladı. Özellikle memleketteki baskının artması, aile bireylerinin tutuklanması, kamplara alınması ve haksız hapis cezalarına çarptılmasıyla diasporadaki Uygurlar farklı şekillerde zulmü dile getirmeye çalıştı. Batılı ülkeler ve Türkiye'de yoğunlaşan Çin karşıtı kampanyaların artmasıyla, yurtdışında yaşayan Uygurlar Çin'in hedefi haline geldi. Çin hükümetinin özgür dünyada yaşayan Uygurlara yönelttiği tehdit ve şantajları, söz konusu Uygurların bulunduğu konum ve yaptığı siyasi aktivitelere göre sınıflandırmamız mümkündür.

⁹⁴ Karluk, A. C. Uyghur Refugees Living in Turkey and Their Problems. *Exchange of Experiences for the Future: Japanese and Turkish Humanitarian Aid and Support Activities in Conflict Zones*, 86.

⁹⁵ Owen, C., Juraev, S., Lewis, D., Megoran, N., & Heathershaw, J. (Eds.). (2018). *Interrogating illiberal peace in Eurasia: Critical perspectives on peace and conflict*. Rowman & Littlefield.

⁹⁶ Byler, D. (2018). Uyghur Human Rights Violations in Northwest China.

⁹⁷ Durneika, E. (2020). Mechanisms of ethnic internationalization: The Uyghurs, Tibetans, and Mongols. *Asian Ethnicity*, 21(2), 186-210.

1. *Uygur diasporasındaki yıllardır Doğu Türkistan davası için mücadele eden, çoğunluk ikinci ülke vatandaşı olan siyasi figürlere karşı hem ulusal hem uluslararası düzeyde yürüttüğü karalama kampanyası, tehdit ve şantajlar*

Türkiye Hacettepe Üniversitesi öğretim görevlisi Doçent Dr. Erkin Ekrem, Doğu Türkistan meselesi üzerinde yaptığı açıklama ve Çin'in Türkiye'deki en etkin kurumlarından biri olan Uygur Sanayiciler ve İş adamları Derneğine yönelik eleştirilerinden ötürü mahkemeye verilmiştir.⁹⁸ Amerika'da yaşayan Uygur Türkü Rushen Abbas katıldığı siyasi eylemlerden ötürü, teyzesi ve kardeşinin Çin tarafından tutuklandığını ileri sürmüştür.⁹⁹ Gazeteci Gülçehre Hoca'nın mesleği gereği yayınladığı haberlerden ötürü 20'yi aşkın aile üyesinin tutuklandığı teyit edilmiştir.¹⁰⁰

Dünya Uygur Kurultayı başkanı Dolkun İsa'nın bulunduğu konum ve yürüttüğü barışçıl siyasi aktivitelerden ötürü aile bireyleri ile iletişimi kesilmiş, 2018 Mayıs ayında annesinin toplama kampında hayatını kaybettiğini öğrenmiştir; Münih'te yaşayan İsa, Çin yanlısı kişi ve kuruluşlardan sürekli tehdit mesajları almış, onun Doğu Türkistan'daki toplama kampları hakkında eleştiride bulunmayı sürdürdüğü takdirde hayati tehlikesi olduğu belirtilerek tehdit edilmiştir.¹⁰¹

2. *Aile bireyleri ile iletişime geçememiş, farklı ülkeler ve konumlarda Uygur meselesini dile getirmeye çalışan, çoğunluk Çin pasaportu taşıyan Uygurlara yönelik tehdit ve şantaj, Çin ulusal kanalı Global Times vasıtasıyla yapılan propaganda videoları*

Ailesiyle iletişimi kesilmiş ve uluslararası kuruluşlara müracaat etmiş Uygurlara yönelik Çin devlet medyası Global Times'ın paylaşımları da son derece dikkat çekicidir. Babasının suçsuz yere hapis cezası aldığı ve annesinin toplama kampına götürüldüğünü ileri sürerek, insan hakları kuruluşlarından yardım isteyen lisans öğrencisi Arafat Erkin; toplama kampına götürülmüş ve hasta yatağındaiken polis sorgusuna çekilmiş annesinin hakkını savunan

⁹⁸ *ئىستراتېگىيە مۇتەخەسسسى دوكتور ئەركىن ئەكرەم ئۆستىدىن سوت مەھكىمىسىگە ئەرز سۆزلەنگەن*. (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/qanun/erkin-ekrem-12122018140158.html>

⁹⁹ "They disappeared": Uighur activist fears her family was sent to a Chinese "re-education" camp | CBC Radio. (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://www.cbc.ca/radio/asithappens/as-it-happens-monday-edition-1.4868610/they-disappeared-uyghur-activist-fears-her-family-was-sent-to-a-chinese-re-education-camp-1.4872794>

¹⁰⁰ "They disappeared": Uighur activist fears her family was sent to a Chinese "re-education" camp | CBC Radio. (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://www.cbc.ca/radio/asithappens/as-it-happens-monday-edition-1.4868610/they-disappeared-uyghur-activist-fears-her-family-was-sent-to-a-chinese-re-education-camp-1.4872794>

¹⁰¹ *Chinese government threatens and intimidates World Uyghur Congress*. (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://www.europeaninterest.eu/article/chinese-government-threatens-intimidates-world-uyghur-congress/>

Furkhat Jawdat;¹⁰² Türkiye’de yüksek lisans eğitimi aldığı için ailesinden haber alamayan Mehmet Tohti Atawullah¹⁰³ Global Times ekranlarında bir kısım akrabasını görebilen “şanslı” Uygurlardan.

3. *Çin pasaportu taşıyan, aile bireylerinin güvenliği açısından endişe duyduğu için nispeten sessiz, siyasi aktivitelere dahil olmayan, Çin hükümetine karşı eylemde bulunmayan Uygurlara yöneltilen psikolojik şiddet, polis tacizi ve pasaport uzatmama meselesi*

Yurtdışında bulunan Uygurlar “aile bireylerini düşün” mesajı ile tehdit ve baskıya maruz kalmaktadırlar. Uygurların Çin karşıtı eylemde bulunmamaları, protestolara katılmamaları, Uygur meselesine ait araştırma yapmamaları için sürekli takip ve gerektiğinde sevdiklerini kullanarak şantaj yapma yöntemine çokça rastlanmaktadır.¹⁰⁴¹⁰⁵¹⁰⁶ Öte yandan, pasaport süresi biten Uygurların belgelerinin yenilememesi, memlekete dönmelerinin talep edilmesi de araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Pasaport süresi uzatılmayan Uygurlar vatansız bireyler durumuna düşmektedirler. Uygur İnsan Hakları Projesinin raporuna göre, Çin pasaportu Uygurlara karşı birer silah mahiyetinde kullanılmaktadır.¹⁰⁷

Bu çerçevede değerlendirecek olursak, Çin hükümeti yurtdışında bulunan tüm Uygurları, siyasi olarak aktif olup olmamasına bakmaksızın tehdit unsuru olarak nitelendirmektedir. Hukuki boyutuna bakacak olursak, yurtdışında gerçekleştirilen Çin karşıtı kampanyalar Çin devletince yasadışı ilan edilmekte, bu eylemlerin sorumluluğu aktivistlerin hiçbir şeyden haberi olmayan akrabalarına yüklenmektedir. Bunlar, Çin’in Doğu Türkistan’ı hukukla idare etmediğinin, Uygurların ister Doğu Türkistan’da ister yurtdışında olsun hiçbir şekilde güvencesi olmadığını göstergesidir.

¹⁰² *Relatives of so-called Uyghur activists slam Pompeo’s detention claim - Global Times.* (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <http://www.globaltimes.cn/content/1170249.shtml>

¹⁰³ *Allegedly ‘missing’ Uyghurs found living normally - Global Times.* (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://www.globaltimes.cn/content/1174468.shtml>

¹⁰⁴ *“Think of your family”: China threatens European citizens over Xinjiang protests | Uighurs | The Guardian.* (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/17/think-of-your-family-china-threatens-european-citizens-over-xinjiang-protests>

¹⁰⁵ *China Is Trying to Silence Uighurs in Europe - The Atlantic.* (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/08/china-threatens-uyghurs-europe/596347/>

¹⁰⁶ *How China intimidates Uighurs abroad by threatening their families | Asia | An in-depth look at news from across the continent | DW | 11.07.2019.* (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://www.dw.com/en/how-china-intimidates-uyghurs-abroad-by-threatening-their-families/a-49554977>

¹⁰⁷ *UHRP REPORT: Weaponized Passports: The Crisis of Uyghur Statelessness | Uyghur Human Rights Project.* (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://uhrp.org/press-release/uhrp-report-weaponized-passports-crisis-uyghur-statelessness.html>

9. Çin'in Gözünde Türkiye ve Türkiye'deki Doğu Türkistanlılar

M. Tanrikut

9.1. Çin'in Türkiye'ye Bakışı

Çin'in Türkiye ile olan ikili ilişkilerde Türkiye kadar samimi olmadığı anlaşılmaktadır. Üniversiteler başta olmak üzere Türkiye'nin her yerinden Çin diline karşı hiçbir dışlama yokken, Çin'in Pekin, Shanghai gibi iki üç büyük şehirlerindeki üniversiteler haricinde Türk dili dersi yoktur. Hatta Uygur öğrencilerin kendiliğinden organize olarak açtığı Türkçe kursları bile kapatılıyor. Daha da kötüsü Doğu Türkistan'ın hiçbir üniversitesinde Türk dili bölümü yoktur, Türkçe kurslara da asla izin verilmemiştir. Toplama kamplarında zorla tutulan insanlar arasında sadece Türkçe öğrendiği ya da öğrettiği veya Türkiye'de okuduğu için atılanlar da bulunmaktadır.¹⁰⁸ Burada Çin'in Türk dilinin öğrenilmesini sınırlama ve özellikle Doğu Türkistanlılara yasaklama çabası söz konusudur.

Bir başka samimiyetsizlik belirtisi ise Türk bayrağının Doğu Türkistan'da tamamen yasak olduğudur ve Çin bunu açık bir şekilde yasak olan semboller arasında göstermektedir.

Şekil 28: Çin rejimince yasaklanan sakal, çarşaf ve ay yıldızlı simgeler sokak panolarında

Sırf Türk bayrağı işlenmiş T-şört giydikleri için tutuklanan Uygur gençler vardır. Bundan başka Çinli vatandaşlar vize konusunda hiçbir engel yaşamadan rahat bir şekilde Türkiye'ye gelebiliyorken, Türk vatandaşların vize işlemleri aylarca sürmektedir hatta Çin'deki

¹⁰⁸ Uygur Diasporasından Dünyaya Doğu Türkistan Çağrısı | World Uyghur Congress | Dünya Uygur Kurultayı. 13.08.2020, from <https://www.uyghurcongress.org/tr/uygur-diasporasindan-dunyaya-dogu-turkistan-cagrisi/>

programların detaylı şekilde teslim edilmesi istenmektedir ve birçoğuna ise vize verilmemektedir. Bundan dolayı Türk iş adamları ticaretini yapmakta zorlanmaktadır, akademisyenler araştırma yapamamaktadır, gezmek isteyenler gezememekte ve akraba ziyareti yapmak isteyenler de çeşitli zorluklara maruz kalmaktadır... Hatta eşi ve çocuğu Doğu Türkistan'da mahsur kalan bir Türk vatandaşı Çin'in konuya umursamazlığı nedeniyle kaç yıldır ailesini Türkiye'ye getirememektedir veya kendisi görmeye gidememektedir.¹⁰⁹

Çin'in Türkiye'ye karşı bir başka samimiyetsizliği ise Çin nezdinde Türkiye'nin terör yuvası olarak görülmesidir. Çin 26 ülkeye giden Doğu Türkistanlıları aşırı radikallik ve terörist düşüncelerden etkilenme iddiasıyla toplama kamplarına atmıştır ve bu ülkeler arasında Türkiye Cumhuriyeti devleti de vardır.¹¹⁰

Afghanistan	Libya	Thailand
Algeria	Malaysia	Turkey
Azerbaijan	Nigeria	Turkmenistan
Egypt	Pakistan	United Arab Emirates
Indonesia	Russia	Uzbekistan
Iran	Saudi Arabia	Yemen
Iraq	Somalia	
Kazakhstan	South Sudan	
Kenya	Syria	
Kyrgyzstan	Tajikistan	

Şekil 29: Çin Yönetimince Belirlenen '26 Hassas Ülke' Listesi

¹⁰⁹ Akrabaları Çin'in toplama kampında, eşi ve çocuğuna kavuşamıyor- Dış haberler. 13.08.2020, <https://www.milligazete.com.tr/haber/3431567/akrabalari-cinin-toplama-kampinda-esi-ve-cocuguna-kavusamiyor>

¹¹⁰ Doç. Dr. Ömer Kul - Doğu Türkistan'da Toplama Kamplarına Dair-2 - OGÜN Haber - Günün Önemli Gelişmeleri, Son Dakika Haberler. 13.08.2020, <https://www.ogunhaber.com/yazarlar/doc-dr-omer-kul/dogu-turkistanda-toplama-kamplarina-dair-2-10720m.html>

Mesela, 2015 yılında Çin'in turizm acentelerinin organize ettiği gezi programına katılarak Türkiye'ye gelen Uygurlar 2016 yılında toplama kamplarına alınmıştır.¹¹¹ Yine, Mısır'dan Türkiye'ye gelen öğrencilerle yaptığımız görüşmeden anlaşıldığı üzere Çin Türkiye'yi Mısırdan daha tehlikeli ülke olarak gördüğü için çok kısıtlı sayıdaki dini eğitim almak isteyen Doğu Türkistanlı talebeleri Türkiye'ye değil Mısır'a yönlendirmiştir(2016'dan sonra Çin'in izinliyle Mısır'a gidenler de kamplara atılmış durumdadır). Yani bunlara bakıldığında Çin'e göre Türkiye aşırılık ve radikalizm ideolojileri yayan tehlikeli ülkedir.

9.2. Çin'in Türkiye'deki Uygurlara Bakışı

Çin Türkiye'de yaşayan Uygur ya da diğer Doğu Türkistanlıları kendi güvenliği için tehdit olarak görme eğilimindedir. Bu bakış açısı 2016'dan sonra açık bir şekilde kendini göstermiştir. Mesela, öğrenciler başta olmak üzere Türkiye'den dönen Uygurların hemen hemen hepsi tuhaf bir şekilde ortadan kaybolmuş durumdadır ve Çin rejimi şimdiye kadar bu konu hakkında hiçbir şekilde açıklama yapamamıştır. Örnek vermek gerekirse, Hatay'daki Mustafa Kemal Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi lisans öğrencisi Muhammed, 2016 yaz tatilinde Doğu Türkistan'a döndüğünden beri şimdiye kadar kayıp durumdadır. Bu sadece bir örnek olup Türkiye'den dönenlerin hepsinin akıbeti aşağı yukarı Muhammed ile aynıdır.

Bundan başka Türkiye'de okumak, çalışmak ya da yaşamak amacıyla bulunan Doğu Türkistanlıların hepsine ailesiyle şantaj yapılmıştır, dönemeye zorlanmıştır ve casusluk yapmaları için tehditler yapılmıştır ve bu durum hala devam etmektedir.¹¹²

10. Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Politikalarının Çin Anayasası ve Uluslararası Yasalara Aykırı Olan Tarafları

Memet Tohti Atawulla

Tek partili totaliter bir rejim olması itibariyle Çin komünist devleti hiçbir zaman çağdaş dünyanın bildiği manada gerçek bir hukuk devleti olmamıştır. Bu yüzden Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalarının hukuki yönünü tartışmak pek mantıklı değildir. Ancak Çin kâğıt yüzünde birçok yasayı çıkarttığı ve Uluslararası anlaşmalara taraf olduğu, özellikle Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalarının Çin'in kendi yasaları ve uluslararası hukuk

¹¹¹ *China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims* | HRW. 13.08.2020, <https://www.hrw.org/report/2018/09/09/eradicating-ideological-viruses/chinas-campaign-repression-against-xinjiangs>

¹¹² *How China spies on Uyghurs in Turkey*. 13.08.2020, <https://rappler.com/technology/features/how-china-spies-uyghurs-turkey-coda-story>

çerçevesinde yürütüldüğünü ısrarla iddia ettiği için, söz konusu politikaların gerçekten Çin yasaları ve uluslararası hukuka uygun olup olmadığını inceleme ihtiyacı doğmuştur. Ayrıca Çin'in dış dünyaya “sosyalist bir hukuk devleti, sorumluluk üstlenen uluslararası bir aktör” olarak gözükmeye çabalaması da bu incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalarının iddia edildiği gibi Çin'in kendi yasaları ve Uluslararası yasalara uygun olup olmadığını ilgili belgeler ışığında açıklamak yerinde olacaktır.

10.1 Çin Anayasasına Aykırı olan Tarafları

Bu hususta ilk olarak Çin'in anayasasına baktığımızda, rejimin Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalarının kendi anayasasına bile aykırı olduğunu görüyoruz. Örneğin millet ve bölge bakımından Çin anayasası “azınlık milletlerin özelliği ve ihtiyacına göre, devletin azınlık millet bölgelerinin ekonomik ve kültürel gelişmesine destek vereceğini, azınlık milletlerin yerleştiği bölgelere özerklik verileceğini, her milletin kendi dil ve yazısını kullanma ve geliştirme özgürlüğü; kendi örf adetlerini yaşatma ve değiştirme özgürlüğü olduğunu” (madde 4) belirtmektedir.¹¹³ Ancak Çin yönetimi yıllardan beri Doğu Türkistan'da sömürgeci politikalar uygulayarak bölgeyi doğrudan idare etmekte, Doğu Türkistan halkına hiçbir zaman gerçek özerklik vermemektedir.

Öbür yandan Çin merkezi hükümeti Doğu Türkistan'da yürüttüğü asimilasyon politikaları kapsamında Uygur Türklerinin dili, yazısı, dini ve kültürünü yok etmeye, Uygurları Çinlileştirmeye çalışmaktadır. Uygur dilinin eğitim sisteminden çıkartılması bu tür asimilasyon politikalarının en bariz göstergesidir.

Sivil haklar açısından, Çin anayasası “Çin vatandaşlarının hukuk önünde eşit olduğunu, devletin insan haklarına saygı duyacağı ve koruyacağını (madde 33); vatandaşların ifade, basın, toplanma, örgütlenme, gösteri yapma ve protesto etme özgürlüğü olduğunu (madde 35); vatandaşların dini inanç özgürlüğü olduğunu, herhangi bir devlet kurumu, sivil toplum kuruluşu ve şahsın vatandaşları dine inanıp inanmama konusunda zorlamasına, dine inanan ya da inanmayan vatandaşları hor görmesine izin verilmeyeceğini (madde 36); hiçbir vatandaşın savcı ya da mahkeme kararı olmaksızın polis tarafından tutuklanamayacağını, yasadışı tutuklama veya başka yöntemlerle vatandaşları fiziki özgürlüğünden mahrum etme ya da kısıtlamanın yasak olduğunu, vatandaşların yanlarının yasadışı aranmasının yasak olduğunu

¹¹³ Çin anayasası için bakınız: www.gov.cn/guoqing/2018-03/22/content_5276318.htm (15.07.2020).

(madde 37); vatandaşların evlerinin dokunulmaz olduğunu, vatandaşların evlerine izinsiz girmenin veya yasadışı aramanın yasak olduğunu (madde 39) belirtmektedir.

Halbuki, raporun başka bölümlerinde gösterildiği gibi, Çin, Doğu Türkistan'da bu hak ve hukukların hiçbirine riayet etmemektedir. Uygurların insan haklarından mahrum bırakıldığı, dini ve milli değerlerinden zorla uzaklaştırıldığı, rastgele tutuklandığı ve devletin müdahale etmediği hiçbir mahremiyetin kalmadığı bir gerçektir. Bunlardan Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalarının Çin anayasasına aykırı olduğu açıkça görülmektedir.

10.2 Uluslararası Yasalara Aykırı Olan Tarafları

Uluslararası hukuk açısından baktığımızda, Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalarının yasalara ve insan haklarına aykırı olduğunu görüyoruz. Rejimin yıllardan beri Doğu Türkistan'da yürüttüğü asimilasyon merkezli politikaları her şeyden önce İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne aykırıdır. Örneğin Beyanname¹¹⁴ “her insanın güvenlik ve özgürlük içinde yaşama hakkı olduğunu” (madde 3) belirtirken, Doğu Türkistan halkı 70 yıldır özgürlüklerinden mahrum, kurku içinde yaşamaktadır.

Doğu Türkistan'da insanların suçsuz yere tutuklanıp toplama kamplarına kapatılmaları, insanca yaşam koşullarından mahrum bırakılmaları, işkence görmeleri, fabrikalarda zorla çalıştırılmaları, mallarına el konulması, seyahat özgürlüğünün kısıtlanması, Uygur ve Kazak kızlarının Çinli erkeklerle evlenmeye zorlanmaları söz konusu Beyanname'de zikredilen “kimse rastgele tutuklanamaz (madde 9), köle yapılamaz (madde 4), gayri insani muamele ve cezaya uğratılamaz (madde 5), herkesin seyahat özgürlüğü vardır (madde 13), nikâh sadece tarafların özgür ve tam rızasıyla olur (madde 16), herkes düşünce ve ifade özgürlüğüne sahiptir, bu hak çeşitli yollarla bilgi arama, alma ve iletme özgürlüğünü içerir (madde 19)” vs. ifadelerle ters düşmektedir.

Ayrıca, Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalar Birleşmiş Milletlerin Her Türlü Irk Ayrımını Ortadan Kaldırmaya İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'ne de aykırıdır. Çin'in de imzaladığı sözleşmede¹¹⁵ “taraf ülkelerin münasip tedbir alarak hiç geciktirmeden her türlü ırk ayrımını ortadan kaldırması” (madde 2) açıkça belirtilmesine rağmen Çin rejimi Doğu Türkistan'da devlet aygıtlarını kullanarak Uygur Türklerine karşı ırk ayrımı yapmaktadır.

¹¹⁴ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi için bakınız: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html> (16.07.2020).

¹¹⁵ Birleşmiş Milletlerin Her Türlü Irk Ayrımını Ortadan Kaldırmaya İlişkin Uluslararası Sözleşmesi için bakınız: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx?2/> (16.07.2020).

Rejimin bölge halkına ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapması, yerel halkların “kültür açısından geri kaldığını, Çinlilerin daha ileri olduğunu” iddia etmesi ve devlet olarak ırkçılığı engellemek yerine Çin milliyetçiliğini desteklemesi söz konusu sözleşmenin “taraf ülkelerin bir ırkın üstünlüğü fikrine dayanan propagandalara izin vermemesi (madde 4), her türlü ırkçılığı engellemesi ve ortadan kaldırması (madde 5)” hususundaki beyanlarına karşı gelmektedir.

Son olarak Çin’in Doğu Türkistan’da uyguladığı politikalar BM’nin 1951 yılında yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’ne aykırıdır. Söz konusu sözleşmede ¹¹⁶ “soykırımın uluslararası hukuk altında önlenmesi ve cezalandırılması” (madde 1) gereken bir suç olduğu belirtilirken, Çin’in Doğu Türkistan’da gerçekleştirdiği nüfus kontrolü, toplama kampları, zorunlu göç, zorunlu çalıştırma vs. politikaları neredeyse sözleşmede zikredilen soykırım kriterlerine (madde 2) tam uymaktadır. Son zamanlarda ortaya çıkan haber ve araştırmalar da rejimin Doğu Türkistan’da işlediği insanlığa karşı suçların Birleşmiş Milletlerin soykırım tanımlamasına uyduğunu göstermektedir.¹¹⁷

Sonuç olarak, Çin’in Doğu Türkistan’daki uygulamaları kadın hakları, çocuk hakları, çalışma özgürlüğü ve her türlü sivil haklarını konu alan daha çok sayıda uluslararası yasalara ve normlara aykırıdır.

11. Doğu Türkistan Meselesinin Uluslararası arenada Gündeme Gelmesini Sağlayan Önemli Olaylar

Yalkun Uluyol

Doğu Türkistan’daki toplama kampları 2017’den beri dünyanın dört bir yanındaki insan hakları savunucularının gündemindedir. Doğu Türkistan meselesinin uluslararası düzeyde getirdiği tepkiler, yayınlanan raporlar ve gelişmeler hakkındaki önemli tarihler kronolojik olarak ekte verilmiştir.

¹¹⁶ BM’nin Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmesi için bakınız: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CrimeOfGenocide.aspx> (16.07.2020).

¹¹⁷ “China cuts Uighur births with IUDs, abortion, sterilization”, June 29, 2020, The Associated Press, <https://apnews.com/269b3de1af34e17c1941a514f78d764c>; Adrian Zenz, “Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP’s Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang”, June 2020, Washington DC, <https://jamestown.org/product/sterilizations-iuds-and-mandatory-birth-control-the-ccps-campaign-to-suppress-uyghur-birthrates-in-xinjiang/> (30.07.2020).

Eylül, 2017	Human Rights Watch Çin'in Siyasi Eğitim için tutuklanan Uygurları serbest bırakmasını talep etti. ¹¹⁸
Mayıs, 2018	Shawn Zhang, Doğu Türkistan'daki toplama kampları ile ilişkin uydu görüntülerini paylaşmaya başladı. ¹¹⁹
Şubat, 2018	Çin'in Kazakistan'daki büyükelçisi Siyasi Eğitim Kampları hakkındaki iddiaları yalanladı. ¹²⁰
Mayıs, 2018	Çin Dışişleri Bakanlığı "siyasi eğitim kampları hakkında bir şey duymadığını" belirtti. ¹²¹
Ağustos, 2018	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları uzmanları Çin'in yaklaşık 1.5 milyon Uygurun zorla tutulduğu "Yeniden Eğitim" kamplarını kapatma çağırısında bulundu. ¹²²¹²³
Ekim, 2018	Çin resmi makamları Mesleki Eğitim Okullarında Uygurların "ücretsiz" eğitim aldıklarını doğruladı. ¹²⁴
Şubat, 2019	Türkiye Dışişleri Bakanlığı Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini kınadı ve ünlü ozan Abdurrahim Heyit'in ölümü hakkında açıklama yaptı. ¹²⁵

¹¹⁸ China: Free Xinjiang 'Political Education' Detainees | Human Rights Watch. 03.08, 2020, <https://www.hrw.org/news/2017/09/10/china-free-xinjiang-political-education-detainees>

¹¹⁹ Satellite Imagery of Xinjiang "Re-education Camp" №1 新疆再教育集中营卫星图1 | by Shawn Zhang | Medium. 03.08.2020, <https://medium.com/@shawnwzhang/satellite-imagery-of-xinjiang-re-education-camp-新疆再教育集中营卫星图-96691b1a0d62>

¹²⁰ Consul General of China denies reports on "political education camps for Uyghurs" in China's Xinjiang - AKIpress News Agency. 03.08.2020, <https://akipress.com/news:602025>

¹²¹ China's mass indoctrination camps evoke Cultural Revolution. 03.08.2020, <https://apnews.com/6e151296fb194f85ba69a8babd972e4b/China's-mass-indoctrination-camps-evoke-Cultural-Revolution>

¹²² U.N. Panel Confronts China Over Reports That It Holds a Million Uighurs in Camps - The New York Times. 03.08.2020, <https://www.nytimes.com/2018/08/10/world/asia/china-xinjiang-un-uyghurs.html>

¹²³ U.N. calls on China to free Uighurs from alleged re-education camps - Reuters. 03.08.2020, <https://www.reuters.com/article/us-china-rights-un/u-n-calls-on-china-to-free-uyghurs-from-re-education-camps-idUSKCN1LF1D6>

¹²⁴ China calls Xinjiang Uighur detention camps "free vocational training" - Business Insider. 03.08.2020, <https://www.businessinsider.com/china-calls-xinjiang-uyghur-detention-camps-free-vocational-training-2018-10>

¹²⁵ QA-6, 9 February 2019, Statement of the Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs, Mr. Hami Aksoy, in response to a question regarding serious human rights violations perpetrated against Uighur Turks and the passing away of folk poet Abdurehim Heyit / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs. 23.05.2020,

Şubat, 2019	Çin Abdurrahim Heyi'in videosunu yayımlayarak, iddiaları yalanladı. ¹²⁶
Temmuz, 2019	Avustralya, Kanada, Fransa, Almanya, Japonya ve diğer 17 ülke Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyinde Çin'in Doğu Türkistan'daki baskıcı politikasını eleştirdi. Hemen ardından, Mısır, Rusya, Suudi Arabistan, Türkmenistan ve diğer 33 ülke Çin'in bölgedeki politikalarını destekleyen açıklama yaptı. ¹²⁷
Ekim, 2019	Uygur akademisyen İlham Tohti Avrupa Parlamentosunun en yüksek insan hakları ödülü Sakharov Ödülüne layık görüldü. ¹²⁸
Ekim, 2019	Amerika Uygurlara yönelik politikalardan sorumlu Çin'li yetkililere vize kısıtlaması uyguladı. ¹²⁹
Kasım, 2019	Çin'in hapishanelerde Uygurlara yönelik beyin yıkama tekniklerini ortaya çıkaran belgeler basına sızdı. ¹³⁰
Aralık, 2019	Çin, mesleki eğitim görmekte olan Uygurların tamamının "eğitimlerini tamamladıklarını" belirtti. ¹³¹
Şubat, 2020	Uygurların Çin fabrikalarında zorla çalıştırıldığına dair rapor yayınlandı. ¹³²
Şubat, 2020	Yaklaşık 3000 Uygur'un tutuklama sebebi ve şeklini ortaya çıkaran Karakaş Listesi basına sızdı. ¹³³

http://www.mfa.gov.tr/sc_-06_-uygur-turklerine-yonelik-agir-insan-haklari-ihlalleri-ve-abdurrehim-heyit-in-vefati-hk.en.mfa

¹²⁶ *Abdurehim Heyit Chinese video "disproves Uighur musician's death"* - BBC News. 03, 08,2020, <https://www.bbc.com/news/world-asia-47191952>

¹²⁷ *Which Countries Are for or Against China's Xinjiang Policies?* – The Diplomat. 03.08.2020, <https://thediplomat.com/2019/07/which-countries-are-for-or-against-chinas-xinjiang-policies/>

¹²⁸ *Sakharov Prize: Jailed Uighur academic Ilham Tohti wins award* - BBC News. (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-50166713>

¹²⁹ *US imposes China visa restrictions over Uighur issue* - BBC News. 03.08.2020, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49979063>

¹³⁰ *Data leak reveals how China "brainwashes" Uighurs in prison camps* - BBC News. 03.08.2020, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-50511063>

¹³¹ *Trainees in Xinjiang education, training program have all graduated: official* - Xinhua | English.news.cn. 03.08.2020, from http://www.xinhuanet.com/english/2019-12/09/c_138617314.htm

¹³² *Uyghurs for sale | Australian Strategic Policy Institute | ASPI*. 03.08.2020, <https://www.aspi.org.au/report/uyghurs-sale>

¹³³ *The Karakax List: Dissecting the Anatomy of Beijing's Internment Drive in Xinjiang* | Journal of Political. 03.08.2020, <https://www.jpolarisk.com/karakax/>

Mayıs, 2020	Uygur İnsan Hakları Yasa Tasarısı Amerika Senatosu, Temsilciler Meclisinden geçerek, 17 Haziran, 2020 tarihinde Amerikan başkanı Donald Trump tarafından imzalandı. ¹³⁴
Temmuz, 2020	Çoğunluk batılı ülkelerden oluşan 27 ülke temsilcisi Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyine Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerine yönelik duydukları endişeyi belirten dilekçe sundu. 46 ülke de bu dilekçeye karşın Çin'in uygulamalarını doğru bulduklarını belirtti. ¹³⁵
Temmuz, 2020	Amerika Uygur insan hakları ihlallerinden sorumlu 4 Çinli yetkili ve bir devlet kurumuna yaptırım uyguladı. ¹³⁶
Temmuz, 2020	Amerika 11 Çin firmasına Uygur insan hakları ihlallerinden sorumlu tutarak yaptırım uyguladı. ¹³⁷
Temmuz, 2020	Zorunlu kürtaj, kısırlaştırmaya maruz kalan Uygur kadınlara yönelik rapor yayımlandı. ¹³⁸

¹³⁴ *Trump Signs Uyghur Human Rights Act Into Law – The Diplomat*. 03.08.2020, <https://thediplomat.com/2020/06/trump-signs-uyghur-human-rights-act-into-law/>

¹³⁵ *46 countries voice support for China's anti-terrorism work in Xinjiang - CGTN*. 03.08.2020, <https://newseu.cgtn.com/news/2020-07-01/China-hits-back-over-double-standards-in-human-rights-accusations-RMmltGK1mo/index.html>

¹³⁶ *Xinjiang: US sanctions on Chinese officials over "abuse" of Muslims - BBC News* 04.08.2020, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53355697>

¹³⁷ *US sanctions 11 Chinese firms over Uighur rights abuses*. 04.08.2020, <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-sanctions-11-chinese-firms-over-uighur-rights-abuses/1916833>

¹³⁸ *China cuts Uighur births with IUDs, abortion, sterilization*. 03.08.2020, <https://apnews.com/269b3de1af34e17c1941a514f78d764c>

Sonuç

Nureddin İzbasar

Çin hükümeti mevcut tarih tezinde Doğu Türkistan'ı ezelden beri Çin'in bir parçası olarak göstermektedir. Ancak Çinliler onlarca nükleer denemeyi Doğu Türkistan'da yaparak doğaya geri dönüşümü mümkün olmayan zararları verirken bölgede çok sayıda insan sağlığını kaybetmiştir. Sanayi üretimi ve doğal zenginliklerinin işletilmesinde de Doğu Türkistan'ı hunharca gasp ederek, bölgeyi sanayi çöplüğüne dönüştürmüştür. Yayla ve ormanlık alanlarından tarım alanlarına kadar ekonomik gelir dışında herhangi bir kaygıları olmamıştır. Doğaya zarar verilecek her ne varsa onu Doğu Türkistan topraklarında yaparak bölgenin açık bir şekilde kendileri için sömürü ve deney alanı olduğunu belli etmiştir.

Doğu Türkistan'ın tarihini ve kültürünü her yönden araştırarak bölgeyi kalıcı Çin toprağı yapmak ve Çinlileştirmek için 1949 senesinden buyana hiç durmadan sistematik çaba içine girmiştir. Ülkesinin zayıf, fakir olduğu dönemlerde biraz daha yumuşak söylemlerle idare etmeye çalışırken güç kazandıkça daha sert, daha baskıcı ve ayrıştırıcı uygulamalara başlamıştır.

Doğu Türkistan'ı dünyadan izole ederek bütün çevre ülkeleri kısaç altına almıştır. Türk-İslam dünyası ile olan bütün tarihi bağlarını koparmak isteyen ÇKP, Uygur Türklerinin yazı kültüründen, düşünce ve fikir yapısına kadar müdahale etmektedir. Uygur Türklerine yapay bir etnik kimlik benimseterek psikolojik olarak yalnızlaştırmaya ve tarihsel zihinlerini sığlaştırmaya çalışmıştır. Şehirde Çinlilerin yaşadığı bölgeler ile yerli Türk halklarının yaşadığı bölgeler arasındaki fark çıplak gözle görülebilir düzeydedir ki, sosyal eşitsizlik ve milli ayrımcılık her adımda bir göze çarpacaktır.

Türklerin zengin olmasına, dünyaya açılıp ticaret yapmasına kesinlikle izin verilmemiştir. En doğal hakkı olan seyahat özgürlüğünü dahi kısıtlayarak yurt dışı seyahati bir yana Çin'e gittiklerinde bile otellere alınmamaktadır. Doğum kontrolü yasası ile yıllardır Türklere adı konmamış soykırım uygularken etnik Han Çinlilerinin bölgeyi istila etmesi için devletin tüm imkanlarını kullanmıştır.

Doğu Türkistanlıların barışseverliğinden, insani duygularından dolayı verdikleri bütün tavizleri istismar ederek son yıllarda en hassas noktaları olan aile mahremiyeti ve dini inançlarına kadar tacizde bulunmuştur. En az üç milyon Türkü esir kamplarına alarak çağ dışı, insanlık dışı ve yasa dışı devlet terörü uygulamaktadır. Kamplarda işkence, tecavüz, psikolojik şiddet, tıbbi deney, zorla çalıştırma, organ hırsızlığı ve dahi adını bilmediğimiz her türlü

muameleyi Türklere reva görmektedir. Kendi anayasası başta olmak üzere uluslararası kanunları ve anlaşmaları çiğneyerek XXI. Yüzyılın en büyük suçunu işlemektedir. Doğu Türkistan'ın milli kültürünü ve onun en önemli simgeleri olan mimarı yapılarını, tarihi cami ve medreselerini, büyük devlet adamlarının türbelerini ve hatta köy evlerini yıkmakta hatta mezarlıkları bile ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Tarih boyunca Türk kültürünün en önemli merkezinden biri olan Doğu Türkistan'da Türkler istenmemektedir. Bu insanlık suçu birçok insanın yüreğini dağlarken hükümetler ve devletler adeta üç maymun oynamaktadır. Toplama kamplarıyla ilgili çok sayıda bilimsel yayın yayınlanmasına rağmen hem BM'den hem İslam İş Birliği Teşkilatı'ndan ya da Türk Konseyi'nden herhangi bir ses çıkmamaktadır. Modern çağın en büyük sömürge ülkesi olmak için çabalayan Çin yönetiminin yumuşak ipekleri ve tatlı sözleri tüm dünyayı dilsiz şeytana dönüştürmüştür. Doğu Türkistanlılar tarih boyunca Çin'e direnmişlerdir, direnmeye devam edeceklerdir. Dini bir, dili bir kardeş ve soydaşlarından destek ve yardım beklemektedirler.

Öneri ve Çözüm

Çin Doğu Türkistan'ı dünyadan izole ettiği için orada gerçekten neler olup bittiğini tam olarak öğrenmek mümkün değildir. Dış dünyaya yansıyanlar ancak vahametinin binde biri kadardır. Şu ana kadar bölgeden sızan belgeler Doğu Türkistan'da yaşananların tam bir felaket olduğunu göstermektedir. Basına yansıyan haberlere, bölgeden gelen canlı tanıkların ifadelerine göre, Çin komünistleri Doğu Türkistan'da insanlık suçu işlemekte, ırki ve kültürel soykırım yapmaktadır.

Türkiye Dış Politikada Neler Yapabilir

1. Dış politika olarak, Türkiye'nin Doğu Türkistan politikası olmalıdır. Türkiye-Çin ikili ilişkilerinde Doğu Türkistan meselesi gündeme getirilmelidir. Çin bu konuda ne kadar rahatsızlığını dile getiriyorsa, Türkiye de bu mesele hakkında o kadar hassas olduğunu açık ifade etmelidir. Doğu Türkistan meselesinin ticari konulardan ayrı tutulması ve Çin'in konuyu ticari ilişkilere bağlayarak tehdit etmesine izin verilmemelidir. Türkiye'nin her yerinde Çin bayrağı ve Çinceye izin verilirken, neden Doğu Türkistan'da Türk bayrağı ve Türkçe dil kurslarına izin verilmediği Çin makamlarına resmi bir şekilde sorulmalıdır.
2. Çin'in Doğu Türkistan'da kurduğu kampları ve başka insanlık dışı uygulamalarını araştırmak için Türkiye bir heyet göndermeli, bu heyet Çin'in istediği değil, kendi istediği mekân ve kişileri ziyaret edebilmelidir.

3. Yurt dışında yaşayan binlerce Doğu Türkistanlı ailesi ve yakınlarıyla iletişim kuramamaktadır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı bu konuyla ilgili olarak Çin Büyükelçiliği ile görüşmelidir.
4. Toplama kamplarında tutulan ya da Çin rejimi tarafından rehin alınan Türk vatandaşları ya da onların eş ve akrabalarının bir an önce Türkiye'ye getirilmesi için gerekli adımlar atılmalıdır.
5. Hiçbir Doğu Türkistanlı, gerekçesi ne olursa olsun, Çin'e iade edilmemelidir ve Avrupa ülkeleri ve ABD'de yapıldığı gibi Doğu Türkistanlıların iade edilmemesi hakkında resmi yasa çıkartılmalıdır.
6. Türkiye'de ana akım medyalarda Doğu Türkistan hakkında program ve haberlerin yapılmasına izin verilmelidir.
7. Türkiye'de devlet tarafından Doğu Türkistan Araştırma Merkezi kurulmalıdır. Bu merkezde Doğu Türkistan ve Türkiye başta olmak üzere diğer ülkelerde yaşamakta olan Doğu Türkistanlılar hakkında çeşitli araştırmalar yapılabilir ve Türkiye'nin Doğu Türkistan politikasına katkıda bulunabilir.
8. Türkiye liderliğinde İslam İş birliği Teşkilatında Doğu Türkistan Komisyonu kurulmalı ve Teşkilat sorumluluğu gereğince uluslararası arenada Doğu Türkistan'daki dini baskılara karşı çözüm odaklı faaliyet ve girişimlerde bulunmalıdır.
9. Türkiye liderliğince Türk Konseyi'nde Doğu Türkistan Komisyonu kurulmalı ve Doğu Türkistan'daki etnik baskıların sonlandırılması için çözüm odaklı girişimlerde bulunmalıdır.

Türkiye İç Politikada Neler Yapabilir

Son zamanlarda Çin baskısı dolayısıyla ya da eğitim ve iş amacıyla Türkiye'ye gelen Doğu Türkistanlılar bulunmaktadır. Çin Büyükelçiliği ya da konsoloslukları bunların pasaportlarını yenilemediklerinden dolayı kimlik konusunda büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu nedenle öğrenciler okullarına devam edememekte, çocuklar okullara kayıt yaptıramamakta, bürokratik işlemlerde zorluklarla karşılaşmaktadır.

Bu konu hakkındaki bazı önerilerimiz şöyledir:

1. Üniversite öğrencileri başta olmak üzere bunların tamamına vatandaşlık verilmelidir.
2. Vatandaşlık işlemi sonuçlanana kadar eğitim ve çalışma izinleri konusunda kolaylıklar sağlanmalıdır.
3. Eşleri ve velileri Doğu Türkistan'da kamplarda ve ceza evlerinde olan kadınlara ve çocuklara sosyal yardım yapılmalıdır.

4. Türkiye'nin uygun görülen bölgelerinde Doğu Türkistanlılar için köy ya da mahalle kurulmalıdır. Bu Doğu Türkistan Türklerinin kültürel değerlerini koruma ve yaşatmaları, Türkiye için ekonomik değer yaratmaları için uygun zemin ve koşul sağlayacaktır.
5. Devlet televizyonları ve ana akım medyalar başta olmak üzere Doğu Türkistan meselesi üzerinde uygulanmakta olan kısıtlamalar ve sansürler acilen kaldırılmalıdır.
6. Çin'deki üniversitelerden mezun olup Türkiye'ye gelen Doğu Türkistanlı öğrencilerin Doktora, Yüksek Lisans ve Lisans diplomalarının denkliğinde yaşanan zorluklar giderilmeli, yetişmiş hazır elemanların istihdamı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

ABDÜLKADİR, Macit, *Osmanlı Devleti İle Hokand Hanlığı Münasebetleri*, İLEM Yıllık, Yıl 4, Sayı 4, İstanbul 2009.

ADIBELLİ, Barış, *Doğu Türkistan*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

ADIBELLİ, Barış, *Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

ANDİCAN, Ahat, *Osmanlıdan Günümüze Orta Asya ve Türkiye*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

ARAT, ReşitRahmeti. “Kaşgar”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993 c.6.

ATİF, Mehmet, *Kaşgar Tarihi Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garibesi*, Eysi Yayınları, Kırkkale 1998.

Benson, L.,I. Svenberg, *The Kazaks of China Essays on an Ethnic Minority*,Ekblands, Vasteric-Sweden, 1988

BUĞRA, Muhammed Emin, *Şarki Türkistan Tarihi*, İstanbul 1998.

CAN ALİ, Yunus, *XVII-XVIII. Asırladaki Uygurlar Birlen Moğollarning Münasebeti*, Xinjiang Neşriyatı, Urumçi 2001.

ÇELİK, Muhammed Bilal, *Yarkend Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013.

EMİN EFENDİ, Mehmet, *İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat*, Hazırlayan:Rıza Akdemir, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

ERCİLASUN, Konur Alp, *Ching Hanedanı Döneminde Kaşgar (19.Yüzyıl Başına Kadar)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara-2003.

ERCİLASUN, Konuralp, *Tarihin Derinliklerinden 19.Yüzyıla Kaşgar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

GÖMEÇ, Saadettin Yağmur, *Uygur Türkleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2015.

HAYİT, Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004.

HİKMET BEY, Adil, *Asya'da Beş Türk*, Arap Alfabesinden Aktaran Notlu ve Tenkitli Şekilde Şerh eden: Yusuf Gedikli, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012.

KALAN, Ekrem, *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008.

KURBAN, İklil, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

KURBAN, İklil, *Hocalar Devri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1992.

KUROPAKİN, *Kaşgariya*, Uygur Türkçesine çeviren: Aikema, Xinjiang Halk Neşriyatı Urumçi 1983.

LEWIS, Bernard, *The Emergence Of Modern Turkey*, Oxford University Press, London 1979.

Mackerrons, C. *China's Minorities*, Oxford University Press, New York, 1994

N.M.Prjevalskiy, *Tibet Seyahatnamesi*, Türkçeye çeviren: Ömer Cenap Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Asya", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993 cilt.3.

SARAY, Mehmet, *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*, Aygan Yayıncılık, İstanbul 2015.

SARAY, Mehmet, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994.

SÜLEYMAN, Eset, *Teklimakan'ga Dümlengen Ruh*, Xinjiang Halk Neşriyatı, Urumçi 2000.

Belgelerle Osmanlı Türkistan İlişkisi (XVI.-XX.Yüzyıllar), T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Ankara 2004.

TUĞ, Kadir, *Doğu Türkistan'da Hocalar Dönemi*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bişkek 2004.

Osmanlı Belgelerinde Doğu Türkistan, TÜRK BELEDİYELER BİRLİĞİ İstanbul 2016.

Uygur Türkçesindeki Kaynaklar:

گەسەت سۆلایمان، تەكلىماكانغا دۈملەنگەن روھ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، ئۈرۈمچى 2000

خىتايدا غايەت زور ساندىكى ئۇيغۇرلار ۋە باشقا مىللەتلەر مەجبۇرىي «قايتا تەربىيەلەش» كە دۇچ كەلمەكتە

<https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/xelqara-xewer/qayta-terbiyelesh-2-08082018164107.html>,

17.08.2020,

كورياتىكېن، قەشقەرىيە، تەرجىمان: ئەيكېما، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، ئۈرۈمچى، 1983

موللا مۇسا ساپىرامى، تارىخى ھەممىدى، نەشىرگە تەييارلىغۇچى: گەنئۇەر بايتۇر، مىللەتلەر نەشرىياتى، بېيجىڭ، 2007

مۇھەممەد گەمىن بۇغرا، شەرقى تۈركىستان تارىخى، گىستانبۇل، 1988

بۇنۇسجان گەلى، 17-18 گەسىرلەردىكى ئۇيغۇرلار بىلەن جۇڭخارلارنىڭ مۇناسىۋىتى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، ئۈرۈمچى

2001

Çince kaynaklar:

刘志霄、维吾尔历史、民族出版社、1985 北京、412 页

清德宗实录、4 卷

清德宗实录、6 卷

许建英、近代英国和中国新疆、黑龙江出版社、黑龙江 2004 年、115 页

许建英、近代土耳其对中国新疆的渗透、“西域研究”、乌鲁木齐 2010 年第 4 期、36 页

魏良弢、叶尔羌汗国史纲、黑龙江出版社、哈尔滨 1994

Arşiveler

Bir Uygur'un Hayatta Kalma Hikayesi: Mihrigül Tursun, 12.05.2020,

<https://www.youtube.com/watch?v=kbDSfeK7j4k>

China's Vanishing Muslims: Undercover In The Most Dystopian Place In The World

<https://www.youtube.com/watch?v=v7AYyUqrMuQ>

Çin'in Toplama Kamplarından Kurtulan Uygur Türkü Anlatıyor, 07.05.2020,

<https://www.youtube.com/watch?v=37NOnWZAN1A&t=206s>

Doğu Türkistan'daki Çin toplama kampında kalan tanık Zumret Davut Çin işkenceleri anlatıyor, 08.06.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=vAd3BrppYR4>

Urumçi, Çin'in Atesi İle Yanıyor Çin'de Katliam

<https://www.youtube.com/watch?v=B2m8nitkFss>

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Belgelerle Osmanlı Türkistan İlişkisi (XVI.-XX.Yüzyıllar), Ankara 2004, s. 81-82 BOA, Y.EE, 91/3

Xinjiang Victims Database <https://shahit.biz/eng/>

Dergiler

ZARİ, Muhtar, “Xinjiang'daki Kazma Zenginlikler ve Onların Özellikleri”,

Xinjiang Üniversitesi Akademik Dergisi(Sayısal Bilimler), 2013-03, Urumçi.

YAVUZ, Nuri, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kâşgar Emirliğiyle Osmanlı Devleti Arasındaki İlişkiler ve Ali Kâzım İbrahim Efendi’ nin Layihası” *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* , Cilt 23, Sayı 2, Ankara 2003

DURNEİKA, E. (2020). “Mechanisms of ethnic internationalization: The Uyghurs, Tibetans, and Mongols”. *Asian Ethnicity*, 21(2), 186-210.

ROBERTS, Sean R (2018), “The Biopolitics of China’s ‘War on Terror’ and the Exclusion of the Uyghurs”, *Critical Asian Studies* “Authoritarian Regimes against Terrorism : Lessons from China,”Critical Studies on Terrorism,

“The Karakax List: Dissecting the Anatomy of Beijing’s Internment Drive in Xinjiang”, / *Journal of Political*. 03.08.2020, <https://www.jpolorisk.com/karakax/>

XU Jianying, “Yakın Çağ’da Osmanlı Devleti’nin Doğu Türkistan’a Etkisi”, *Xiyu Yanjiu Dergisi*, 2010.

İnternet makaleleri

“China cuts Uighur births with IUDs, abortion, sterilization”,June 29, 2020,The Associated Press, <https://apnews.com/269b3de1af34e17c1941a514f78d764c;>

ZENZ, Adrian, “Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP’s Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang”, June 2020, Washington DC, <https://jamestown.org/product/sterilizations-iuds-and-mandatory-birth-control-the-ccps-campaign-to-suppress-uyghur-birthrates-in-xinjiang/> (30.07.2020).

“They disappeared”: Uighur activist fears her family was sent to a Chinese “re-education” camp | *CBC Radio*. 03.08.2020, <https://www.cbc.ca/radio/asithappens/as-it-happens-monday-edition-1.4868610/they-disappeared-uyghur-activist-fears-her-family-was-sent-to-a-chinese-re-education-camp-1.4872794>

“They disappeared”: Uighur activist fears her family was sent to a Chinese “re-education” camp | *CBC Radio*. 03.08.2020, <https://www.cbc.ca/radio/asithappens/as-it-happens-monday-edition-1.4868610/they-disappeared-uyghur-activist-fears-her-family-was-sent-to-a-chinese-re-education-camp-1.4872794>

【速看】新疆最新人口数据！你知道各民族人口占多少吗？看这里…… 08.07.2020. https://www.sohu.com/a/209513977_245017

2019 新疆大学本科新生大数据新鲜出炉，红湖畔迎来 4685 名新主人！-新疆大学红湖网. 17.08.2020, <http://sz.xju.edu.cn/info/1066/11273.html>

2019 新疆大学本科新生大数据新鲜出炉，红湖畔迎来 4685 名新主人！-新疆大学红湖网. 17,08, 2020, <http://sz.xju.edu.cn/info/1066/11273.html>

46 countries voice support for China's anti-terrorism work in Xinjiang - CGTN. 03.08.2020, <https://newseu.cgtn.com/news/2020-07-01/China-hits-back-over-double-standards-in-human-rights-accusations-RMmltGK1mo/index.html>

48 Ways to Get Sent to a Chinese Concentration Camp – Foreign Policy. 17.08.2020, <https://foreignpolicy.com/2018/09/13/48-ways-to-get-sent-to-a-chinese-concentration-camp/#>

Abdurehim Heyit Chinese video “disproves Uighur musician’s death” - BBC News. 03. 08.2020, <https://www.bbc.com/news/world-asia-47191952>

Akrabaları Çin'in toplama kampında, eşi ve çocuğuna kavuşamıyor - Dış haberler. 13.08.2020, <https://www.milligazete.com.tr/haber/3431567/akrabalari-cinin-toplama-kampinda-esi-ve-cocuguna-kavusamiyor>

SEYITOF, Alim & YAZEXHI, Olsi: Çin'i “Yeniden Eğitim Merkezleri” Cehennemine Ta Kendisidir, 01.07.2020, <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/olsi-yazeji-08312019202541.html>,

ئولسى يازىجى: ختاينىڭ «كەسىپى تەربىيەلەش مەركىزى» دوزاخىنىڭ نەق ئۆزى ئىكەن

BBC NEWS | Asia-Pacific | Many “missing” after China riots. 17.08.2020, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8317644.stm>

BBC NEWS | World | Asia-Pacific | Profile: Rebiya Kadeer. 17.08.2020, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/4357607.stm>

BBC, “China Passes Controversial New Anti-Terror Laws,” 28 December 2015, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-35188137> (15.07.2020).

BBC, Çin'de Müslüman Uygur Türklerinin tutulduğu “eğitim kamplarına” girdi - BBC News Türkçe 17,08, 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48680543>

Birleşmiş Milletlerin Her Türlü Irk Ayrımını Ortadan Kaldırmaya İlişkin Uluslararası Sözleşmesi için bakınız: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx> 2/ (16.07.2020).

BM'nin Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmesi için bakınız: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CrimeOfGenocide.aspx> (16.07.2020).

China Approves Law Governing Armed Police Force - The New York Times. 17.08.2020, <https://web.archive.org/web/20161009121859/http://www.nytimes.com/2009/08/28/world/asia/28china.html?ref=world>

China calls Xinjiang Uighur detention camps “free vocational training” - Business Insider. 03.08.2020, <https://www.businessinsider.com/china-calls-xinjiang-uighur-detention-camps-free-vocational-training-2018-10>

China cuts Uighur births with IUDs, abortion, sterilization. 03.08.2020, <https://apnews.com/269b3de1af34e17c1941a514f78d764c>

China: Free Xinjiang ‘Political Education’ Detainees | Human Rights Watch. 03.08.2020, <https://www.hrw.org/news/2017/09/10/china-free-xinjiang-political-education-detainees>

China’s Campaign of Repression Against Xinjiang’s Muslims | HRW. 13.08.2020, <https://www.hrw.org/report/2018/09/09/eradicating-ideological-viruses/chinas-campaign-repression-against-xinjiangs>

China’s mass indoctrination camps evoke Cultural Revolution. 03.08.2020, <https://apnews.com/6e151296fb194f85ba69a8babd972e4b/China’s-mass-indoctrination-camps-evoke-Cultural-Revolution>

Chinese government threatens and intimidates World Uyghur Congress 03.08.2020, <https://www.europeaninterest.eu/article/chinese-government-threatens-intimidates-world-uyghur-congress/>

comprehensive antiterrorism law,” January 23, 2016, [https://thediplomat.com/2016/01/chinas-comprehensive-counter-terrorism-law/\(7/15/2020\)](https://thediplomat.com/2016/01/chinas-comprehensive-counter-terrorism-law/(7/15/2020)).

Consul General of China denies reports on “political education camps for Uyghurs” in China’s Xinjiang - AKIpress News Agency. 03.08.2020, <https://akipress.com/news:602025>

Çin anayasası, www.gov.cn/guoqing/2018-03/22/content_5276318.htm (15.07.2020).

Çin ceza yasasının çeşitli versiyonları için bakınız: www.chnlawyer.net/law/subs/xingfa.html (7/15/2020).

Çin yurt dışında okuyan Uygur Türklerini sorgulamak için geri çağırıyor - BBC News Türkçe. 17.08.2020, <https://www.bbc.com/turkce/40798913>

Çin'in "Terörizmle Mücadele Yasası" için bakınız:

www.npc.gov.cn/zgrdw/npc/xinwen/2018-06/12/content_2055871.htm (7/15/2020).

Çinliler Çift Dilde Eğitim Adı Altında Uygur Dili ve Edebiyatını Resmi Yasakladı,
06.06.2020, <http://turkistantimes.com/uy/news-2055.html>,

ختىايچە «قوش تىللىق» مائارىپتا ئۇيغۇرچە تىل - ئەدەبىيات دەرسى رەسمىي چەكلەندى.

Data leak reveals how China "brainwashes" Uighurs in prison camps - BBC News.

03.08.2020, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-50511063>

KUL, Ömer - *Doğu Türkistan'da Toplama Kamplarına Dair-2 - OGÜN Haber - Günün Önemli Gelişmeleri, Son Dakika Haberler.* 13.08.2020,

<https://www.ogunhaber.com/yazarlar/doc-dr-omer-kul/dogu-turkistanda-toplama-kamplarina-dair-2-10720m.html>

Egypt detains Chinese Uighur students, who fear return to China: rights group - Reuters

03.08.2020, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-china-uyghur/egypt-detains-chinese-uyghur-students-who-fear-return-to-china-rights-group-idUSKBN19S2IB>

TARIM, Erkin, Mısır Muhafazakarlar Partisi Uygur Öğrencilerin Çin'e İade Edilmesi Olayının İncelenmesini İstedi

مىسىر كونسېرۋاتىپلار پارتىيەسى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ خىتايغا قايتۇرۇۋېلىش ۋەقەسىنى تەكشۈرۈشنى تەلەپ قىلغان

17.08.2020, https://www.rfa.org/uyghur/qisqa_xewer/misirda-uyghur-mesilisi-08302019235620.html

Eylül 2017'de Çin'in Eyalet ve Şehir Bazında çimento üretim sıralaması, Jiangsu Eyaleti İlk Sırada, 08.07.2020, https://www.sohu.com/a/200316970_642249, 2017年9月中国各省市水泥产量排行榜：江苏省为水泥产量第一大省！

Family of Uighurs in China say are blocked, deleted by scared family - Business Insider.

17.08.2020, <https://www.businessinsider.com/family-of-uighurs-in-china-say-are-blocked-deleted-by-scared-family-2019-2>

Former inmates of China's Muslim 'reeducation' camps tell of brainwashing, torture - The Washington Post. 17.08.2020,

https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/former-inmates-of-chinas-muslim-re-education-camps-tell-of-brainwashing-torture/2018/05/16/32b330e8-5850-11e8-8b92-45fdd7aaef3c_story.html

How China spies on Uyghurs in Turkey. 13.08.2020,

<https://rappler.com/technology/features/how-china-spies-uyghurs-turkey-coda-story>

HRW: “Mass Surveillance App” Used To Target Muslims In China’s Xinjiang. 17.08.2020,
<https://www.rferl.org/a/hrw-mass-surveillance-app-used-to-target-muslims-in-china-s-xinjiang/29915912.html>

<https://www.hrw.org/news/2015/01/20/china-draft-counterterrorism-law-recipe-abuses>
(24.07.2020).

Human Rights Watch, “China: Draft Counterterrorism Law a Recipe for Abuses”, January 20, 2015,

In China’s Xinjiang, surveillance is all pervasive | China | Al Jazeera. 17.08.2020,
<https://www.aljazeera.com/blogs/asia/2018/11/china-xinjiang-surveillance-pervasive-181106010716601.html>

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi için bakınız: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html> (16.07.2020).

Kamplar... İşkence korkunç - İlber Ortaylı | Köşe Yazıları. 17.08.2020,
<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/kamplar-iskence-korkunc-41007791>

MEMET, Melikem, 2015 Senesi Xinjiang’daki 4 Büyük Petrol Havzasın.Da 27 Milyon 880 Bin Ton Ham Petrol Üretildi. 18.11.2017,
<http://uyghur.people.com.cn/156325/15563726.html>

Mısır’da Uygur Türkleri gözaltına alındı. 03.08.2020.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misirda-uygur-turkleri-gozaltina-alindi/855213>

CLARKE, Michael, “China’s ‘War on Terror’ in Xinjiang: Human Security and the Causes of Violent Uighur Separatism”, *Terrorism and Political Violence* 20:2 (2008): 271–301,
<https://doi.org/10.1080/09546550801920865>.

CLARKE, Michael (2010), “Widening the Net: China’s Anti-Terror Laws and Human Rights in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region,” *International Journal of Human Rights*, 14:4, s.543, <https://doi.org/10.1080/13642980802710855>.

Murray Scot Tanner and James Bellacqua, “China’s Response to Terrorism”, CNA, June (2016), <https://doi.org/IRM-2016-U-013542-Final>.

QA-6, 9 February 2019, Statement of the Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs, Mr. Hami Aksoy, in response to a question regarding serious human rights violations perpetrated against Uighur Turks and the passing away of folk poet Abdurehim Heyit / Rep. of Turkey

Ministry of Foreign Affairs. 23.05.2020, http://www.mfa.gov.tr/sc_-06_-uygur-turklerine-yonelik-agir-insan-haklari-ihlalleri-ve-abdurrehim-heyit-in-vefati-hk.en.mfa

Relatives of so-called Uyghur activists slam Pompeo's detention claim - Global Times. 03.08. 2020, <http://www.globaltimes.cn/content/1170249.shtml>

Riot woman sentenced to death for killing. 17.08.2020, http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2009-12/05/content_9122992.htm

Sakharov Prize: Jailed Uighur academic Ilham Tohti wins award - BBC News. (n.d.). Retrieved August 3, 2020, from <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-50166713>

Satellite Imagery of Xinjiang "Re-education Camp" №1 新疆再教育集中营卫星图1 | by Shawn Zhang | Medium. 03,08, 2020, <https://medium.com/@shawnwzhang/satellite-imagery-of-xinjiang-re-education-camp-新疆再教育集中营卫星图-96691b1a0d62>

Trainees in Xinjiang education, training program have all graduated: official - Xinhua | English.news.cn. 03.08.2020, from http://www.xinhuanet.com/english/2019-12/09/c_138617314.htm

Trump Signs Uyghur Human Rights Act Into Law – The Diplomat. 03.08.2020, <https://thediplomat.com/2020/06/trump-signs-uyghur-human-rights-act-into-law/>

U.N. calls on China to free Uighurs from alleged re-education camps - Reuters. 03.08.2020, <https://www.reuters.com/article/us-china-rights-un/u-n-calls-on-china-to-free-uighurs-from-re-education-camps-idUSKCN1LF1D6>

U.N. Panel Confronts China Over Reports That It Holds a Million Uighurs in Camps - The New York Times. 03.08.2020, <https://www.nytimes.com/2018/08/10/world/asia/china-xinjiang-un-uighurs.html>

Ulusal Statistik Bürosu 2012 senesi yıllık GDP Değerlendirme Bildirisi, 08.05.2020, http://www.stats.gov.cn/tjsj/zxfb/201401/t20140108_496941.html 国家统计局关于 2012 年 GDP（国内生产总值）最终核实的公告

US imposes China visa restrictions over Uighur issue - BBC News. 03.08.2020, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49979063>

US sanctions 11 Chinese firms over Uighur rights abuses. 04.08.2020, <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-sanctions-11-chinese-firms-over-uighur-rights-abuses/1916833>

Uyghurs for sale | Australian Strategic Policy Institute | ASPI. 03.08.2020,

<https://www.aspi.org.au/report/uyghurs-sale>

Uygur Diasporasından Dünyaya Doğu Türkistan Çağrısı | World Uyghur Congress | Dünya

Uygur Kurultayı. 13.08.2020, from [https://www.uyghurcongress.org/tr/uygur-](https://www.uyghurcongress.org/tr/uygur-diasporasindan-dunyaya-dogu-turkistan-cagrisi/)

[diasporasindan-dunyaya-dogu-turkistan-cagrisi/](https://www.uyghurcongress.org/tr/uygur-diasporasindan-dunyaya-dogu-turkistan-cagrisi/)

Weaponized Passports: the Crisis of Uyghur Statelessness. 17.08.2020,

https://docs.uhrp.org/pdf/Weaponized_Passports.pdf

Which Countries Are for or Against China's Xinjiang Policies? – *The Diplomat*. 03.08.2020,

<https://thediplomat.com/2019/07/which-countries-are-for-or-against-chinas-xinjiang-policies/>

World Uyghur Congress | *World Uyghur Congress' Statement on July 5th Urumqi Incident*.

17.08.2020, [https://www.uyghurcongress.org/en/world-uyghur-congress-statement-on-july-](https://www.uyghurcongress.org/en/world-uyghur-congress-statement-on-july-5th-urumqi-incident/)

[5th-urumqi-incident/](https://www.uyghurcongress.org/en/world-uyghur-congress-statement-on-july-5th-urumqi-incident/)

Xinjiang: US sanctions on Chinese officials over "abuse" of Muslims - *BBC News*

04.08.2020, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53355697>

Xinjiang'daki Doğal Zenginlikler Çıkarılmaya Devam Ediyor, 18.10.2016

http://www.uycnr.com/xwzx/zdxw/201210/t20121017_395503.html

Xinjiang'in Bazı Bölgelerinde 75 Çeşit Dini Aşırılıkla Karşılaşırsanız Polise İhbar Ediniz,

17.11.2019,

http://www.cssn.cn/zjx/zjx_zjsj/201412/t20141224_1454905.shtml?COLLCC=1466161707&

, 新疆部分地区学习识别 75 种宗教极端活动 遇到可报警

Zorla çalıştırılan Uygurlar için Apple ve Nike'a çağrı - *BBC News Türkçe*. 17.08.2020,

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53511144>

ZHOU, Zunyou, "China's Comprehensive Terrorism Law: A Closer Look at the contents of

China's first

ئىستراتېگىيە مۇتەخەسسسى دوكتور ئەركىن ئەكرەم ئۈستىدىن سوت مەھكىمىسىگە ئەز سۇنۇلغان

03.08.2020, <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/qanun/erkin-ekrem-12122018140158.html>

خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ياش ئۇيغۇر قىزلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش باھاسىدا خىتاي ئۆلكىلىرىگە يۆتكەشتىكى ھەقىقىي

مەقسىتى نېمە؟ 17.08.2020, from [https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/tepsili_xewer/xitaygha-](https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/tepsili_xewer/xitaygha-yotkesh-20070116.html)

[yotkesh-20070116.html](https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/tepsili_xewer/xitaygha-yotkesh-20070116.html)

ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات - خەلق تورى - 人民网. 17.08.2020,

<http://uyghur.people.com.cn/156325/15752980.html>

يەرگەنتىنىڭ ئېلىشقۇ يېزىسىدىكى 3 - كەنتتە قەتلىئام يۈز بەرگەنلىكى ئىلگىرى سۈرۈلمەكتە 17.08.2020,

<https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/kishilik-hoquq/yerken--08012014213753.html>

中华人民共和国刑法 (2020 年最新版) - 中国刑事辩护网. 17.08.2020,

<http://www.chnlawyer.net/law/subs/xingfa.html>

Raporlar

2016 Senesi Çin Geneli Çimento Sektörü Faaliyet Raporu, 05.06.2020,

http://lwzb.stats.gov.cn/pub/lwzb/gzdt/201707/t20170728_4255.html, 2016 年中国水泥行业运行报告

29.12.2011 tarihli Bingtuan Gazatesi, 《兵团日报》 (2011 年 12 月 29 日) : [2010 年兵团第六次全国人口普查暨兵团人口统计调查主要数据公报](#)

Byler, D. (2018). Uyghur Human Rights Violations in Northwest China.

China Is Detaining Muslims in Vast Numbers. The Goal: 'Transformation.' - *The New York Times*. 17.08.2020, <https://www.nytimes.com/2018/09/08/world/asia/china-uyghur-muslim-detention-camp.html>

Çin Halk Cumhuriyeti Parlamentosu Bingtuan raporu. 中华人民共和国国务院新闻办公室. 康小兰, 编. 新疆生产建设兵团的历史与发展. 中华人民共和国国务院新闻办公室. 2014-10-05 [2014-10-12] (中文) .

Çinde Eyalet Bazında Çimento Üretim Rakamları (Ocak-Nisan 2015), 08.07.2020,

www.ibaogao.com, 中国各省市水泥产量数据 (2015 年 1-4 月)

Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık, İHH İnsani Yardım Vakfı, İstanbul 2012

POKALOVA, Elena (2013), "Authoritarian Regimes against Terrorism : Lessons from China," *Critical Studies on Terrorism*, 6:2, 279-298,

<https://doi.org/10.1080/17539153.2012.753202>;

KARLUK, A. C. Uyghur Refugees Living in Turkey and Their Problems. *Exchange of Experiences for the Future: Japanese and Turkish Humanitarian Aid and Support Activities in Conflict Zones*, 86.

CLARKE, Michael, “China’s ‘War on Terror’ in Xinjiang: Human Security and the Causes of Violent Uighur Separatism”, *Terrorism and Political Violence* 20:2 (2008): 271–301, <https://doi.org/10.1080/09546550801920865>.

CLARKE, Michael (2010), “Widening the Net: China’s Anti-Terror Laws and Human Rights in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region,” *International Journal of Human Rights*, 14:4, s.543, <https://doi.org/10.1080/13642980802710855>.

YILMAZ, Murat, Doğu Türkistan’da Toplama Kampları Adım Adım Soykırım, İHH-İNSAMER, 05.07.2020. İstanbul.

TANNER, Murray Scot and BELLACQUA, James, “China’s Response to Terrorism”, CNA, June (2016), <https://doi.org/IRM-2016-U-013542-Final>.

Owen, C., Juraev, S., Lewis, D., Megoran, N., & Heathershaw, J. (Eds.). (2018). *Interrogating illiberal peace in Eurasia: Critical perspectives on peace and conflict*. Rowman & Littlefield

ROBERTS, Sean R (2018), “The Biopolitics of China’s ‘War on Terror’ and the Exclusion of the Uyghurs”, *Critical Asian Studies*, 1–27, <https://doi.org/10.1080/14672715.2018.1454111>;

FAROOQ, Umar, China profiting off of forced labor in Xinjiang: report, 06.07.2020, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/china-profiting-off-of-forced-labor-in-xinjiang-report/1562782>

Uyghurs for sale | Australian Strategic Policy Institute | ASPI. 17.08.2020, <https://www.aspi.org.au/report/uyghurs-sale>

ZENZ, A. (2019). ‘Thoroughly reforming them towards a healthy heart attitude’: China’s political re-education campaign in Xinjiang. *Central Asian Survey*, 38(1), 102–128. <https://doi.org/10.1080/02634937.2018.1507997>

ZENZ, A. (2019). ‘Thoroughly reforming them towards a healthy heart attitude’: China’s political re-education campaign in Xinjiang. *Central Asian Survey*, 38(1), 102–128. <https://doi.org/10.1080/02634937.2018.1507997>

Doğu Türkistan Raporu

Kültürel Asimilasyon ve Etnik Soykırım

İletişim:

Adres: Bahçelievler Mah, İzzettin Çalışlar

Caddesi, No: 55/5, PK: 34180, Bahçelievler /

İstanbul, Türkiye

Telefon: 0212-589 76 67

● E-posta: bilgi@akademiye.org | Web Sayfa: www.akademiye.org